

Plan upravljanja Spomenikom prirode Tajan

Plan upravljanja za period
2024. - 2034. godine

Plan upravljanja Spomenikom prirode „Tajan“ 2024. – 2034. godine

Informacije o radnom timu

Naziv projekta

Izrada Plana upravljanja Spomenikom prirode "Tajan" (na period od 10 godina)

Naziv dokumenta

Plan upravljanja Spomenikom prirode "Tajan" 2024. – 2034.

Autori

nLogic d.o.o. Sarajevo

Đoke Mazalića br. 2
71 000 Sarajevo, BiH
+387 33 863 951
+387 33 869 008
info@nlogic.ba

Resursni centar za
okoliš – REC

Pehlivanuša br. 1/l
71 000 Sarajevo, BiH
+387 33 713 110 +387
33 713 111
info@rec.org.ba

Datum

maj 2024. godine

Izdavač

Javno Preduzeće Šumsko privredno društvo
Zeničko-dobojskog kantona d.o.o. Zavidovići – PJ Tajan

Alije Izetbegovića br. 25
72 220 Zavidovići, Bosna i Hercegovina
Tel: +387 32 877 834
E-mail: spzdk@gmail.com

Radni tim

Adnan Hodžić, voditelj projekta
Lejla Šuman, dipl. ecc.
Kemal Hodžić, stručnjak iz oblasti prostorno uređenja i GIS-a
Elvedin Šabanović, stručnjak iz oblasti biologije
Aida Hanjalić, stručnjak iz oblasti turizma i zaštite okoliša

Podrška na projektu

Dalija Mujkić, rukovodioc PJ Tajan
Hasib Imširović, pravni zastupnik ŠPD ZDK d.o.o. Zavidovići
Hašim Mujanović, gradonačelnik Grada Zavidovići
Saida Berbić, Općina Kakanj
Erna Čizmić i Damir Črnica, Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje ZDK
Jasmin Šahman, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet komunikacije i zaštitu okoliša
Nisvet Imamović, Kantonalna uprava za šumarstvo ZDK
Šemsudin Mačak i Jusuf Čahtarević, PD Tajan 1929
Krdžalić Enver i Izet Kvakić, Udruženje SR Krivaja Zavidovići
Alem Mulahalilović i Ahmić Nusret, L.O. Klek Zavidovići
Admir Bajraktarević i Besim Gurda, SNIK „Atom“

Sadržaj

Popis skraćenica	6
Popis slika	8
Popis tabela.....	9
1. Uvod	10
2. Ciljevi i politika upravljanja Spomenikom prirode "Tajan"	18
2.1. Svrha, funkcija i ciljevi zaštićenog područja	18
2.1.1. Temeljni ciljevi upravljanja i vizija SP Tajan	19
2.2. Politika upravljanja zaštićenim područjem	21
3. Smjernice zaštite Spomenika prirode "Tajan"	22
3.1 Ocjena stanja zaštićenog područja.....	22
3.1.1. Prirodno-geografske karakteristike zaštićenog područja	24
3.1.2. Kulturno-historijske vrijednosti.....	37
3.1.3. Stanje rekreativno-turističkih vrijednosti i izgrađenih objekata.....	40
3.1.4. Turizam	50
3.1.5. Šume i šumske zajednice SP "Tajan"	55
3.1.6. Namjena zemljišta	59
3.1.7. Poljoprivreda	60
3.1.8. Stočarstvo.....	61
3.1.9. Ribarstvo.....	62
3.1.10. Lovstvo.....	62
3.2. Koncept zaštićenog područja	63
3.3. Zaštita i upravljanje prirodnim i kulturnim vrijednostima/resursima zaštićenog područja	63
3.4. Razvoj dopuštenih djelatnosti u zaštićenom području.....	66
3.4.1. Turizam i rekreacija.....	66
3.4.2. Šumarstvo.....	67
3.4.3. Poljoprivreda.....	68
3.4.4. Stočarstvo.....	69
3.4.5. Ribarstvo	69
3.4.6. Lovstvo.....	70
3.5. Posjećivanje zaštićenog područja	71
3.5.1. Istraživanje i edukacija	71
3.5.2. Sportsko rekreativni programi:	73
3.5.3. Kulturne manifestacije i aktivnosti.....	76

3.6 Smjernice za izgled objekata u zaštićenom području	77
3.7 Povezivanje zaštićenog područja sa susjednim područjima	79
3.8 Uticaj na okoliš i socioekonomske prilike.....	79
4. Upravljanje i izvođenje plana	82
4.1. Provođenje plana i nadzor.....	82
4.2. Resursi za provođenje.....	83
5. Akcioni plan	84
5.1. Teme, ciljevi i aktivnosti plana upravljanja.....	84
5.1.1. Zaštita i očuvanje biološke i pejzažne raznolikosti	85
5.1.2. Unaprjeđenje, zaštita i promocija kulturno-historijskih vrijednosti	100
5.1.3. Upravljanje posjećivanjem, edukacija i interpretacija	111
5.1.4. Razvoj institucionalnih kapaciteta za upravljanje područjem	137
5.1.5. Osiguravanje pravnog i planskog okvira potrebnog za upravljanje.....	147
6. Prilozi.....	149
6.1 Prilog 1 – Zone zaštite Spomenika prirode Taja.....	149
6.2 Prilog 2 – Geološke karakteristike područja Spomenika prirode Tajan	151
6.3 Prilog 3 – Genetski tipovi reljefa na području Spomenika prirode Tajan	153
6.4 Prilog 4 – Pedološke karakteristike na području Spomenika prirode Tajan	155
6.5 Prilog 5 – Klimatske karakteristike na području Spomenika prirode Tajan	157
6.6 Prilog 6 – Hidrografska mreža područja Spomenika prirode Tajan.....	159
6.7 Prilog 7 – Prostorni razmještaj tipova cesta područja Spomenika prirode Tajan.....	161
6.8 Prilog 8 – Corina zemljišni pokrivač područja Spomenika prirode Tajan.....	163
6.9 Prilog 9 – Potencijalna šumska vegetacija područja Spomenika prirode Tajan.....	165
6.10 Prilog 10 – Vegetacijski tipovi područja Spomenika prirode Tajan.....	167
6.11 Prilog 11 – Namjena zemljišta područja Spomenika prirode Tajan.....	169
6.12 Prilog 12 – Poljoprivredne površine područja Spomenika prirode Tajan.....	171
6.13 Prilog 13 – Popis ugroženih i endemičnih biljnih vrsta Spomenika prirode Tajan	173
6.14 Prilog 14 – Popis herpetofaune Spomenika prirode Tajan	175
6.15 Prilog 15 – Spisak katastarskih čestica.....	177
7. Popis literature	186
7.1 Popis korištenih zakona.....	186
7.2 Popis korištenih strateških i planskih dokumenata.....	186
7.3 Popis korištene literature.....	186
7.4 Popis korištenih internet izvora	190

Popis skraćenica

BiH	Bosna i Hercegovina
BO	Boračke organizacije
EU	Evropska unija
FA	Fakultet
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMOiT	Federalno ministarstvo turizma i okoliša
FSC	Forest Stewardship Council
GIS	Geografski informacioni sistem
ha	hektar
HCVF	Šume koje ispunjavaju kriterije definirane od strane Forest Stewardship Council (FSC)
IUCN	Međunarodna unija za očuvanje/zaštitu prirode
JKP	Javno komunalno preduzeće
JP "ŠPD-ZDK"	Javno preduzeće Šumsko – privredno društvo Zeničko-dobojskog kantona
JU	Javna ustanova
k.č.	katstarska čestica
KMONKIS	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK
K.O.	katstarska općina
KMPUPiKiZO	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline
KUD	Kulturno umjetničko društvo
KMzBP	Kantonalno ministarstvo za boračka pitanja
km	kilometar
KM	konvertibilna marka
KSC	Kulturno sportski centar
LM	Lokalni muzeji
m	metar
m.n.v.	metara nadmorske visine
NI	Nadležne institucije na nivou FBiH, kantona i općine
NVO	Nevladina organizacija
OŠ	Osnovna škola
PJ	Poslovna jedinica
PPPPO	Prostorni plan područja posebnih obilježja
PU	Plan upravljanja
RS	Republika Srpska

SP	Spomenik prirode
SRBiH	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SŠ	Srednja škola
SŽ	Strogo zaštićene vrste i podvrste
ŠGP	Šumsko gospodarsko područje
TA	Turistička agencija
VS	Vanjski saradnici
Z	Zaštićene vrste i podvrste
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
WDPA	World Database on Protected Area – Svjetska baza zaštićenih područja

Popis slika

Slika 1: Geografski položaj Spomenika prirode Tajan	11
Slika 2: Zone zaštite Spomenika prirode Tajan	12
Slika 3: Prirodnost i IUCN kategorije zaštićenih područja	20
Slika 4: Proces dodjeljivanja kategorija upravljanja i tipova upravljanja	23
Slika 5: Geološke karakteristike područja Spomenika prirode Tajan.....	24
Slika 6: Genetski tipovi reljefa na području Spomenika prirode Tajan	26
Slika 7: Pedološke karakteristike područja Spomenika prirode Tajan	28
Slika 8: Hidrografska mreža područja Spomenika prirode Tajan.....	31
Slika 9: Euphorbia gregersenii, Gregersenova mlječika jedan je od 25 endemičnih biljnih taksona na prostoru Spomenika prirode Tajan.....	32
Slika 10: Rijetke i ugrožene biljke na prostoru Spomenika prirode Tajan – a. Iris reichenbachii Heuff. (bosanska perunika) b. Halacsya sendtneri (Boiss.) Dörf. (Sendtnerova halačija) c. Lilium martagon L (liljan zlatan) d. Hepatica nobilis Schreb. (jetrenka) e. Lilium bosniacum (Beck) R. M. Fritsch (bosanski liljan) f. Silene sendtneri Boiss. (Sendtnerova pušina) g. Viola beckiana Beck (Bekova ljubica)	33
Slika 11: Mali noćni šišmiš na području SP Tajan	34
Slika 12: Sivi vuk (Canis lupus) na području SP Tajan. Distribucija ove vrste u Evropi i svijetu danas je znatno ograničena	35
Slika 13: Peziza montirivicola je rijetka vrsta u BiH zabilježena na obalama vodotoka Mašica i u koritu potoka Tisovica	36
Slika 14: Rana graeca (grčka žaba) na području SP Tajan	36
Slika 15: Hajr česma za Nedžmina Omerhodžića na području SP Tajan	38
Slika 15: Spomenik i spomen-obilježje na području SP Tajan.....	38
Slika 17: Turistički info centar SP Tajan	41
Slika 18: Edukaciono rekreativni centar SP Tajan	41
Slika 19: Objekat JU KSC Kakanj na Ponijerima	42
Slika 20: Parking prostor u drugoj zoni zaštite SP Tajan	43
Slika 21: Ski staza Ponijeri SP Tajan	43
Slika 22: Šadrvan unutar druge zone zaštite SP Tajan	44
Slika 23: Planinarska staza unutar SP Tajan.....	45
Slika 24: Turistička i info signalizacija unutar SP Tajan.....	46
Slika 25: Prostorni razmještaj tipova cesta područja Spomenika prirode Tajan	49
Slike 26: Ski staza Ponijeri	53
Slika 27: Eko kuća Ponijeri	54
Slika 28: Planinarenje na vrh SP Tajan.....	55
Slika 29: Corina zemljišni pokrivač područja Spomenika prirode Tajan	56
Slika 30: Potencijalna šumska vegetacija područja Spomenika prirode Tajan	57
Slika 31: Vegetacijski tipovi područja Spomenika prirode Tajan.....	58
Slika 32: Bazofilne crnoborove šume na Tajanu.....	59
Slika 33: Namjena zemljišta područja Spomenika prirode Tajan.....	60
Slika 34: Poljoprivredne površine područja Spomenika prirode Tajan.....	61

Popis tabela

Tabela 1: Kategorizacija zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini	12
Tabela 2: Relevantni zakoni na nivou Bosne i Hercegovine	13
Tabela 3: Relevantni zakoni u Federaciji Bosne i Hercegovine.....	13
Tabela 4: Relevantni zakoni u Zeničko-dobojskom kantonu	14
Tabela 5: Međunarodni ugovori.....	14
Tabela 6: Provedbeni akt	15
Tabela 7: Veza ciljeva upravljanja i kategorije zaštite prema IUCN-u.....	19
Tabela 8: Prirodne vrijednosti SP Tajan.....	22
Tabela 9: Metodološki okvir kvalitativne ocjene stanja prirodne vrijednosti	23
Tabela 10: Vrhovi planina na području zaštićenog područja klasificirani po visini (m)	25
Tabela 11: Speleološki objekti klasificirani po dužini	26
Tabela 12: Speleološki objekti klasificirani po dubini	27
Tabela 13: Hidrografska mreža i dužine vodotoka unutar SP Tajan	30
Tabela 14: Kulturno-historijske vrijednosti SP Tajana	37
Tabela 15: Ocjena stanja kulturno-historijskih vrijednosti SP Tajana	39
Tabela 16: Rekreativno-turističke vrijednosti SP Tajana	40
Tabela 17: Ocjena stanja rekreativno-turističkih vrijednosti SP Tajana	46
Tabela 18: Broj posjetilaca unutar SP Tajan u period 2018. – 2022. godine.....	51
Tabela 19: Broj posjetilaca unutar SP Tajan u period 2019. godine.....	51
Tabela 20: Cijene usluga korištenja ski lifta	52
Tabela 21: Cijene usluga učenja skijanja	53
Tabela 22: Mjere zaštite unutar SP Tajan	64
Tabela 23: Korštenje i Upravljanje	65
Tabela 24: Smjernice razvoja turizma i rekreacije u sklopu SP Tajan.....	66
Tabela 25: Smjernice razvoja šumarstva u sklopu SP Tajan.....	67
Tabela 26: Smjernice razvoja poljoprivrede u sklopu SP Tajan	68
Tabela 27: Smjernice razvoja stočarstva u sklopu SP Tajan	69
Tabela 28: Smjernice razvoja ribarstva u sklopu SP Tajan	69
Tabela 29: Smjernice razvoja lovstva u sklopu SP Tajan	70
Tabela 30: Mjere zaštite za izgradnju objekata u sklopu SP Tajan.....	77
Tabela 31: Smjernice za izgled objekata u zaštićenom području.....	78
Tabela 32: Izazovi uticaja SP Tajan na socio-ekonomski razvoj lokalnih zajednica	80
Tabela 33: Benefiti uticaja SP Tajan na socio-ekonomski razvoj lokalnih zajednica	81

1. Uvod

Spomenik prirode Tajan (SP) je zaštićeno područje smješteno u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine. Nalazi se u blizini gradova Zavidovići i Kakanj, u Zeničko-dobojskom kantonu, sa ukupnom površinom 4.948,35 ha, od čega 4.038,35 ha pripada području grada Zavidovići, a 910,00 ha području općine Kakanj. Ovaj prostor obuhvata planinsko područje koje se odlikuje izuzetnom geološkom, biološkom i pejzažnom raznolikošću, te je omiljeno odredište ljubitelja prirode, planinarenja, biciklizma i drugih aktivnosti na otvorenom. U reljefnom pogledu duboko raščlanjen prostor SP sa rijetko zastupljenim zaravnjenim terenima čine brojni planinski vrhovi, kanjoni, pećine, jame, ponori, kameni mostovi sa pećinama, rijeke, jezera, vodopadi, kraška vrela i ostale prirodne i druge vrijednosti.

Obzirom da ultrabazične stijene zauzimaju važnu površinu u dijelu unutrašnjih Dinarida i u geotektonskom pogledu imaju svoje specifičnosti koje se odražavaju i na specifičnosti živog svijeta, naročito flore i vegetacije ovog područja, ovaj princip odnosi se i na područje Tajana koji u ovom pogledu pripada geotektonskoj jedinici centralne ofiolitske zone, a zbog kontaktne zone krečnjaka i serpentina, gabra i peridotita, ovdje se razvijaju karakteristična morfoskulptura i različita zemljišta u specifičnim procesima orogeneze i pedogeneze.

Spomenikom prirode Tajan upravlja "Šumsko-privredno društvo Zeničko-dobojskog kantona" d.o.o. Zavidovići (JP "ŠPD-ZDK") koje je osnovano Odlukom Skupštine Zeničko-dobojskog kantona 2003. godine. Prostor SP nalazi se na oko 1.000 m prosječne nadmorske visine, sa najvišom tačkom ovog područja od 1.297 m, prekriven je specifičnim šumskim i nešumskim staništima i obiluje divljim biljnim i životinjskim vrstama i njihovim zajednicama.

Zakonom o proglašenju Spomenika prirode "Tajan", u Članu III, definisane su granice područja Tajana (Slika 1) koje počinju kod kote 1095, nazvane Mala glava, te prolazi preko kota 1194 i 1238 do kote 1187 gdje ulazi u grad Zavidovići, zatim ide sjeverno do kote 1121, pa dalje do kote 1042, Babin grob, zatim niz rijeku Rujnicu do prvog desnog potoka. Nastavlja se uz taj potok, penje na greben Srednja stijena, pa dalje do ušća Suvodolskog potoka i Zaustava potoka u rijeku Mašicu. Odande prati rijeku Mašicu do 200m prije ušća Rečice, gdje skreće prema istoku, penje se na Dragičevu kosu, zatim silazi prema jugu do Gornje ravni.

Granica nastavlja prema sjeveroistoku, silazi u rijeku Rujnicu, pa ide istočno do kote 753, zvane Zavala. Odatdje ide prema sjeveroistoku do kote 600 metara, zatim istočno do kote 679, Pardinčić. Odatle prema jugozapadu ide do kote 738, zatim istočno do kote Prosje, pa kosom silazi na rijeku Suhu. Slijedi rijeka 200 metara, zatim skreće prema gredi Lozja, silazi na gredu prema Sjenokosu, pa lomi prema jugoistoku do kote 950, Sjenokos.

Dalje prema sjeveroistoku grebenom, silazi u potok ispod Pavlove pećine, pa niz potok do ušća u Tajašnicu. Zatim prema istoku kosom do kote 756, Mali Botanj, gdje skreće prema jugoistoku prema Velikom Botanju. Od tamo do udaljenosti 450 m od kote 1118, zatim jugozapadno do razvođa između rijeka Duboka Tajašnica i Lužnica, preko kota 934, 981, 956, 1031 i 1130 do izlaza na gredu Debelo Brdo. Slijedi Debelo Brdo, silazi u potok Suhu 1 km do raskršća za Meljic, pa dalje niz Suhu do raskršća za Meljic, 500 metara putem za Meljic, zatim istočno kosom do kote 1.200 na Debelom Brdu, pa prema jugu gredom do granice općine Kakanj.

Na tom području granica počinje od trigonometra Mala glava na koti 1095 m.n.v., te ide prema jugu do raskršća puteva izvor Žuće, zatim kosom do puta Brnjic – Ponijeri na mjestu Držice, dalje istim smjerom do zapadnog dijela parcele k.č.br. 2475, te do zapadne granice parcele k.č. br. 2480, proteže se granicama parcela k.č.br. 2481, k.č.br. 2487, k.č.br. 2488, k.č.br. 2489 sa državnom parcelom k.č.br. 2464. Nastavlja jugoistočnom stranom, među parcelama k.č. br. 2530 i k.č.br. 2526, parcelama k.č. br. 2490, k.č. br. 2521, k.č. br. 2522, k.č.br. 2523, k.č.br. 2524, k.č. br. 2525, te nastavlja istim pravcem do rijeke Mala rijeka, uzvodno do ušća potoka Dobra voda, pa uz potok Dobra voda do izvora istog potoka, jugozapadnim dijelom parcela k.č.br. 2664, k.č.br. 2665, k.č.br. 2666/2 do puta Kakanj-Ponijeri, zatim jugoistočno do južnog dijela parcele k.č.br. 2931 zvane Milješnica.

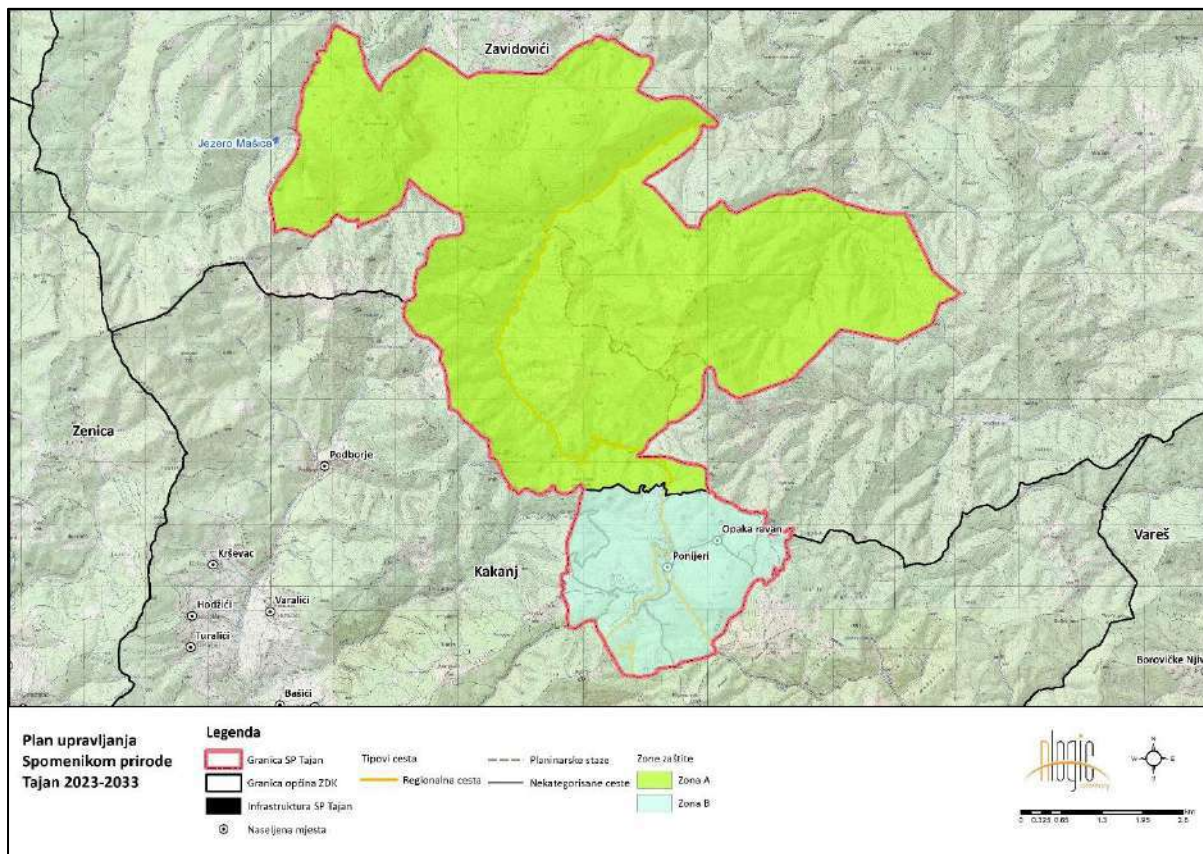

Slika 1: Geografski položaj Spomenika prirode Tajan

Dalje prema istoku, južnim rubovima parcela k.č.br. 2931, k.č.br. 2934 i k.č.br. 2939, sve do potoka Mrganovac koji se ulijeva u potok Sošica na mjestu Vukanski Gaz. Granica slijedi potok Sošica sjeverno do raskršća puteva Ponijeri – Mehorić i Veliki Gaz – Močila. Dalje ide šumskim putem Veliki Gaz – Opaka ravan do parcele k.č.br. 2792, odakle nastavlja istim smjerom do trigonometra kote 1214 m n.v. zvanog Dugo javorje, koji je i granica grada Zavidovići i općine Kakanj. Ukupno 551 katastarska čestica (k.č.) u granicama obuhvata Spomenika prirode Tajan predstavljenih u tabeli 11 date su po katastarskim općinama (K.O.).

U skladu sa Zakonom o proglašenju Spomenika prirode "Tajan" ("Sl. novine ZDK", br. 3/08) u okviru Spomenika prirode, utvrđene su dvije zone zaštite: prva zaštićena zona (zona A) obuhvata ukupnu površinu od 4.038,35 ha šumsko-gospodarskog područja "Krivajsko" na području grada Zavidovići, i druga zaštićena zona (zona B) u koju spada preostali dio Spomenika prirode ukupne površine 910,00 ha koji se nalazi na šumsko-gospodarskom području "Kakanjsko" na području općine Kakanj. Ove zone utvrđene su sa ciljem konzervacije, biološke i hidrološke raznolikosti, zaštite posebnih prirodnih i kulturno-historijskih znamenitosti, očuvanja edukacionih vrijednosti, kao i razvoja turizma u skladu sa principima održivog razvoja.

U Planu upravljanja zaštićenim područjem Spomenik prirode "Tajan" za period 2013-2022 predložena je karta dodatnog zoniranja područja, sa obuhvatom tranzicijske zone (zona C), ali bez navođenja konkretnih podataka o granicama obuhvata. Tranzicijska zona predlaže se sa ciljem postizanja efektivnije zaštite biodiverziteta u sklopu Spomenika prirode i van njegovih granica, odnosno kao zona koja ima funkciju zaštite prve i druge zone od neposrednog uticaja. Tranzicijska zona prema prijedlogu iz Plana upravljanja 2013-2022 nema striktno definisane granice obuhvata niti zakonske akte te se ne dovodi u pitanje redovno gazdovanje šumama u ovoj zoni.

Slika 2: Zone zaštite Spomenika prirode Tajan

Prema definiciji Zakona o zaštiti prirode u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine F BiH", broj: 66/13) koji je donio Parlament Federacije Bosne i Hercegovine na sjednici Predstavničkog doma od 02.07.2013. godine i na sjednici Doma naroda od 25.07.2013. godine zaštićeno područje je jasno definisan geografski prostor, prepoznat i namijenjen dostizanju dugoročne konzervacije prirode, opšte korisnih funkcija prirode, i kulturalnih vrijednosti, a kojim se upravlja legalnim i drugim efektivnim mehanizmima.

Zakonski i podzakonski akti koji se direktno ili indirektno odnose na ovu oblast, međunarodni ugovori, relevantne institucije i provedbeni akti dati su u tabelama 1-6.

Tabela 1: Kategorizacija zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini

Red. br.	Kategorija zaštićene vrijednosti Federacije Bosne i Hercegovine	Red. br.	IUCN kategorizacija
I	Ia Strogi rezervat prirode Ib Područje divljine	I	Ia Strogi rezervat prirode Ib Područje divljine
II	Nacionalni park	II	Nacionalni park
III	IIIa Park prirode IIIb Spomenik prirode i prirodnih obilježja	III	Spomenik prirode
IV	Područje upravljanja staništima/vrstama	IV	Područje upravljanja staništem/vrstama
V	Va Zaštićeni pejzaži: Kopneni pejzaž, Morski pejzaž Vb Regionalni park	V	Zaštićeni kopneni/morski pejzaž

VI	Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa	VI	Zaštićena područja za upravljanje resursima
----	--	----	---

Do devedesetih godina prošlog vijeka, zaštićena područja kategorisana su u skladu sa Zakonom o zaštiti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa SR BiH (broj: 739/85) koji se na prostoru F BiH još primjenjuje u kantonima koji nemaju svoje zakone o zaštiti kulturno-historijske baštine, osim u kantonima koji su donijeli svoje zakone i razlikuju se po odredbama i kriterijima za zaštitu naslijeđa. Kako bi se poboljšalo razumijevanje i unaprijedila svijest o značenju i namjeni zaštićenih područja Međunarodna unija za očuvanje/zaštitu prirode (eng. International Union for Conservation of Nature - IUCN) 1994. godine je razvila sistem od šest kategorija zaštićenih područja u skladu sa njihovim primarnim ciljevima zaštite i upravljanja. IUCN kategorizacija je 2003. godine uvrštena u Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine i time postala obavezujuća za buduću kategorizaciju zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini (Tabela 1). Ovakva kategorizacija podrazumijeva – Ia Strogi rezervat prirode, Ib Područje divljine, II Nacionalni park, III Spomenik prirode, IV Područje upravljanja staništem, V Zaštićeni pejzaž i VI Zaštićena područja za upravljanje resursima. Priroda kao dobro od opšteg interesa za RS uživa posebnu zaštitu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode ("Službeni glasnik RS", broj: 20/14) kao i posebnim propisima, te se u tom smislu definiraju sljedeće kategorije – Ia Strogi rezervat prirode, Ib Posebni rezervat prirode (područje divljine), II Nacionalni park, III Spomenik prirode, IV Zaštićeno stanište (područje upravljanja staništem ili vrstom), V Zaštićeni pejzaž (prirodni i kulturni pejzaži, park prirode) i VI Zaštićeno područje sa održivim korištenjem prirodnih resursa (park šuma, objekti oblikovane prirode).

Tabela 2: Relevantni zakoni na nivou Bosne i Hercegovine

Red. broj	Relevantni zakoni u Zeničko – dobojskom kantonu
1.	Zakon o zaštiti zdravlja bilja BiH ("Sl. glasnik BiH", br. 23/03)
2.	Zakon o koncesijama ("Sl. glasnik BiH", br. 32/02 i 56/04)
3.	Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH ("Sl. glasnik BiH", br. 50/08)
4.	Zakon o zaštiti dobrobiti životinja u BiH ("Sl. glasnik BiH", br. 25/09)
5.	Zakon o zaštiti novih sorti bilja u BiH ("Sl. glasnik BiH", br. 14/10)

Tabela 3: Relevantni zakoni u Federaciji Bosne i Hercegovine

Red. broj	Relevantni zakoni u Zeničko – dobojskom kantonu
1.	Zakon o zaštiti prirode F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 66/13)
2.	Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10,13/10 i 45/10)
3.	Zakon o poljoprivrednom zemljištu F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 52/09)
4.	Zakon o turističkoj djelatnosti ("Sl. novine F BiH", br. 32/09)
5.	Zakon o zaštiti okoliša F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 33/03 i 38/09)
6.	Zakon o vodama F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 70/06)
7.	Zakon o upravljanju otpadom ("Sl. novine F BiH", br. 33/03, 72/09 i 92/17)
8.	Zakon o poljoprivredi F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 88/07, 4/10, 7/13)
9.	Zakon o zaštiti zraka ("Sl. novine F BiH", br. 33/03, 4/10)

10.	Zakon o lovstvu F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 4/06, 8/10)
-----	--

Tabela 4: Relevantni zakoni u Zeničko-dobojskom kantonu

Red. broj	Relevantni zakoni u Zeničko – dobojskom kantonu
1.	Zakon o zaštiti okoline ("Sl. novine ZDK", br.1/00)
2.	Zakon o geološkim istraživanjima ("Sl. novine ZDK", br. 8/12)
3.	Zakon o koncesijama ("Sl. novine ZDK", br. 5/03)
4.	Zakon o proglašenju Spomenika prirode Tajan ("Sl. novine ZDK", br. 3/08)
5.	Zakon o prostornom uređenju i građenju ("Sl. novine ZDK", br. 1/14)
6.	Zakon o šumama ("Sl. novine ZDK", br. 8/13, 1/15)
7.	Zakon o vodama ("Sl. novine ZDK", br.17/07)
8.	Zakon o zaštiti od buke ("Sl. novine ZDK", br. 1/14)
9.	Zakon o zaštiti kulturne baštine ("Sl. novine ZDK", br. 2/00, 9/15)

Tabela 5: Međunarodni ugovori

Red. br.	Međunarodni ugovori	Stupili na snagu	Status u Bosni i Hercegovini
1.	Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama, Rio de Janeiro, 1992.	21. 03. 1994.	Ratificirana
2.	Bazelska konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju, Bazel, 1989.	05.05.1992.	Ratificirana u decembru 2000.
3.	Konvencija o biološkoj raznolikosti, Rio de Janeiro, 1992.	29. 12.1993.	Bosna i Hercegovina pristupila 26.08. 2002. ratificirana 04.10.2002.
4.	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune, Vašington, 1973, izmijenjena u Bonu 1979. (CITES)	01. 07. 1975.	Ratificirana u decembru 2008.
5.	Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti, osobito kao staništa ptica močvarica, Ramsar 1971.	-	Preuzeto notifikacijom o sukcesiji
6.	Konvencija o pristupu informacijama o sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša, Aarhus 1998.	-	Preuzeto notifikacijom o sukcesiji
7.	Konvencija o uspostavljanju evropske i mediteranske organizacije za zaštitu prirode	□	-

8.	Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija), Bern, 1979.	01.06.1982.	Ratificirana u septembru 2008.
9.	Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Pariz, 1972.	17.12.1975.	Preuzeto notifikacijom o sukcesiji
10.	Kyoto protokol	1997	Ratificirana u aprilu 2008.
11.	Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka	-	Preuzeto notifikacijom o sukcesiji
12.	Međunarodna konvencija o zaštiti ptica, Pariz, 1950.	17.01.1963.	Preuzeto notifikacijom o sukcesiji
13.	Protokol o biološkoj sigurnosti, Kartagena 2000.	-	Ratificirana u decembru 2008.
14.	Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkoj raznolikosti u Sredozemlju, Ženeva, 1982.	-	-
15.	UN Konvencija o suzbijanju dezertifikacije u zemljama pogođenim jakim sušama i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi, Pariz, 1994.	26.12.1996.	Bosna i Hercegovina pristupila 26.08.2002. ratificirana 04.10.2002.
16.	Agenda 2030+	9/2015	Bosna i Hercegovina se sa još 192 države članice Ujedinjenih nacija, obavezala da će provesti Agendu 2030, koja se sastoji od 17 ciljeva i 169 podciljeva održivog razvoja. Agenda 2030 predstavlja plan djelovanja za prosperitet i dobrobit ljudi i planete. Okvir će poslužiti za usmjeravanje tekućih i predstojećih procesa strateškog planiranja u Bosni i Hercegovini, uključujući Republiku Srpsku, Federaciju Bosne i Hercegovine, kao i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine. Strategija razvoja FBiH 2021-2027 je u potpunosti usklađena sa Agendom 2030.

Tabela 6: Provedbeni akt

Red. broj	Provedbeni akt
1.	Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima ("Sl. novine FBiH", br. 65/06)
2.	Crvna lista ugroženih divljih vrsta i podvrsta biljaka, životinja i gljiva ("Sl. novine FBiH", br.7/14)

3.	Plan upravljanja otpadom ("Sl. novine ZDK", br. 1/09)
4.	Pravilnik o mjerama zaštite za strogo zaštićene i zaštićene vrste i podvrste i zaštićene vrste i podvrste ("Sl. novine F BiH", br. 21/20)
5.	Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra zaštićenih područja ("Sl. novine FBiH", br. 69/06)
6.	Pravilnik o uslovima i načinu prekograničnog prometa ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka u Federaciji BiH ("Sl. novine F BiH", br. 92/22)
7.	Pravilnik o uspostavljanju i upravljanju informacionim sistemom za zaštitu prirode i vršenje monitoringa ("Sl. novine F BiH", br. 46/05)
8.	Pravilnik o uvjetima i načinu uspostavljanja i vođenja katastra speleoloških objekata u Federaciji BiH ("Sl. novine F BiH", broj 28/21)
9.	Pravilnik o uvjetima pristupa zaštićenom području ("Sl. novine FBiH", br. 69/06)
10.	Prostorni plan Zeničko-dobojskog kantona 2009-2029 ("Sl. novine ZDK", br. 4/09)
11.	Uredba NATURA 2000 – zaštićena područja u Evropi ("Sl. novine FBiH", br. 43/11)
12.	Uredba o organizaciji, načinu rada i ovlastima nadzorničke službe zaštite prirode ("Sl. novine F BiH", br. 14/16)

Parlament Federacije Bosne i Hercegovine proglašava područje Strogog rezervata prirode i područje divljine, te Nacionalni park, što uključuje i slučaj sukoba nadležnosti dva ili više kantona. Preostale kategorije zaštićenog područja proglašavaju kantonalne skupštine, u ovom slučaju Skupština Zeničko-dobojskog kantona. U slučaju sukoba entitetske nadležnosti područje zaštićenim proglašava Federalno ministarstvo okoliša i turizma za Federaciju Bosne i Hercegovine, odnosno Ministarstvo za prostorno građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske, u skladu sa Međuentitetskim tijelom za okoliš i njegovim programom. Institucija koja uspostavlja javno preduzeće/ustanovu za upravljanje zaštićenim područjem za Strogi rezervat prirode i područje divljine, kao i Nacionalni park je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, dok za preostale kategorije zaštićenog područja instituciju upravljanja zaštićenim područjem uspostavljaju kantonalne vlade, u ovom slučaju Vlada Zeničko-dobojskog kantona.

Zakonom o zaštiti prirode ("Sl. novine F BiH", br. 66/13) određeno je da se provođenje zaštite unutar zaštićenog područja ostvaruje putem donošenja ključnih dokumenata za upravljanje i ostvarivanje ciljeva zaštićenog područja, i to: (a) Prostornim planom područja posebnih obilježja (PPPPPO) i (b) Planom upravljanja (PU). Na prijedlog Ministarstva za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, Vlada Zeničko-dobojskog kantona 2016. godine dala je saglasnost na prethodni Plan upravljanja Spomenikom prirode Tajan 2013–2022, za period od 10 godina, a isti je istekao 2023. godine.

Plan upravljanja SP Tajan za period 2023-2033 urađen je u skladu sa odredbama koje su propisane Zakonom o zaštiti prirode ("Sl. novine F BiH", br. 66/13), Zakonom o proglašenju Spomenika prirode Tajan ("Sl. novine Zeničko-dobojskog kantona", br. 3/08), Pravilnikom o sadržaju i načinu izrade Plana upravljanja u zaštićenim područjima ("Sl. novine FBiH", br. 65/06), drugim relevantnim zakonskim propisima na prostoru Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Zeničko-dobojskog kantona, kojim su određene granice obuhvata, katastarske općine sa katastarskim česticama, zaštitne zone, osnovne vrijednosti zaštićenog područja, mjere zaštite, intervencije u zaštićenom području, korištenje prirodnih vrijednosti, upravljanje, finansiranje te nadzor nad primjenom zakona. Plan upravljanja je također urađen prema pravilima Međunarodne unije za očuvanje/zaštitu prirode za kategoriju III-b – Spomenik prirode i prirodnih obilježja.

Saglasnost na Plan upravljanja SP Tajan daje Vlada Zeničko-dobojskog kantona na osnovu Akta o proglašenju i na osnovu člana 16. Zakona o Vladi Zeničko-dobojskog kantona ("Sl. novine Zeničko-dobojskog kantona, br. 7/10) na period od 10 godina uz reviziju postignutih ciljeva Plana upravljanja nakon 5 godina (2029), ukoliko se ukaže potreba za istom.

Ovog Plana upravljanja dužni su se pridržavati sva pravna i fizička lica koja obavljaju djelatnost u zaštićenom području, budući da se radi o obavezi koju propisuje Zakon o zaštiti prirode i za čije nepoštivanje su propisane kaznene odredbe. Upravljanje zaštićenim područjem provodit će se na temelju smjernica i akcionog plana iz ovog Plana upravljanja kojim se definiraju i obaveze u provođenju svih aktivnosti.

2. Ciljevi i politika upravljanja Spomenikom prirode "Tajan"

Plan upravljanja SP Tajan za osnovni cilj ima uspostavu dugoročnog sistema zaštite biološke raznolikosti ovog područja, vrijednosti njegovih pejzaža i sistema upravljanja zaštićenim područjem na načelima održivog korištenja prirodnih, kulturnih i drugih resursa kroz utvrđivanje uvjeta, rješenja, načina i postupaka za ostvarenje istog. U ovom poglavlju opisani su ciljevi i politika upravljanja zaštićenim područjem, sa dijelovima koji se odnose na svrhu, funkciju i ciljeve zaštićenog područja, te politiku upravljanja ovim područjem.

2.1. Svrha, funkcija i ciljevi zaštićenog područja

Važna karakteristika pri izradi ovog Plana upravljanja je njegov programski pristup kroz nekoliko važnih faza iz kojih proizilaze zadaci i aktivnosti koji se baziraju na sljedećim komponentama:

- organizaciji projekta,
- teorijskim i terenskim istraživanjima,
- faza kvantitativno-kvalitativne analize,
- faza definisanja dugoročne vizije,
- učešću javnosti,
- utvrđivanju problematike, politika, ciljeva i aktivnosti,
- određivanju mjera upravljanja, i
- izradi akcionih planova.

U vezi s ovim su i opći principi na kojima se temelji upravljanje zaštićenim područjem, a koji se odnose na:

- prilagodljivo upravljanje: U implementaciju Plana upravljanja potrebno je ugraditi odgovarajuće pokazatelje za praćenje rezultata i ako je potrebno, prilagoditi i izmijeniti djelovanje Upravitelja kako bi se uvažile promjenjive okolnosti.
- otvorenost i transparentnost: Za upravljanje zaštićenim područjem vrlo je značajna komunikacija Upravitelja sa djelatnicima i značajnim interesnim stranama/grupama, kao i da redovno informira javnost o napretku poslova i problemima očuvanja. Značajne odluke, javnosti treba predstaviti na otvoren način i poticati učešće lokalne zajednice. Upravitelj zaštićenog područja treba imati ulogu pokretača i pomagača održivog razvoja, uz upravljanje prostorom na način koji pruža uporište opstanka i razvoja lokalnih zajednica koji se zasniva na održivoj upotrebi prirodnih, kulturnih i drugih dobara.
- interpretacija i edukacija: jedan od ciljeva svih zaštićenih područja bez obzira na kategoriju zaštite je poboljšati znanje i razumijevanje prirode putem štampanja informacijskih i drugih materijala, uz svakodnevno unaprjeđenje komunikacije sa lokalnim stanovništvom i svim posjetiocima.
- učešće javnosti: Prilikom izrade Plana potrebno je održati niz konsultacija i javnih sastanaka sa što većim brojem interesnih strana/grupa uz uvažavanje njihovih legitimnih interesa, poštujući princip dogovora u kojem je određena uloga i odgovornost sudionika. Povjerenje je ključna varijabla za uspješno upravljanje prirodnim resursima i obično je u fokusu konceptualnog i metodološkog razvoja. Nepovjerenje se, s druge strane, često navodi kao prepreka upravljanju, ali se čini da je rijetko definirano, konceptualno nedovoljno razvijeno i nedosljedno ispitano.
- monitoring/praćenje: Vrlo je važno da su sve aktivnosti u zaštićenom području SP Tajan i njegov održivi razvoj pažljivo programirani i sistematski praćeni kako bi se utvrdio napredak prema utvrđenim ciljevima i dobila jasna slika o promjenama u prirodnom i kulturnom okolišu. Rezultati monitoringa pružaju temelj za reviziju plana ili za izradu novog plana.

- plan aktivnosti: Aktivnosti Upravitelja provode se na osnovu planova koji uključuju cilj i svrhu aktivnosti, vremenski rok, finansijska kretanja i alate za praćenje. Plan aktivnosti se temelji na iskustvima najbolje prakse i razvija se na godišnjoj osnovi kako bi se prilagodio novonastaloj situaciji.
- domaća i međunarodna saradnja i istraživanja: Upravitelj zaštićenog područja usko saraduje sa domaćim i međunarodnim naučnim i stručnim institucijama i organizacijama kako bi se unaprijedila znanja o problematici biodiverziteta. Naučna istraživanja moraju se baviti svim aspektima prirodnog i kulturnog okoliša i rezultirati odgovarajućim upravljanjem zaštićenim područjem.

Na osnovu Akta o proglašenju Spomenika prirode Tajan definirani su i razvojni ciljevi njegove zaštite, radi usmjeravanja aktivnosti, koji se odnose na:

- Mogućnosti za naučna istraživanja i obrazovanje vezano za izradu programa bioloških, speleoloških, hidroloških, arheoloških i drugih istraživanja, te izradu programa obuke sa ciljem razvoja kapaciteta interesnih strana/grupa u oblasti zaštite okoliša, okolišnog upravljanja i upoznavanja sa vrijednostima područja.

- Razvoj turizma i rekreacije koji nisu u suprotnosti sa ciljevima zaštite Spomenika prirode, odnosno izgradnja i obnova turističke infrastrukture u skladu sa Prostornim planom područja posebnih obilježja, propisanim mjerama zaštite i Planom upravljanja.

- Poboljšanje socijalnih i ekonomskih uslova lokalnog stanovništva koje živi u granicama zaštićenog područja, te stanovništva koje se nalazi u okruženju Spomenika prirode: a) razvoj uslužnih i drugih djelatnosti u skladu sa ciljevima zaštite Spomenika prirode b) poboljšanje turističke ponude c) poboljšanje uređenja komunalne infrastrukture i d) poboljšanje uređenja objekata i javnih površina.

U širem značenju potrebno je da ovi razvojni ciljevi osiguraju održivo upravljanje florom i vegetacijom, kao i prirodno stanje ekosistema koji su od presudne važnosti za biološku raznovrsnost, opstanak i osiguranje njihovih općekorisnih funkcija; Održivim upravljanjem faune potrebno je osigurati prirodno stanje životinjskih vrsta i njihovih zajednica koje su također od velike važnosti za biološku raznovrsnost; Istraživanjem geoloških i geomorfoloških objekata potrebno je uspostaviti trajnu očuvanost njihovih sadržaja; Istraživanjem i razvojem hidroloških objekata potrebno je uspostaviti trajnu očuvanost, upravljanje i razvoj; Realizaciju dugoročnih rezultata o klimatskim uvjetima područja; Regulaciju i razvoj infrastrukturnog sistema zbog dugoročne zaštite prirode i lokalnog stanovništva; Uspostavu kvalitetne turističke ponude Spomenika prirode kroz edukaciju i kvalitet usluga; Jačanje kadrovskih kapaciteta.

2.1.1. Temeljni ciljevi upravljanja i vizija SP Tajan

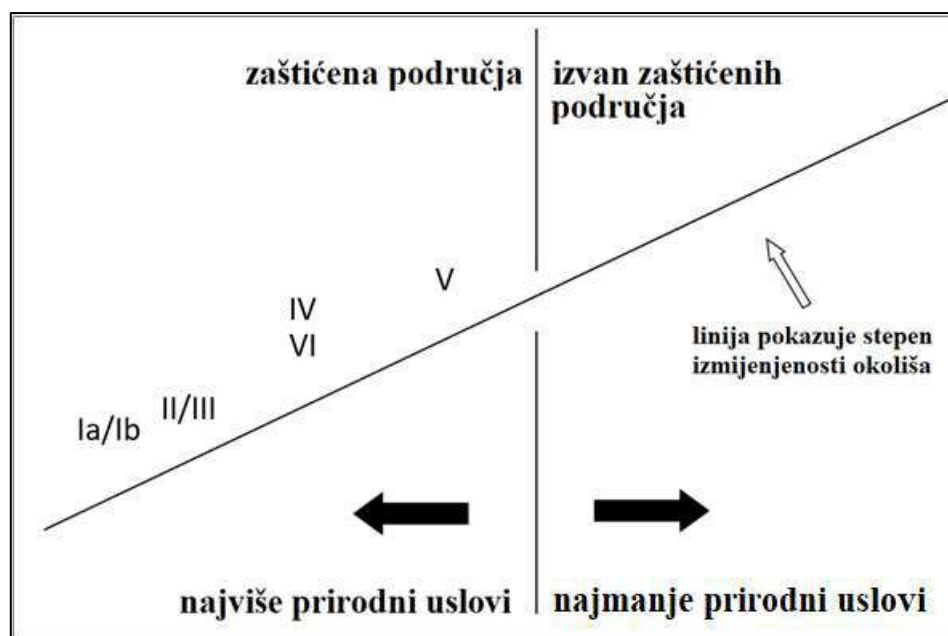
Pored općih i primarnih ciljeva određenih zakonom i u skladu sa IUCN-ovim smjernicama za svaku kategoriju zaštite, važno je imati na umu i upravljačke ciljeve za konkretno prirodno područje koji su navedeni u tabeli 7.

Tabela 7: Veza ciljeva upravljanja i kategorije zaštite prema IUCN-u

Upravljački cilj	Kategorija zaštite						
	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Naučno istraživanje	1	3	2	2	2	2	3
Zaštita divljine	2	1	2	3	3	-	2
Zaštita specijske i genetičke raznolikosti	1	2	1	1	1	1	2
Održavanje zaštitnih funkcija prirodnih vrijednosti	2	1	1	-	1	2	1

Zaštita posebnih prirodnih i/ili kulturnih znamenitosti	-	-	2	1	3	1	3
Turizam i rekreacija	-	2	1	1	3	1	3
Edukacija	-	-	2	2	2	2	3
Održivo korištenje prirodnih ekosistemskih usluga	-	3	3	-	2	2	1
Očuvanje kulturnih i tradicionalnih vrijednosti i običaja	-	-	-	-	-	2	1

Posebno je važan odnos kategorije III spram drugih kategorija zaštite jednog područja (Tabela 7, Slika 3). Iako kategorija III nije ograničena na prirodne i netaknute pejzaže kao što je to u slučaju kategorija Ia i Ib, ipak postoji mogućnost da se unutar ove kategorije mogu uspostaviti ovakva fragmentirana područja. Kategorija III vrlo je slična kategoriji II, naročito u smislu upravljanja, ali je manjeg obima i po veličini i po složenosti upravljanja. U odnosu na kategoriju IV naglasak na upravljanju nije na zaštiti ključnih vrsta ili staništa, već specifičnih prirodnih vrijednosti. Prakse upravljanja unutar kategorije III više će se fokusirati na strogu zaštitu određene prirodne vrijednosti nego li je to u slučaju kategorije V, i na koncu, u odnosu na kategoriju VI, kategorija III nije isključivo usmjerena na održivost korištenja resursa. Zaštićeno područje III kategorije može uključivati prirodne geološke i geomorfološke vrijednosti, prirodne vrijednosti pod kulturnim uticajima, prirodno-kulturne lokalitete, kao i kulturne lokalitete sa pripadajućom ekologijom. Atributi zaštite prirode zaštićenih područja III kategorije mogu se dakle svrstati u dva glavna tipa: biodiverzitet koji je jedinstveno povezan sa ekološkim uslovima povezanim sa prirodnim vrijednostima, i biodiverzitet koji opstaje usljed prisutnosti kulturnih ili duhovnih vrijednosti na lokalitetima prirodnih ili poluprirodnih staništa u inače promijenjenom ekosistemu.

Slika 3: Prirodnost i IUCN kategorije zaštićenih područja

Kategorije ne podrazumijevaju jednostavnu hijerarhiju u smislu kvaliteta i važnosti, ili na druge načine, kao što je stepen intervencije ili prirodnosti. Važno je težiti povezanom principu prema kojem ciljeve zaštite treba birati uz poštovanje konkretne situacije. Odluke koje se odnose na zaštićena područja obično će biti podložne određenim kompromisima kao rezultat konkurentnog korištenja zemljišta i konsultativnih procesa, ali je važno da se ciljevima zaštite pridaje odgovarajuća pažnja i težina u procesima donošenja relevantnih odluka. Mnogi pretpostavljaju da kategorije podrazumijevaju jednu hijerarhijsku gradaciju redom od I do VI, ali realnost je više složena.

2.2. Politika upravljanja zaštićenim područjem

Politika upravljanja Spomenikom prirode Tajan treba se temeljiti na očuvanju i unaprjeđenju prirodnih vrijednosti koje su od izuzetnog značaja, otklanjanju i sprječavanju eksploatacije prirodnih resursa (posebno šumskih), sprječavanju prekomjernih posjeta koje mogu dovesti do oštećenja prirode, omogućavanju lokalnom stanovništvu koje živi u granicama zaštićenog područja korištenje prirodnih dobara u skladu sa uspostavljenim pravilima zaštite. Premda Bosna i Hercegovina još uvijek nije članica Evropske unije, obzirom da se nalazi u periodu tranzicije i transformacije u skladu sa odredbama EU, a imajući u vidu da je za adekvatno ocjenjivanje bilo kojeg područja u cilju njegovog pravilnog upravljanja neophodno usklađivanje sa standardima i odredbama Evropske unije, prilikom izrade Plana upravljanja uzeto je u obzir da pojedini dijelovi ovog područja u budućnosti imaju potencijala postati sastavnicom evropske mreže ekološki važnih područja za očuvanje ugroženih vrsta i staništa.

Potreba za aktivnim upravljanjem SP Tajan postala je jasna nakon što se iskustveno pokazalo da se zaštita nekog područja ne može postići samim činom proglašenja njegove zaštite. Upravljanje SP Tajan zapravo se, kao i bilo koje drugo upravljanje, odnosi na upravljanje ljudskim djelatnostima koje se odvijaju u tom području, pri čemu se neke djelatnosti mogu nastojati ograničiti ili prilagoditi, dok će se druge nastojati poticati.

3. Smjernice zaštite Spomenika prirode "Tajan"

3.1 Ocjena stanja zaštićenog područja

Na temelju Zakona o proglašenju Spomenika prirode Tajan ("Sl. novine ZDK", br. 3/08) definirane su opće smjernice koje predstavljaju osnov za uspostavu novih, proširenih smjernica, mjera i aktivnosti za održivo upravljanje ovim područjem. Pri izradi ovog Plana upravljanja utvrđeno je da za Spomenik prirode Tajan nije izrađen Prostorni plan područja posebnih obilježja.

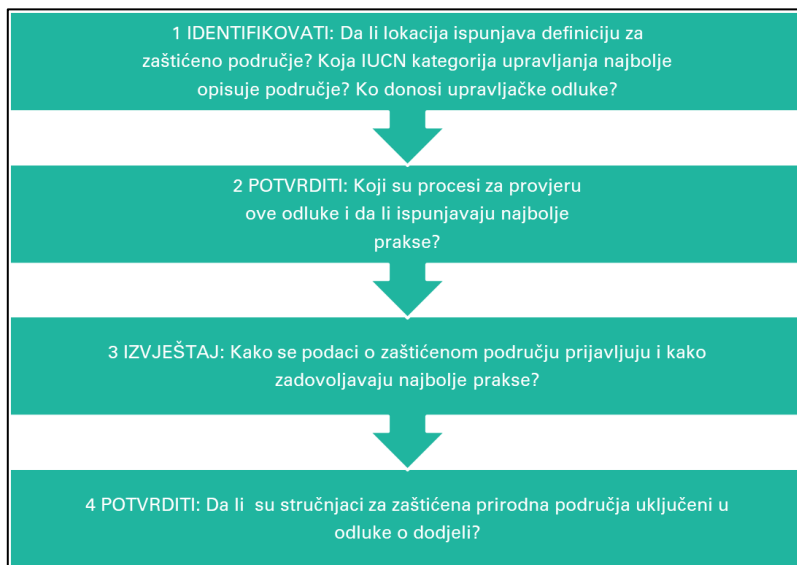
Za potrebe analize i ocjene stanja prirodnih vrijednosti analizirane su osnovne vrijednosti SP Tajan koje su date u Tabeli 8.

Tabela 8: Prirodne vrijednosti SP Tajan

Prirodne vrijednosti	Zona	Terenski obilazak
Kanjon Mašice	/	Da
Kanjon Suhe	Prva zona zaštite	Da
Kanjon duboke Tajašnice	Prva zona zaštite	Da
Izron Suhe	Prva zona zaštite	Da
Jama Atom	Prva zona zaštite	Da
Jama Javor	Prva zona zaštite	Da
Omladinska jama	Prva zona zaštite	Da
Lukina pećina	Prva zona zaštite	Da
Jezero na Mašici	/	Da
Mašička stijena	/	Da
Kameni mostovi sa pećinama	Prva zona zaštite	Da
Kulturno-historijski i arheološki lokaliteti	Prva i druga zona zaštite	Da
Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF ¹)	Prva i druga zona zaštite	Da
Flora	Prva i druga zona zaštite	Da
Fauna	Prva i druga zona zaštite	Da

¹ engl. High Conservation Value Forest je oznaka za upravljanje šumama kojom se opisuju šume koje ispunjavaju kriterije definirane od strane Forest Stewardship Council (FSC)

Radi užurbane potrebe spašavanja prirodnih vrijednosti ili njihovih dijelova, po strani je nerijetko ostavljena pažljiva analiza stanja zaštićenog područja kao i vještina i kapaciteta potrebnih za održavanje njime. Premda se dodijeljena kategorija zaštićenom području najviše temelji na ciljevima upravljanja, više zavisi od toga šta organ upravljanja namjerava za lokaciju, nego li za bilo koji strogi set kriterijuma za njegovu uspostavu. Iskustva sa dodjelom kategorija i upravljanjem pokazuju da je proces u četiri koraka prikazan na slici 4 ujedno najefikasniji način procjene i uključivanja podataka iz niza izvora kako bi se došlo do usaglašenog zaključka između ostalog i o tipu upravljanja.

Slika 4: Proces dodjeljivanja kategorija upravljanja i tipova upravljanja

Pri analizi prirodnih vrijednosti iz tabele 8 korištena je kvalitativna ocjena na način kako je to opisano u tabeli 9.

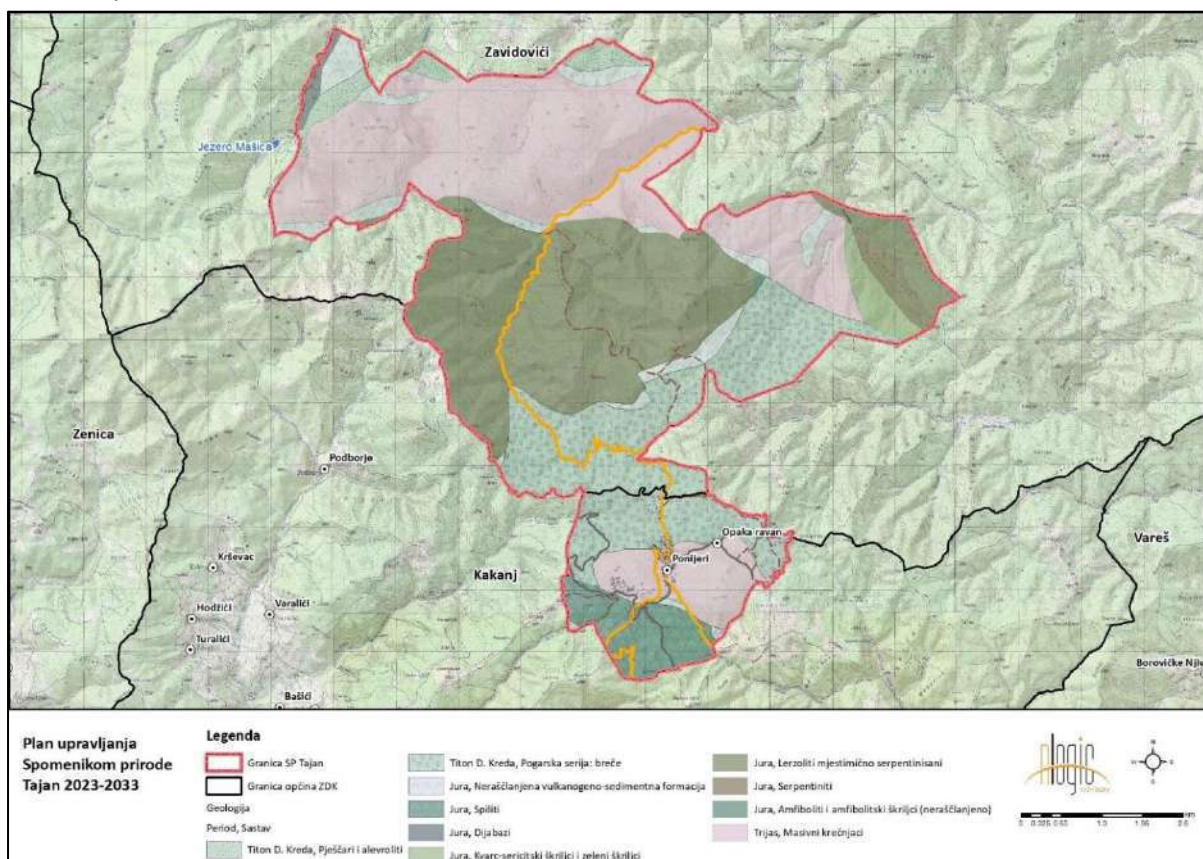
Tabela 9: Metodološki okvir kvalitativne ocjene stanja prirodne vrijednosti

	Dobro	Zadovoljava	Ne zadovoljava
Stanje prirodne vrijednosti	Stanje identificirane vrijednosti u potpunosti je dobro, ili je namjena lokaliteta u skladu sa definiranom zonom i ne zahtijeva dodatne mjere zaštite. Stanje može zahtijevati manje upravljačke mjere poboljšanja ili dodatnog unaprjeđenja prostora.	Stanje identificirane vrijednosti je narušeno u izvjesnoj mjeri, u smislu da je potrebna dodatna zaštita i unaprjeđenje lokaliteta ili uvođenje značajnijih mjera zaštite na lokalitetu jer se postojećim korištenjem vrijednosti može nanijeti trajna šteta.	Stanje identificirane vrijednosti je narušeno u velikoj mjeri, u smislu da se lokalitet ne koristi u skladu sa definiranom zonom i ne postoji odgovarajuća infrastruktura.

3.1.1. Prirodno-geografske karakteristike zaštićenog područja

Geološke karakteristike

Geološki sastav terena na području Spomenika prirode "Tajan" (Slika 4) je izrazito kompleksan budući da se nalazi unutar geotektonskog kompleksa unutarnjih Dinarida i pripada centralnoj ofiolitskoj zoni. Nastanak predmetnog terena rezultat je složenih endogenih procesa koji su se odvijali kroz dugu geološku historiju regije, dovodeći do formiranja razolikih magmatskih, sedimentnih i metamornih stijena. Najstarije identificirane geološke tvorevine datiraju iz trijasa kada je teren bio prekriven morem, a karbonska sedimentacija se odvijala u plitkovodnoj mirnoj sredini. Promjene u taloženju sedimenata u starijoj juri, u odnosu na trijas, ukazuju na evoluciju geosinklinalnog prostora pod uticajem dubokih voda. U mlađoj juri, sedimentacija dobiva drugačiji karakter uslijed specifičnih tektonskih odnosa, čestih izdizanja i spuštanja dna, a što je rezultiralo formiranjem dubokih fraktura omogućavajući izlivanje značajnih količina magme na površinu. U plićoj sredini u odnosu na stariju juru, dominantno se talože klastični sedimenti, dok se istovremeno lokalno događa izlivanje bazalta, koji se inkorporiraju u već konsolidirane klastične sedimente predstavljeni dijabazama, doleritama i intruzivnim gabrom. Mezozojske i kenozojske formacije preovladavaju u ovom području, pri čemu vulkanogeno-sedimentna formacija iz mezozojske jure ima značajnu prostornu dominaciju. Jurske formacije sadrže spilite, dijabaze i velike količine ultrabazičnih stijena poput peridotita i serpentina, uz gabro i amfibolite na rubovima. Strukturalno-facijalne jedinice karakterizira pretežno trijaska formacija, s lokalnim pojavama formacija iz jure, krede, miocena i kvartara. Donji trijas obuhvaća permske evaporite, koji se lokalno izmjenjuju s crvenim permskim pješčarcima. Trijas se odlikuje kontinuiranom sedimentacijom, stvarajući masivne krečnjačke formacije, većinom na sjeveru, dok se manji areali javljaju na jugu. Mezozojska jura obiluje sedimentnim, magmatskim i eruptivnim stijenama, s kontinuiranim prisustvom u procesima sedimentacije, što dovodi do formiranja lezorita, kvarcno-sericitskih škriljaca, zelenih škriljaca, spilita, dijabaza i manjih lapora, krečnjaka i kalkarenita. Stariji jurski sedimenti se mogu naći na nekoliko lokaliteta, s najvećom rasprostranjenošću duž toka rijeke Gostović.

Slika 5: Geološke karakteristike područja Spomenika prirode Tajan

Geomorfološke karakteristike

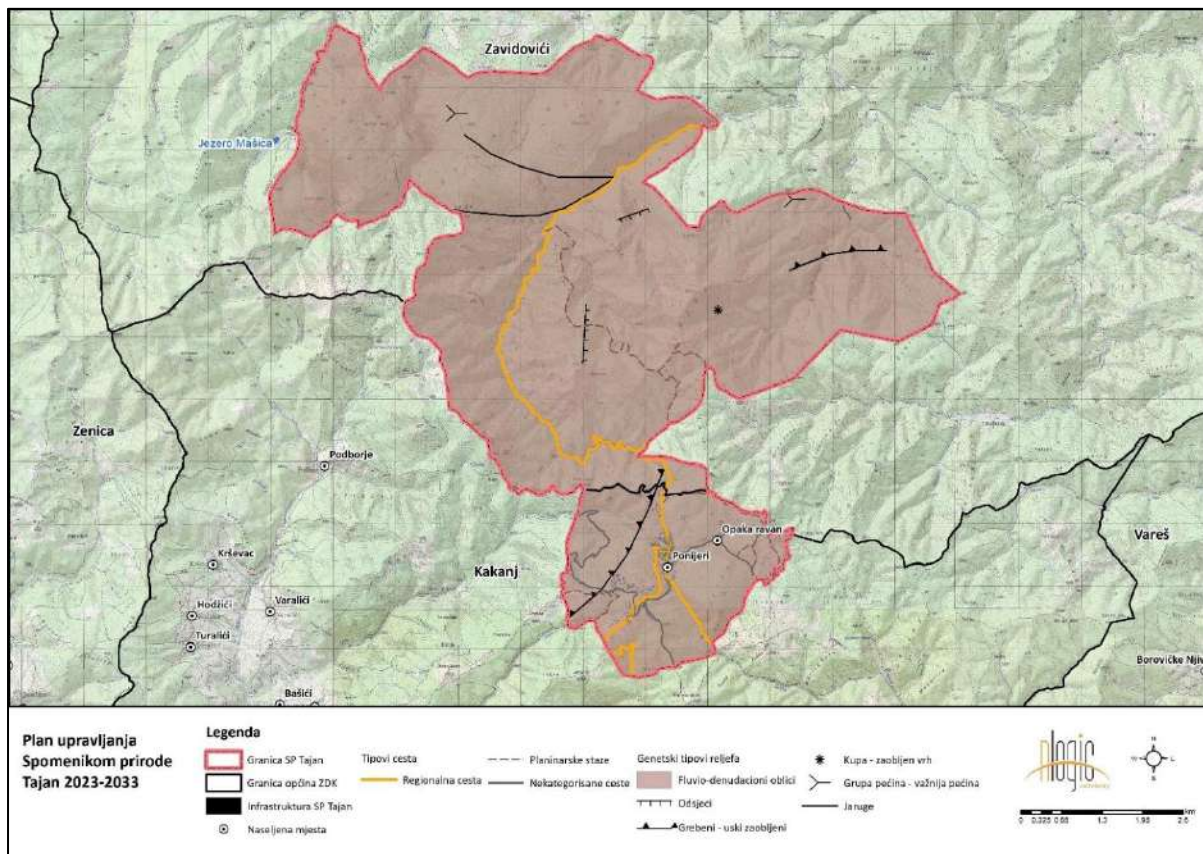
Reljefni oblici u Spomeniku prirode "Tajan" (Slika 5) potiču uglavnom od alpske orogeneze tokom kenozoika. Morfostrukturne jedinice, oblikovane endogenim radijalnim kretanjima, razložene su na manje oblike, s gusto razgranatom hidrografskom mrežom. Geomorfološki karakter formiran je tokom tektonskih procesa i oblikovan erozijom, rezultirajući raznovrsnim morfoskulpturnim oblicima na većim jedinicama. Područje obuhvata sjeverni dio Dinarida koji postupno prelazi u brežuljkasto-brdovite terene prema Panonskoj niziji na sjeveru. Na terenu prevladavaju manji masivi i hrbati srednjih visina, isprekidani gustom riječnom mrežom i dolinama.

Riječne doline Suhe i Mašice čine značajna reljefna obilježja, označavajući najniže položaje s kraškokorozivnom i fluviokraškom morfoskulpturom te izraženim kraškim oblicima. U slivnom području rijeke Suhe ističu se planine Rapta i Mašica, s visokim liticama. Kanjonasta dolina rijeke Mašice obiluje liticama visokim do 300 metara, prolazeći kroz planinsku morfostrukturu istog imena.

Na području su četiri značajna planinska masiva: Mašica na sjeverozapadu, Rapta na sjeveroistoku, Tajan u središnjem dijelu i Ravan na jugu. U morfološkom i morfometrijskom pogledu, sjeverni, sjeveroistočni i sjeverozapadni dijelovi predmetnog područja karakteriziraju brežuljkasto-brdoviti tereni sa pojedinačnim vrhovima kako je navedeno u tabeli 10

Tabela 10: Vrhovi planina na području zaštićenog područja klasificirani po visini (m)

Naziv vrha	Visina (m)
Babin grob	1.042 m n.v.
Mašička ravan	996 m n.v.
Velika kosa	996 m n.v.
Crni vrh	960 m n.v.
Sjenokos	950 m n.v.
Begova kosa	924 m n.v.

Slika 6: Genetski tipovi reljefa na području Spomenika prirode Tajan

Najviši vrh u ovom dijelu je planina Mašica (1.111 m.n.v.) na sjeverozapadu. Nadmorska visina raste od sjevera prema južnom dijelu, gdje se nalazi gorsko-planinsko-dolinski reljef s većim visinama. Centralni dio obiluje vrhovima poput Tajana (1.297 m n.v.), Ravni laz (1.031 m n.v.), Mala Glava (1.095 m n.v.), Obrež (1.215 m n.v.) i Plana (1.184 m n.v.).

Na planinama Rapta, Mašica i dijelom Tajana prisutna je kraško-korozivna i fluvio-kraška morfoskulptura s podzemnim oblicima poput Lukine pećine, Pećina u Srednjoj stijeni i Omladinske jame. Kraški oblici uključuju kamenice, škrape, bunaraste vrtače i suhe riječne doline formirane kraškim i pluvio-fluvio-kraškim procesima. Endokraški oblici obuhvaćaju jame, pećine i ponornice. Unutar pećina se nalaze impresivni akumulacijski kraški oblici s raznovrsnim pećinskim nakitom (stalaktiti i stalagmiti) od kalcij-karbonata (kalcit). Spomenik prirode "Tajan" je izuzetno značajno područje zbog velike gustoće speleoloških objekata (više od 100 na cijelom području) po jedinici površine u Bosni i Hercegovini. Na ovom području se posebno ističu Lukina pećina, Pećina u Srednjoj stijeni i jama Atom koje se izdvajaju kao turistički atraktivni objekti. U tabeli 11. i tabeli 12. predstavljeni su speleološki objekti na predmetnom području sa pripadajućim dimenzijama.

Tabela 11: Speleološki objekti klasificirani po dužini

Najduži speleološki objekti	Lokacija	Dužina (m)
Odušak u Suhoj	Suha	2.527
Sistem Atom – Ponor kod brvnare	Tajašnica	Više od 2.000
Ponor Novara	Tajašnica	461
Pećina u Dubokoj Tajašnici	Tajašnica	225

Lukina pećina	Srednja stijena	200
Izvor Amina	Lužnica	159
Pećina u Srednjoj stijeni	Srednja stijena	140
Krtica 1	Tajašnica	85
Ledeni ponor	Ponijeri	75
Ponor J.F.	Tajašnica	73
Prolazna	Suha	62
Paline	Lužnica	62
Krtica 2	Tajašnica	61

Tabela 12: Speleološki objekti klasificirani po dubini

Najdublji speleološki objekti	Lokacija	Dubina
Sistem Atom – Ponor kod brvnare	Tajašnica	220
Ponor Novara	Tajašnica	177
Omladinska jama	Rapte	114
Jama na Crnom vrhu	Rapte	94
Odušak u Suhoj	Suha	74
Kosa pod Gradinom	Mitrovići	60
Javor	Rapte	60
Pećina u Srednjoj stijeni	Srednja stijena	55
Ponor J.F.	Tajašnica	45
Pećina u Dubokoj Tajašnici	Tajašnica	37
Ponor iza Pavlove	Tajašnica	33
Zorina jama	Rapte	30

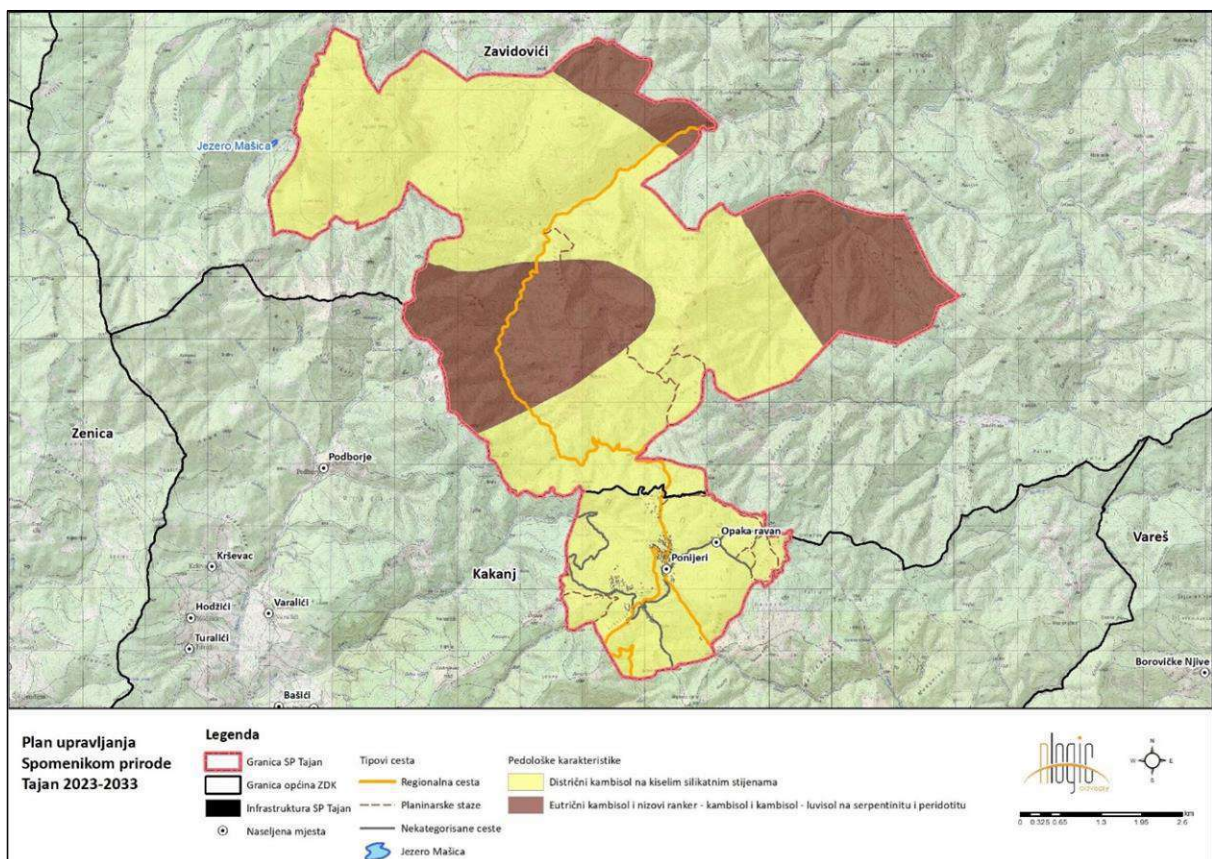
Spomenik prirode "Tajan" obiluje vertikalnom i horizontalnom fragmentacijom. Najizraženija je u dolinama rijeka Suhe, Mašica, Tajašnica i Dubokog potoka. Većinski teren ima jugo-jugozapadnu orijentaciju, posebno uz tok rijeke Suhe i na južnim dijelovima spomenika. Na sjeveru, u središnjem i zapadnom dijelu, orijentacija se povremeno okreće prema sjeveru i sjeverozapadu, dok su ostali smjerovi orijentacije ravnomjerno zastupljeni.

Pedološke karakteristike

Karakteristike tla u Spomeniku prirode "Tajan" (Slika 6) oblikuje niz faktora, poput klime, reljefa, hidrologije i geoloških karakteristika. Zemljišni pokrivač na ovom području je izrazito heterogen, a razlikuje se:

- tla na silikatnim supstratima
- tla na silikatno-karbonatnim supstratima
- tla na krečnjacima i dolomitima

Automorfna tla prevladavaju, dok su hidromorfna prisutna u manjem obimu. Distrični kambisoli dominiraju pedološkim sastavom, pretežno u južnim i istočnim dijelovima, dok se eutrični kambisoli i ranker-kambisoli prostiru na sjeveru, predstavljajući šumska plića kserotermna tla. Kalkokambisoli su najzastupljeniji na sjeverozapadu i sjeveroistoku, dok se na jugu kombiniraju eutrični kambisoli i kalkokambisoli. Raznoliki tipovi tala, uključujući kalkomelansole, rankere, litosole i fluvisole, dodatno obogaćuju pedološki pokrivač područja.

Slika 7: Pedološke karakteristike područja Spomenika prirode Tajan

Dominantni tip tla na području Spomenika prirode "Tajan" je distrični kambisol, proširen na većem i manjem području na jugu i istoku. Također je prisutan na planini Ravan, Tisovoj kosi te djelomično uz dolinu rijeke Suhe. Na sjevernoj i sjeverozapadnoj granici Spomenika prirode "Tajan", kao i duž riječnih tokova Mašice, Suvodola, Rujnice i pritoka rijeke Trbušnice, također se nalazi distrični kambisol. Na sjeveru prevladavaju eutrični kambisoli,

ranker-kambisoli i kambisol-luvisoli, koji predstavljaju važan segment pedološke raznolikosti. Također su prisutni kalkokambisol na krečnjaku i kompleks rendzina-distrični kambisol-pseudoglej na flišolikim sedimentima. Fluvisol i kompleks fluvisol-pseudoglej zauzimaju manje dijelove, posebno na tercijarnim sedimentima. Ranker tla se nalaze na nekoliko lokacija u zapadnom, centralnom i istočnom dijelu područja, dok su litosol i fluvisol minimalno prisutni, ali relevantni. Litosol se nalazi na jugu u dva manja područja između distričnog kambisola, dok se fluvisol pojavljuje uz srednji i donji tok rijeke Suhe.

Klimatske karakteristike

Pri evaluaciji klimatskih vrijednosti bitno je razmotriti meteorološke elemente poput temperature, vlažnosti, oblačnosti, insolacije, padavina i vjetera. S obzirom na umjerenokontinentalnu klimu Bosne i Hercegovine, karakteristike područja ne odstupaju značajno od općih meteoroloških obilježja ovog tipa klime. Na području Tajana prevladavaju umjerenokontinentalni, predplaninski i lokalno planinski klimatski tipovi, uz važnost topoklimatskih faktora poput riječne mreže, šuma i vegetacije. Ti faktori doprinose povećanoj evapotranspiraciji i relativnoj vlažnosti zraka. Iako se formira lokalna klima, morfološki elementi i oblici na Tajanu ne razlikuju se znatno od tipičnih za umjerenokontinentalnu klimu Bosne i Hercegovine.

Klasifikacija klime prema Koppenovom sistemu uzima u obzir mjesečne i godišnje varijacije temperature i padavina, kao i raspored vegetacijskog pokrivača. Na širem području SP Tajan mogu se izdvojiti tri klimatska tipa prema Koppenovoj klasifikaciji klimata i to:²

- Cfa – umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom
- Cfb – umjereno topla i vlažna klima sa toplim ljetima
- Dfb - umjereno vlažna klima sa toplim ljetom.

Klimatski tip Cfa (umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom), obuhvata sjeverne i sjevero-istočne dijelove SP Tajan, koji hipsometrijski predstavljaju I najniže dijelova područja. Karakteristika Cfa klimata je vruće ljeće sa srednjom temperaturom zraka najtoplijeg mjeseca višom od 22 °C.

Najveće učešće ima klimatski tip Cfb (umjereno topla i vlažna klima sa toplim ljetima), koji obuhvata primarno zapadne, sjevero-zapadne i istočne dijelove, kao i manji centralni dio SP Tajan, na hipsometrijskim nivoima do 1000 m.n.v. Karakteristike Cfb klimata ogledaju se u tome da najhladniji mjesec ima temperature višu od 0 °C, da se svi mjeseci odlikuju prosječnom temperaturom ispod 22 °C, te da najmanje četiri mjeseca imaju temperaturu višu od 10 °C.

Ovisno o padavinama i termičkim karakteristikama, koje ovise o hipsometrijskim razlikama, D klimat se dijeli na pottipove Dfb (umjereno vlažna klima s toplim ljetom) i Dfc (umjereno vlažna klima s hladnim ljetom). Na području SP Tajan prevladava Dfb klimat, karakterističan po tome da najhladniji mjesec ima prosječnu temperaturu ispod - 3 °C, svi mjeseci imaju prosječnu temperaturu ispod 22 °C, te najmanje četiri mjeseca imaju prosječnu temperaturu iznad 10 °C. Ovaj klimatski tip prevladava u centralnim i južnim dijelovima SP, koji se istovremeno nalaze na visinama iznad 1000 m.n.v.

² Drešković N., Mirić R., (2015). Klimatska regionalizacija Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2015.

Hidrološke karakteristike

SP Tajan je područje sa izraženim hidrološkim obilježjima i koji svojim obuhvatom pripada slivnom područja rijeke Bosne. Na području SP Tajan je ukupno prepoznato 13 rijeka i potoka, kao i veliki broj manjih rukavaca koji se ulijevaju u prepoznate rijeke i potoke. Ukupna dužina hidrografske mreže na području SP Tajan iznosi 119,42 km. Unutar hidrografske mreže SP Tajan ističu se četiri glavna hidrološka obilježja. Glavno hidrološko obilježje i najznačajniji hidrološki element je rijeka Suha, koja prolazi kroz centralni dio SP Tajan. Suha sa rijekom Lužnicom kreira rijeku Gostović i koja teče do ušća u rijeku Bosnu. Pored Suhe, prisutne su i rijeke Suvodol, Rujnica i Mašica, uz koju se nalazi jezero Mašica.

Rijeka Suha ne nastaje jednim izvorom, već spajanjem manjih sezonskih tokova na planini Ravan na visini od 1200 metara nadmorske visine. Ukupna dužina rijeke Suhe iznosi 13,5 kilometara, od čega se 11,12 kilometara proteže unutar područja spomenika prirode. Njen srednji tok prolazi kroz kanjonski oblik doline, s kanjonom koji na nekim mjestima doseže širinu od 3 metra i dubinu do 450 metara. Slivno područje rijeke Suhe prosječno je široko 2,5 kilometara. Prosječna visina najnižih točaka riječnog toka Suhe unutar spomenika prirode Tajan iznosi oko 464 metara nadmorske visine. Dužina sliva je 11,56 kilometara, maksimalna širina iznosi 3,7 kilometara, a prosječna širina 2,5 kilometara. Suha sa rijekom Lužnica formira rijeku

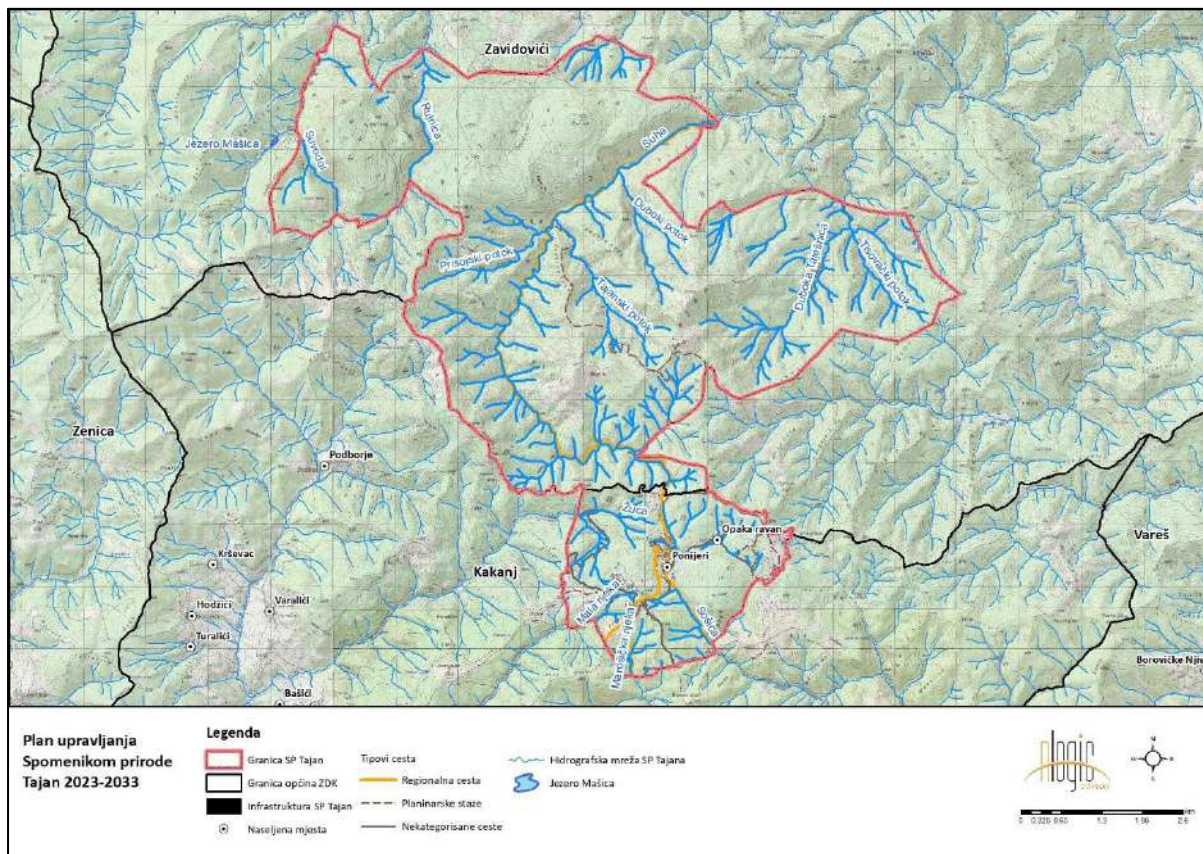
Na sjeverozapadnim padinama brda Podsijelov nastaje izvorišna čelenka rijeke Rujnice. Unutar teritorije spomenika prirode Tajan, ova rijeke teče u dužini od 3,24 kilometara. Riječna dolina uglavnom ima pravac koji je paralelan sa svojim tokom. Karakterizira je manje složena struktura, s različitim fazama, oblicima i genezama, urezana u nepropusne stijene. Glavno proširenje doline nalazi se u području istoimenog naselja. Ušće se nalazi ispod jugozapadnih padina brda Blizne, na visini od 198 metara nadmorske visine.

Rijeka i jezero Mašica predstavljaju jedan od najbitnijih hidrološki elemenata koji se nalaze uz samu sjeverozapadnu granicu SP Tajana. Dužina rijeke Mašica iznosi 7,74 km. Nastaje na visini od 1100 metara, na prostoru Brezika. Iako predstavlja bitan prirodni resurs jezero se nalazi izvan obuhvata SP Tajan i ne nalazi se u obuhvatu zaštite. Obzirom na mnoga uređenja koja je okolni prostor jezera doživio, vidljiva je njegova degradacija, pri čemu je izgubljena originalna ambijentalnost.

Tabela 13: Hidrografska mreža i dužine vodotoka unutar SP Tajan³

Naziv vrha	Visina (m)
Babin grob	1.042 m n.v.
Mašička ravan	996 m n.v.
Velika kosa	996 m n.v.
Crni vrh	960 m n.v.
Sjenokos	950 m n.v.
Begova kosa	924 m n.v.

³ Vojne topografske karte 1:25 000, 1977 god.

Slika 8: Hidrografska mreža područja Spomenika prirode Tajan

Biodiverzitet Spomenika prirode Tajan

Spomenik prirode Tajan registrovan je u Svjetskoj bazi zaštićenih područja - WDPA (engl. World Database on Protected Area). Ovo je područje bogate biološke raznolikosti koju čine različite vrste biljaka među kojima se posebno izdvajaju one rijetke i ugrožene, zatim brojne vrste ptica i sisara, riba, gmizavaca, vodozemaca, beskičmenjaka među kojima su najbrojniji insekti, sa endemičnim vrstama i staništima, kao i nizom reliktnih ekosistema. Vrijedna biološka raznolikost Spomenika prirode Tajan i zastupljenost (steno) endemičnih, ugroženih i zaštićenih vrsta, svrstavaju cjelokupan ovaj prostor kao izrazito vrijedan. Ovo nije zađučujuće obzirom na činjenicu da biološka raznolikost vrsta Bosne i Hercegovine ima najviši stepen endemičnosti u Evropi.

Stanje flore, faune i fungije

Brojne klisure i kanjoni su specifična i floristički izuzetno bogata mjesta na ovom prostoru. Osim toga, u brdskom i planinskom dijelu naše zemlje naročito u bukovim šumama, mješovitim četinarskim šumama, mješovitim listopadnim šumama, na pašnjacima, planinskim livadama i planinskim rudinama i siparima, nalaze se ekološki važne, često veoma stare endemične zeljaste i drvenaste vrste kao značajan dio biodiverziteta ovog područja, ali i globalnog genofonda planete. Upravo najveći dio površina posmatranog područja Spomenika prirode Tajan pokrivaju različiti tipovi šuma u kojem povoljni fizičko-geografski uvjeti pogoduju razvoju raznovrsnih biljnih zajednica u kojima su uglavnom zastupljeni srednjoevropski, ilirsko-balkanski, ilirskoplaninski i krški florni elementi.

Crvena lista flore F BiH sadrži podatke o ugroženim vrstama po kategorijama ugroženosti, gdje je u kategoriji izumrlih navedena jedna vrsta, kritično ugroženo je 69 vrsta, ugroženo 145 vrsta, ranjive su 173 vrste, gotovo ugroženo 58 vrsta, najmanje zabrinjavajuće 52 vrste, sa nedovoljno podataka je 161 vrsta.

Slika 9: *Euphorbia gregersenii*, Gregersenova mlječka jedan je od 25 endemičnih biljnih taksona na prostoru Spomenika prirode Tajan (Foto: Šemso Šarić)

Podaci o ugroženim i endemičnim biljnim vrstama prikupljeni su na osnovu terenskih istraživanja, literaturnih izvora, herbarijskih izvora, usmenih saopštenja, gdje je evidentirano prisustvo za 53 rijetka i ugrožena taksona (vrste i podvrste) iz 27 biljnih porodica, među kojima su najbrojnije vrste iz porodice Asteraceae (5), Orchidaceae (5), Caprifoliaceae (4), Ranunculaceae (4), Scrophulariaceae (3), Aspleniaceae (3), Liliaceae (3), Thymeleaceae (2), Caryophyllaceae (2), Euphorbiaceae (2), Amarillidaceae (2), Orobanchaceae (2), Gentianaceae (2), Iridaceae (2). Na prostoru Spomenika prirode Tajan endemični taksoni u širem smislu su definirani prema podacima koje navode Hayek (1924-1933), Bjelčić (1987), Šilić (1990), Lubarda i sar. (2014), Kamberović i sar. (2023) te Informacioni sistem zaštite prirode Federacije Bosne i Hercegovine ISZP-FBiH (2024). Analiza ugroženosti biljaka urađena je prema Crvenoj listi flore Federacije Bosne i Hercegovine (Đug i sar. 2013) te u skladu sa IUCN (<https://www.iucnredlist.org/> ver. 2022-1) kategorijama. Najveći broj identifikovanih taksona je u kategoriji ranjivih vrsta VU – 15 ili 28,30%, zatim gotovo ugroženih NT – 11 ili 20,75%, najmanje zabrinjavajućih LC – 10 ili 18,87%, ugroženih EN – 9 ili 16,98%, sa nedovoljno podataka je DD – 5 ili 9,43% i kritično ugroženih CR – 3 ili 5,66% vrsta. Od ukupnog broja taksona predstavljenih u ovom poglavlju ovdje se nalazi preko 40,0% endemičnih vrsta među kojima je značajan broj stenoendemičnih.

Broj endemičnih, rijetkih, ugroženih biljaka iz pojedinih porodica ovdje je i veći, uz uvažavanje činjenice da se one trenutno ne nalaze na aktualnoj Crvenoj listi flore F BiH. Takve vrste su npr. *Aconitum variegatum*, *Allysoides utriculata*, *Alyssum montanum*, *Anacamptis palustris subsp. palustris*, *Asperula taurina*, *Carex echinata*, *C. fuscus*, *C. pilulifera*, *C. praecox*, *Callitriche cophocarpa*, *Cardamine plumieri*, *Centaurea triumfetti*, *Cerastium maly subsp. serpentine*, *Crepis paludosa*, *Cyperus flavescens*, *Cytisus austriacus*, *Dactylorhiza sambucina*, *Epipactis microphylla*, *Euphorbia epithymoides*, *Euphorbia serpentine*, *Gentiana pneumonanthe*, *Gymnadenia conopsea*, *Hypericum androsaemum*, *Hypochaeris maculata subsp. pelivanovicii*, *Iris graminea*, *Micromeria thymifolia*, *Neottia nidus-avis*, *N. ovata*, *Orchis mascula subsp. speciosa*, *Peucedanum aegopodioides*, *Polygala major*, *Polygonum albanicum*, *Sesleria latifolia*, *S. serbica*, *Senecio doria subsp. umbrosus*, *Senecio papposus, subsp. kitaibelii*, *Silene vulgaris subsp. bosniaca*, *Teucrium montanum*, *Thlaspi kovatsii*, *Thymus jankae*, *Trifolium dalmaticum*, *Trinia glauca*, *Valeriana tripteris*, *Veronica beccabunga* i druge. Modul ISZP-FBiH koji sadrži popis zaštićenih divljih vrsta biljaka radi očuvanja biološke raznolikosti, prirodnog genofonda, odnosno vrste koje imaju poseban značaj sa ekološkog, ekosistemskog, biogeografskog, naučnog, zdravstvenog, ekonomskog i drugog aspekta za F BiH, još je u fazi izrade pa se usljed te činjenice ovdje za pojedine vrste ne navodi status njihove zaštite koji je inače definiran Pravilnikom o mjerama zaštite za strogo zaštićene vrste i podvrste (SZ) i zaštićene

vrste i podvrste (Z) ("Službene novine Federacije BiH", broj 21/20). Slika 10. prikazuje neke od rijetkih i ugroženih biljaka zastupljenih na prostoru SP Tajan,

Slika 10: Rijetke i ugrožene biljke na prostoru Spomenika prirode Tajan – a. *Iris reichenbachii* Heuff. (bosanska perunika) b. *Halacsya sendtneri* (Boiss.) Dörf. (Sendtnerova halačija) c. *Lilium martagon* L (ljiljan zlatan) d. *Hepatica nobilis* Schreb. (jetrenka) e. *Lilium bosniacum* (Beck) R. M. Fritsch (bosanski ljiljan) f. *Silene sendtneri* Boiss. (Sendtnerova pušina) g. *Viola beckiana* Beck (Bekova ljubica) (Foto: nLogic Advisory)

Premda Bosna i Hercegovina još uvijek nije članica Evropske unije, obzirom da se nalazi u periodu tranzicije i transformacije u skladu sa odredbama Evropske unije, a imajući u vidu da je za adekvatno ocjenjivanje bilo kojeg područja u cilju njegovog pravilnog upravljanja neophodno usklađivanje sa standardima i odredbama Evropske unije, prilikom izrade Plana upravljanja uzeto je u obzir da bi područje Spomenika prirode Tajan koje se nalazi unutar Natura 2000 područja Tajan BA8200080 u budućnosti moglo postati sastavni dio evropske mreže 58 potencijalnih Natura 2000 područja koliko ih je do sada evidentirano na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno 122 na prostoru cijele Bosne i Hercegovine.

Istraživanja faune na području Spomenika prirode Tajan, koja je sastavni dio paleoarktičke faunističke oblasti, vršena su sporadično, a u posljednjih nekoliko godina najbolje je istražena fauna šišmiša (hiropterofauna) (Bolkay 1926; Zgajmajster i sar. 2008; Zgajmajster i Delić 2015; Mulaomerović 2017; Balić i Bajraktarević 2020; Kalabić i

sar. 2021; Kuna i sar. 2021; Milanović i sar. 2021; Milanović i Napotnik 2021) i fauna vodozemaca i gmizavaca (herpetofauna) (Bolkay 1924; Lelo i Lukić-Bilela 2010; Zimić i sar. 2013) ovog područja. Paleontološki interesantni speleološki objekti su Omladinska jama, Lukina pećina te Jama u Suhoj. Istraživanjima Lukine pećine (Srednja stijena) koja su objavljena 2009. godine pronađeni su ostaci pleistocenske faune špiljskog medvjeda (*Ursus spelaeus*) sa prvim prikazom morfometrijskih proporcija ove vrste koje se u potpunosti uklapaju u opći varijacijski raspon populacija pleistocenske faune špiljskog medvjeda u Bosni i Hercegovini. Sakupljen je i novi koštani materijal špiljskog medvjeda u Lukinoj pećini. U speleološkim objektima Tajan nađeno je više ostataka običnog jelena (*Cervus elaphus*), te manjih glodara kao što je npr. alpski svizac (*Marmota marmota*) (Mulaomerović 2012). Dinaridi su prepoznati kao jedno od najvećih žarišta podzemne biološke raznolikosti (Sket i sar. 2004; Culver i sar. 2006; Sket 2012; Zigmajster i sar. 2014) sa visokim brojem različitih troglobiontskih vrsta prilagođenih pećinskim ekosistemima, među kojima se posebno ističu pećinski prilagođeni kampodeidi, polidezmidi, trihonskidi i hidrobiidi. Na području SP Tajan pronađene su *Plusiocampa* (*Plusiocampa*) atom Sendra i Antić, 2018 (Hexapoda, Campodeidae) u Lukinoj pećini (Mašica), *Brachydesmus mulaomerovici* Antić i sar. 2013 (Diplopoda, Polydesmidae) iz Ukrasne pećine (Suha), *Belgrandiella bajraktarevici* Glöer i Mulaomerović 2021 (Gastropoda, Hydrobiidae) iz izvora pored staze prema pećini u Srednjoj stijeni i *Cyphonethes tajanus* (pećinska mokrica) Karaman i Horvatić 2018 (Isopoda, Trichoniscidae) iz Tajašnice.

Slika 11: Mali noćni šišmiš na području SP Tajan (Foto: Besim Gurda)

Pregledom dostupnih izvora utvrđeno je prisustvo za jedanaest vrsta šišmiša na području planine Tajan, i to: *Rhinolophus ferrumequinum* - veliki potkovasti šišmiš, *Rhinolophus hipposideros* - mali potkovasti šišmiš, *Myotis myotis/oxygnathus*, *Myotis myotis* - veliki mišouhi šišmiš, *Myotis emarginatus* - trobojni šišmiš, *Miniopterus schreibersii* - Šrajberov šišmiš, *Nyctalus noctula* - noćni šišmiš, *Nyctalus leisleri* - mali noćni (Lajslerov) šišmiš (prvi nalaz za SP Tajan), *Eptesicus serotinus* - veliki kasni šišmiš, *Plecotus auritus* - smeđi dugouhi šišmiš i *Barbastella barbastellus* - širokouhi šišmiš (prvi nalaz za SP Tajan). Od speleoloških objekata već ranije je poznato prisustvo šišmiša u Pećini u Suhoj, Ponor kod brvnare, Pećini u Dubokoj Tajašnici, Pećini u Srednjoj stijeni, Pećini Odušak u Suhoj i Ukrasnoj pećini.

Slika 12: Sivi vuk (*Canis lupus*) na području SP Tajan. Distribucija ove vrste u Evropi i svijetu danas je znatno ograničena (Foto: Besim Gurda)

Džukić i Kalezić (2004) naglašavaju visok nivo bogatstva herpetofaune Balkana sa 71 vrstom gmizavaca i 33 vrste vodozemaca. Prvi popis herpetofaune u Bosni i Hercegovini dao je Moellendorff (1873) u kojem je navedeno šest vrsta vodozemaca i 17 vrsta gmizavaca. Prema podacima koje daje Lelo (2012) u Bosni i Hercegovini je poznato 18 vrsta vodozemaca koji se svrstavaju u devet rodova iz 7 porodica, te 29 vrsta gmizavaca koji se svrstavaju u 22 roda iz 10 porodica. Bogatstvo herpetofaune je posebno važno sa aspekta pokazatelja stanja životne sredine, obzirom da gmizavci, i naročito vodozemci, predstavljaju važne bioindikatore ekosistema na području Spomenika prirode Tajan.

Prikaz herpetofaune SP Tajan dat je u prilogu 13. Kako je navedeno u Planu upravljanja SP Tajan za period od 2023. godine na ovom prostoru zastupljene su vrste kao što je smeđi medvjed, divlja svinja, vuk, srneća divljač, jazavac, divlja mačka, lisica, zec, orao, sokol, jastreb, gavran, tetrijeb i dr. za koje kao i za beskičmenjake pri izradi ovog Plana upravljanja nisu rađena posebna terenska istraživanja. Istraženost mikrobiote Tajana je u posljednjih nekoliko godina intenzivirana. Kao polazište budućih studija naveden je popis gljiva SP Tajan (Jukić i sar. 2022) sa 406 vrsta gljiva od čega je registrovano 266 gljiva iz odjeljka Basidiomycota i 140 vrsta iz odjeljka Ascomycota. Najbrojnije porodice sa ovog popisa vrsta su: Mycenaceae (26), Pyronemataceae(23), Russulaceae (21), Polyporaceae (20), Tricholomataceae (16), Pezizaceae (14), Agaricaceae (13), Helotiaceae(11) i Strophariaceae (10), dok su najbrojniji rodovi: *Mycena* (18), *Lactarius* (11), *Russula* (10), *Scutellinia* (8), *Entoloma* (6), *Helvella* (6), *Amanita* (5), *Exidia* (5), *Lepiota* (5), *Lepista* (5), *Marasmius* (5) i *Rutstroemia* (5). Među značajnim vrstama vrstama gljiva registrovanih u okviru ove studije izdvojene su još: *Elaiopezia polaripapulata* (drugi nalaz u BiH), *Sarcoscypha jurana* (drugi nalaz u BiH), *Ascobolus xylophilus* (drugi nalaz u BiH), *Orbilina rectispora* (prvi nalaz u BiH), *Rutstroemia paludosa* (prvi nalaz u BiH), *Grovesiella abieticola* (prvi nalaz u BiH), *Geopyxis alpina* (rijetka vrsta), *Rutstroemia elatina* (rijetka vrsta), *Peziza montirivicola* (treći nalaz za BiH), *Diatrypella placenta* (prvi nalaz za BiH), *Aleurina tenuiverrucosa* (drugi nalaz za BiH), *Psilopezia nummularialis* (prilično rijetka vrsta), *Lentaria epichnoa* (prilično rijetka i prvi nalaz za BiH), *Torreidiella ciliata* (prvi nalaz za BiH), *Orbilina comma* (prvi nalaz za BiH), *Pezicula cf. livida* (prvi nalaz za BiH), *Phloeomana hiemalis* (prilično rijetka i vjerovatno prvi nalaz za BiH?), *Bryoscyphus conocephali* (rijetka vrsta, drugi nalaz za BiH), *Octospora ithacaensis* (rijetka vrsta, drugi nalaz za BiH), *Bryocentria brongniartii* (prvi nalaz za BiH), *Bryocentria metzgeriae* (prvi nalaz za BiH), *Nectria salisburgensis* (rijetka vrsta, drugi nalaz u svijetu).

Slika 13: *Peziza montirivicola* je rijetka vrsta u BiH zabilježena na obalama vodotoka Mašica i u koritu potoka Tisovica (Foto: Nihad Omerović)

Registrovane vrste koje se nalaze na važećoj Crvenoj listi gljiva F BiH su: *Amanita vaginata* – bijela preslica (VU), *Cortinarius salor* – ljupka koprenka (EN), *Cyathus striatus* – prugasta košarica (DD), *Gyromitra infula* – rogati hrčak (DD), *Helvella crispa* – jesenji hrčak (DD), *Hericium erinaceum* – resasti igličar (CR), *Lactarius salmonicolor* – lososova rujnica (EN), *Lycoperdon echinatum* – ježasta puhara (VU), *Meripilus giganteus* – veliki žbunac (DD), *Mycena crocata* – šafranasta šljemovka (DD), *Mycena haematopus* – krvotočna šljemovka (DD), *Mycena renati* – žutonoga šljemovka (DD), *Phaeolepiota aurea* – zlatna štitarka (NT). Na području Spomenika prirode Tajan zastupljene su i jestive vrste gljiva.

Slika 14: *Rana graeca* (grčka žaba) na području SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

3.1.2 Kulturno-historijske vrijednosti

Na području SP Tajan se nalazi nekoliko značajnih kulturno-historijskih vrijednosti. Najvažnije i najznačajnije vrijednosti se vežu za arheološke i paleontološke lokalitete. Na temelju arheoloških i paleontoloških lokaliteta, gdje su otkriveni razni artefakti, ostaci jelena i pećinskog medvjeda, moguće je razvijati narativ kreiran na kulturno-historijskom naslijeđu ovog područja. Pored ovih lokaliteta na području SP Tajan prepoznata su i analizirana i dva spomenika i dvije hajr česme. Radi potreba analize i procjene situacije, terenski su opservirane kulturno-historijske vrijednosti, čiji rezultati su sumirani u tabeli 14.

Tabela 14: Kulturno-historijske vrijednosti SP Tajana

Vrijednosti	Zona	Terenski obilazak
Arheološki lokalitet Tajašnica	Prva zona zaštite	/
Spomenik 3. Manevarskom bataljonu Armije RBiH	Druga zona zaštite	Da
Spomen-obilježje palim borcima NOR-a	Druga zona zaštite	Da
Hajr česma za Nedžmina Omerhodžića	Druga zona zaštite	Da
Česma sjećanja za slobodu domovine	Druga zona zaštite	Da

Arheološki lokaliteti su registrovani na područjima pećine Ćup nedaleko od izvorišta Suha, nedaleko od sela Mitrovići (širi lokalitet Priluk) ispod brda Gradina i prostoru Tajašnice. Ovom prilikom je u pećini Ćup pronađeno nekoliko kremenih artefakata, koji su zbog položaja sedimenata opredjeljeni u najmlađe faze paleolita. Kod sela Mitrovići je pronađeno nekoliko artefakata koji se samo po osnovu izgleda (i sličnih nalaza na Tajanu) mogu svrstati u mlađi paleolit, dok je na prostoru Tajašnice otkriven sloj sa većim brojem okresanih kremenica među kojima je izdvojeno i nekoliko definiranih artefakata, uglavnom strgala. Okvirno su određeni kao mlađepaleolitski.⁴

Hajr česma kao i druge vrste česmi predstavljaju oblik javnih voda, koje su podignute kao vid trajne koristi za lokalnu zajednicu ili sve putnike da se mogu odmoriti, osvežiti i napiti vode. U drugoj zoni zaštite, na lokalitetu Ponijera se nalaze 2 česme.

⁴ Mulaomerović, J., 2015. Kulture srednjeg i mlađeg paleolitika u Bosni i Hercegovini u svjetlu novijih nalaza. Naš krš, XXXV, 48: 91-103.

Slika 15: Hajr česma za Nedžmina Omerhodžića na području SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Jedan od oblika kulturno-historijskih vrijednosti koji se nalazi na prostoru SP Tajan, a koji se također nalazi unutar druge zone zaštite jesu spomenici i spomen-obilježja. Ovi objekti su podignuti radi obilježavanja i čuvanja sjećanja za pale borce Narodnooslobodilačkog rata kao i pripadnike 3. Manevarskog bataljona Armije RBiH koji su svoje živote dali za slobodu.

Slika 16: Spomenik i spomen-obilježje na području SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Tabela 15: Ocjena stanja kulturno-historijskih vrijednosti SP Tajana

Vrijednosti	Stanje	Terensko zapažanje
Arheološki lokalitet Tajašnica	/	/
Spomenik 3. Manevarskom bataljonu Armije RBiH	Zadovoljava	Terenskim opservacijama je utvrđeno da je stanje spomenika i spomen obilježja u sklopu SP Tajan zadovoljava. Iako je pristup lokalitetu u dobrom stanju, kao i sami spomenici, vidljiva je zapuštenost prostora kao i neodržavanje okolnog prostora. Nepostojanje posuda za odlaganje otpada je uzrokovalo stvaranje manje deponije na prostoru, vidljiva je bila upotreba ložišta, kao i nedostatak zastava na postojećim jarbolima. Potrebno je unaprjeđenje prostora i njegovo svrsishodnije korištenje.
Spomen-obilježje palim borcima NOR-a	Zadovoljava	
Hajr česma za Nedžmina Omerhodžića	Dobro	Stanje hajr česme koja se nalazi unutar SP Tajan je dobro. Prilaz česmi je uređen i čist, kao i okolni prostor oko česme što sugeriraju da se redovno održava. Pored česme se nalazi i manja posuda za odlaganje otpada, koja u trenutku opservacija nije bila ispražnjena.
Česma sjećanja za slobodu domovine	Ne zadovoljava	Stanje česme ne zadovoljava uslove korištenja. Česma se nalazi u lošem stanju i vidljivo je njeno neodržavanje. Terenskim opservacijama je utvrđena veća količina otpada koji se nalazi na širem lokalitetu, kao i ne postojanje bilo kakvih posuda za odlaganje istog, iz čega je vidljivo da se lokalitet ne koristi u skladu sa definisanom zonom. Potrebno je adekvatno saniranje česme, kao i uređenje prostora kako bi se narušena ambijentalnost dovela u prvobitno stanje.

3.1.3 Stanje rekreativno-turističkih vrijednosti i izgrađenih objekata

Infrastruktura

Sa ciljem ocjene stanja rekreativno-turističkih vrijednosti SP Tajan, terenskim opservacijama i pregledom dostupne literature analizirani su izgrađeni i identifikovani lokaliteti koji posjeduju rekreativno-turističke vrijednosti. Pregled prepoznatih lokaliteta je moguće vidjeti u tabeli 16, dok je ocjena njihovog stanja predstavljena u tabeli 16.

Tabela 16: Rekreativno-turističke vrijednosti SP Tajana

Vrijednosti	Zona	Terenski obilazak
Turistički info Centar Spomenika prirode "Tajan"	/	/
Edukaciono rekreativni centar Ponijeri	Druga zona zaštite	Da
JU KSC Kakanj Ponijeri	Druga zona zaštite	Da
Parking prostor za vozila posjetilaca	Druga zona zaštite	Da
Ski staza i lift Ponijeri	Druga zona zaštite	Da
Mobilijar za izletnike (šadrvan, klupa za odmor)	Druga zona zaštite	Da
Planinarska staza	Prva i druga zona zaštite	Da
Turistička signalizacija	Prva i druga zona zaštite	Da

Turistički info Centar Spomenika prirode "Tajan"

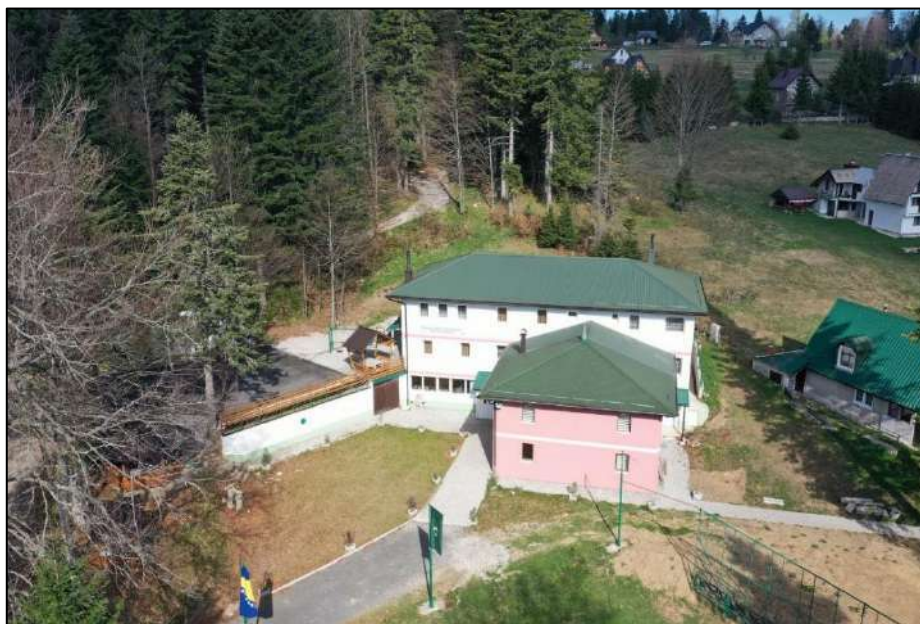
Iako treba da predstavlja poveznicu posjetioca i turista sa SP Tajan, info centar Spomenika prirode Tajan to trenutno nije jer se ne nalazi u funkciji i zatvoren je za sve one koji žele detaljnije da se upoznaju sa Tajanom prije obilaska istog. Nalazi se na lokaciji u blizini SP Tajan, van njegovog obuhvata, preko puta sportsko-rekreativnog centra na dionici Regionalne ceste (R 466). Ovaj centar treba da predstavlja centralno mjesto informisanja i orijentacije turista, kao i prostor primanja gostiju (davanja informacija, prodaje suvenire, koordinisanju posjeta Tajan i sportskih događaja, kao i poveznica sa turističkim agencijama). Pored informativnog centra se nalaze i dva pomoćna objekta.

Slika 17: Turistički info centar SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Edukaciono rekreativni centar Ponijeri

Edukaciono-rekreativni centar se nalazi na prostoru Ponijera, u drugoj zoni zaštite i predstavlja vakufsko dobro Islamske zajednice. Pruža mogućnost jednodnevnih ili višednevnih posjeta za pojedince ili parove, te grupe do 40 članova. Smještajni kapaciteti na dva sprata sadržavaju višekrevetne sobe i dva apartmana, restoran, konferencijsku salu, mesdžid u kojem se redovno održava džuma-namaz i sportski teren. Ovo izletište je idealno mjesto za sve vrste aktivnosti u prirodi. Posjećuju ga ljubitelji zimskih sportova, laganog planinarenja uređenim planinarskim stazama, koji su željni odmora u pitomom prirodnom okruženju. Namijenjen je za održavanje različitih edukativnih sadržaja ne samo iz oblasti vjere, nego i iz različitih aspekata života.

Slika 18: Edukaciono rekreativni centar SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

JU KSC Kakanj Ponijeri

JU Kulturno-sportski centar Kakanj je ključni kakanjski medijator savremene umjetnosti i kulture, jedinstveno okupljalište građana. Pruža kvalitetan i pouzdan sadržaj za prezentaciju, medijaciju i afirmaciju savremenih sportskih, umjetničkih i kulturnih praksi te za aktivno sudjelovanje građana, s posebnim osvrtom na mlade, u kulturnim i sportskim aktivnostima u Kaknju. U sklopu svojih aktivnosti JU KSC Kakanj, na području Ponijera, upravlja ski stazom i liftom, kao i nekolicinom uslužno-rekreativnih objekata koji čine okosnicu uslužne djelatnosti unutar druge zone zaštite SP Tajan.

Slika 19: Objekat JU KSC Kakanj na Ponijerima (Foto: nLogic Advisory)

Parking prostori za vozila posjetilaca

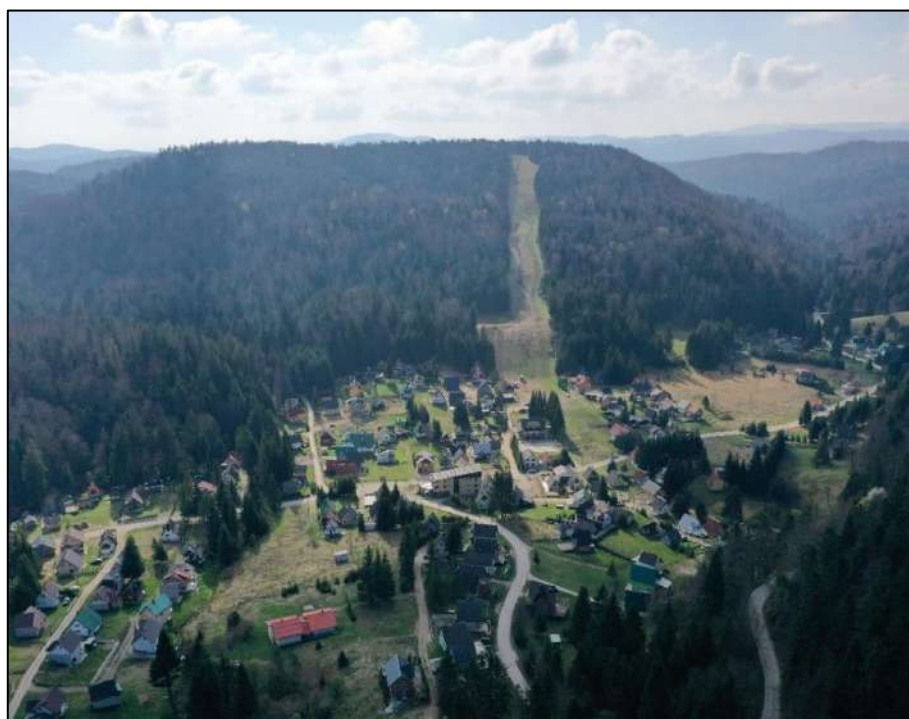
Unutar SP Tajan se nalaze 2 objekta parkirališta i oba se nalaze u drugoj zoni zaštite. Prvi parking prostor se nalazi na raskrsnici koja vodi prema ski stazi Ponijeri i naplaćuje se. Drugi parking se nalazi u blizini spomenika NOR-a i 3. Manevarskog bataljona Armije RBiH i otvorenog je tipa i moguće je parkirati bez plaćanja. Oba parkinga su predviđena za mala motorna vozila, a uzimajući u obzir ponovni rast turizma i trenda posjeta trenutni parking kapaciteti nisu dovoljni.

Slika 20: Parking prostor u drugoj zoni zaštite SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Ski staza i lift Ponijeri

Ski staza Ponijeri je skijaška destinacija u Zeničko-dobojskom kantonu, smještena u predivnom planinskom okruženju na visini od 1100 metara. Nalazi se unutar druge zaštitne zone na području Ponijera. Iako se radi o relativno maloj ski stazi sa ski stazom i liftom dužine 1000 metara, posjeduje idealne uslove za razvoj ovog oblika rekreacije, a prednosti ovog skijališta su odlično pripremljene skijaške staze, dugogodišnje postojanje skijaške škole, mogućnost iznajmljivanja opreme i dobar pristup, kao i organizovani autobuski prevoz iz Kaknja do Ponijera za vrijeme skijaške sezone.

Slika 21: Ski staza Ponijeri SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Mobilijar za izletnike (šadrvan, klupa za odmor)

Mobilijar za posjetioce se sastoji od jednog šadrvana i klupe za odmor. Ovi objekti se nalaze u drugoj zoni zaštite. Postavljeni šadrvan se nalazi u blizini spomenika i predstavlja jedini objekat takve namjene u SP Tajan koji može poslužiti za odmor i relaksaciju. U blizini šadrvana kod česme sjećanja nalazi se i jedan betonski sto sa betonskim klupama, a kao i šadrvan nalazi se unutar druge zone zaštite.

Slika 22: Šadrvan unutar druge zone zaštite SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Planinarska staza Tajan

Planinarska staza koja se nalazi unutar SP Tajan predstavlja stazu koja se proteže unutar obje zone zaštite, kružnog je oblika i vodi prema najvišoj tački SP Tajan na 1297 m.n.v. Staza vodi kroz šumoviti i netaknuti dio prirode u samo srce SP Tajan i omogućava posjetiocima da dožive iskustvo „netaknute prirode“. Dužina staze iznosi 7,24 km, pogodna je za sve posjetioce i uzraste i pruža nezaboravno iskustvo svim ljubiteljima prirode i planinarenja.

Slika 23: Planinarska staza unutar SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Turistička signalizacija

Turistička signalizacija unutar i u neposrednoj blizini SP Tajan se može podijeliti na info panoe i info znakove. Najznačajniji dio turističke signalizacije se nalazi ispred turističkog info centra Tajan, koji se nalazi izvan obuhvata SP, gdje se nalaze sve informacije koje su direktno vezane za prirodne, kulturno-historijske resurse i turističko-rekreativne resurse, kao i dopuštene djelatnosti. Nedaleko od ulaza na SP Tajan se također nalazi Pano koji ukazuje da se ulazi u zaštićeno područje, kao i znakovi sa smjerom kretanja. U prvoj zoni zaštite nalazi se jedan pano na kojem je predstavljan diverzitet gljiva, kao i dva info znaka koja se nalaze u sklopu planinarske staze. U drugoj zaštitnoj zoni se nalazi jedan znak sa smjerom kretanja, kao i jedan turistički pano koje se nalazi neposredno nakon ulaska u drugu zonu zaštite na kojoj je prikazan prostor SP Tajan.

Dio signalizacije se također nalazi i u dijelu jezera Mašica koje se nalazi uz SP Tajan. Na četiri lokacije do jezera Mašica se nalaze znakovi udaljenosti od jezera i smjer kretanja, jedan pano rijetkih i manje uobičajenih gljiva, info pano koji usmjerava jezeru Mašica, dok se u samoj blizini jezera nalazi info pano pećine u srednjoj stijeni koja se nalazi nedaleko od jezera Mašica.

Slika 24: Turistička i info signalizacija unutar SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Tabela 17: Ocjena stanja rekreativno-turističkih vrijednosti SP Tajna

Vrijednosti	Stanje	Terensko zapažanje
Turistički info Centar Spomenika prirode "Tajan"	Ne zadovoljava	Turističko informativni centar Tajan, kao spona između posjetilaca i SP Tajan je trenutno zatvoren i njegovo stanje ne zadovoljava potrebe. Obzirom da se ne centar ne koristi samo informisanje posjetilaca nije moguće. Također sam prostor oko centra je neuređen i zarastao i potrebno je njegovo ponovno uređenje i pokretanje.
Edukaciono rekreativni centar Ponijeri	Dobro	Edukaciono rekreativni centar Ponijeri se nalazi u dobrom stanju. Okolni prostor je uređen, kao i pristupačan.
JU KSC Kakanj Ponijeri	Zadovoljava	Objekat JU KSC Kakanj Ponijeri se nalazi uz samu ski stazu i njegovo trenutno stanje zadovoljavajuće. Ambijentalno se uklapa u prostor na kojem se nalazi, mada je vidljivo da se radi objektu koji je malo dotrajavao. Prostor oko objekta je čist i uredan.
Parking prostor za vozila posjetilaca	Ne zadovoljava	Parking prostor za vozila posjetilaca se nalazi na skretanju

		prema ski stazi i njegovo stanje ne zadovoljava ako se uzima porast trenda posjetilaca. Nalazi se na šljunkovitoj podlozi i manjeg je kapaciteta. Prostor oko parkinga je čist i uređen.
Ski staza i lift Ponijeri	Zadovoljava	Ski staza sa svojim pratećim objektima se nalazi u zadovoljavajućem stanju. Staza je manjeg obima, i namijenjena je za korištenje svim turistima i posjetiocima SP Tajan tokom zimske turističke sezone. Iako je staza u zadovoljavajućem stanju, na stazi su vidljivi tragovi korištenja quadova, pri čemu je dobar dio prirodne travnate podloge uništen.
Mobilijar za izletnike (šadrvan, klupa za odmor)	Ne zadovoljava	Postavljeni mobilijare za izletnike unutar SP Tajan, a koji se nalaze unutar druge zone zaštite ne zadovoljavaju potrebe SP Tajan. Postojeći mobilijari se primarno koriste za odmor i relaksaciju, a pored istih je primjetno korištenje ložišta koje je zabranjeno, kao i veća količina neadekvatno ostavljenog otpada koje ugrožava stanje okoliša unutar druge zone zaštite.
Planinarska staza	Zadovoljava	Stanje planinarske staze unutar SP Tajan je zadovoljavajuće. Svi posjetioci mogu da se kreću kroz šumski put prema vrhu Tajana ovom stazom, koja je kvalitetno markirana na svakih 100 do 200 metara. Obzirom da predstavlja jedan od najbitnijih rekreativnih resursa sam ulazak na stazu iz pravca i prve zone zaštite kao i druge nije najbolje obilježen i potrebno je kvalitetnije prezentovanje staze, kao i njenih karakteristika sa postavljanjem panoa i karata. Također na stazu je potrebno postaviti još nekoliko znakova za kretanje kako bi se poboljšala signalizacija i iskustvo svih onih koji prvi put prolaze stazom.
Turistička signalizacija	Ne zadovoljava	Iako je prethodnih godina dosta toga urađeno na poboljšanju turističke signalizacije na prostoru

		<p>SP Tajan situacija je i dalje loša i ne zadovoljava potrebe. Veliki broj dostupnih info panoa i znakova za usmjeravanje se nalazi van obuhvata područja. Primjetno je da na kompletnom području SP Tajan fali dosta informativnih panoa i znakova. Kretanjem kroz područje stiče se utisak da se ne nalazite unutar Spomenika prirode, niti da je ovaj prostor prema bilo čemu drugačiji od drugi. Vidljiv je manjak informacija o prirodnim vrijednostima, rekreativno-turističkim resursima kao i dopuštenim djelatnostima. Pored manjka signalizacije, veliki dio postojeće signalizacije se nalazi u lošem stanju i ne održava se redovno, pri čemu je nekolicina panoa i znakova devastirana. Također vidljiv je manjak i vertikalne saobraćajne signalizacije, primarno ograničenja brzine prema jezeru Mašica.</p>
--	--	--

Stanovništvo i lokalna zajednica

Područje SP Tajan se nalazi na teritoriji dvije administrativne jedinice, grada Zavidovići i općine Kakanj. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine na području Zavidovića živi 35.988 stanovnika, dok na području Kakanja živi 37.441 stanovnik, a broj stanovnika u odnosu na 1991 godinu je enormno manji uslijed ratnih dešavanja koja su se dogodila, a kada je na prostoru Zavidovića živjelo 52.379 stanovnika, a na području Kakanja 55.950 stanovnika.⁵

Obzirom na svoj specifičan položaj, SP Tajan se prostire kroz 7 naseljenih mjesta, od čega se dva nalaze na teritoriji Zavidovića (Suha i Mitrovići), dok se preostalih pet naseljenih mjesta nalazi na teritoriji Kakanja (Pedići, Brnjic, Vukanovići, Podborje i Varalići). U sklopu ovih naselja ukupno živi 1.546 stanovnika, od čega u naseljenim mjestima koja pripadaju Zavidovićima žive 3 stanovnika, dok u dijelu naseljenih mjesta koja se nalaze u Kakanju, a prostiru se na dijelom SP Tajan živi 1.543 stanovnika.

Objekti

Za potrebu analize i ocjene stanja rekreativno-turističkih i izgrađenih vrijednosti, analizirano je ukupno stanje postojećih izgrađenih objekata (stambeni objekti, pomoćni objekti, poslovni objekti, rekreativno-turistički objekti, saobraćajni i komunalni objekti) unutar SP Tajan. Unutar prostora SP Tajan je moguće pronaći postojeće izgrađene objekte različitih namjena. U primarno južnim dijelovima SP Tajan, koji se nalaze na prostoru općine Kakanj, u sklopu druge zone zaštite, prostor je djelomično naseljen. Među izgrađenim objektima mogu se prepoznati sljedeći oblici:

- individualni stambeni objekti,

⁵ Statistika.ba

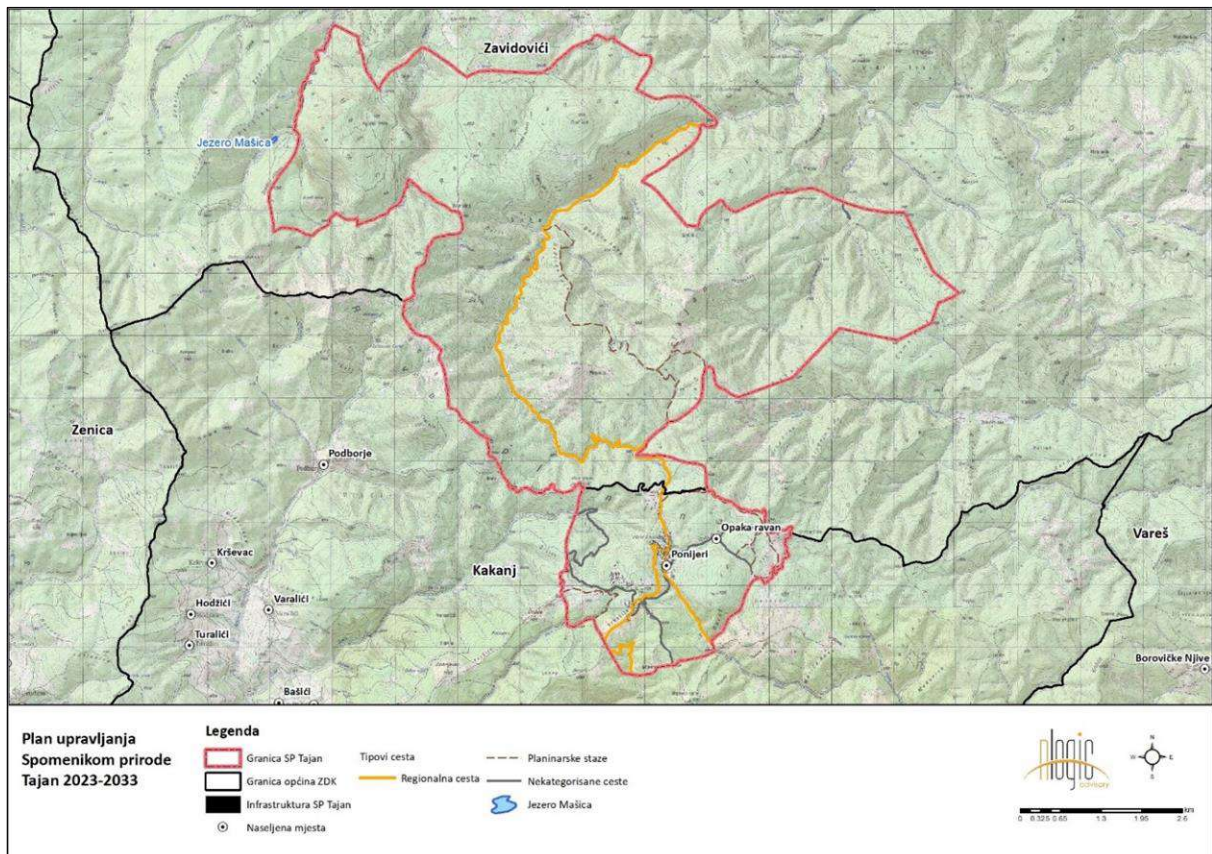
- objekti u funkciji JU KSC,
- turistički kompleks (Ponijeri),
- turističko-rekreativni i ugostiteljski objekti.

Na području Spomenika prirode Tajan postoji ograničen broj turističkih, rekreacijskih i ugostiteljskih objekata, koji su smješteni unutar druge zone zaštite.

Saobraćaj

U Spomeniku prirode Tajan naseljena područja su rijetka, što rezultira ograničenom mrežom lokalnih cesta bez modernizovanih puteva. Glavna cesta u ovom području je Regionalna cesta II reda (R 466 Zavidovići - Kamenica - Ponijera - Kraljeva Sutjeska), koja se ne nalazi na listi prioritetnih pravaca. Dio regionalne ceste koji prolazi kroz SP Tajan je u većem dijelu neasfaltiran i pristup putničkim automobilima je ograničen. Dio ceste koji je asfaltiran se nalazi na području Ponijera, od skretanja prema Kaknju do spomenika koje se nalaze na kraju druge zaštitne zone, nakon čega se nastavlja neasfaltirani dio puta sve do izlaza van obuhvata SP Tajan. Također kroz područje SP Tajana u manjem obimu prolazi još jedna regionalna cesta (R 456 Zavidovići-Ponijeri-Tršće-Kakanj), koja je iz pravca Kaknja asfaltirana i predstavlja put kojim je moguće doći na Ponijere iz Kaknja.

Osim navedenih regionalnih cesta, lokalno stanovništvo, prolaznici i turisti koriste nekoliko alternativnih lokalnih puteva, staza i pristupnih puteva, uglavnom za šumske aktivnosti, pristup stambenim i privrednim objektima, te u rekreativne svrhe. Ukupna dužina regionalnih cesta u SP Tajan iznosi 17,28 kilometara. Ostatak cesta čine sporedni i neklasifikovani putevi, kao i planinarske staze. Većina ovih puteva ima tehničke nedostatke i nedovoljno održavanje, uključujući nedostatak pješačkih zona, što predstavlja rizik za bezbjednost svih učesnika u saobraćaju, posebno pješaka, te ukazuje na slabu povezanost SP Tajan s glavnim gradskim centrima. Putna komunikacija koja vodi prema jezeru Mašica je jednim dijelom asfaltirana u dužini od 4km, dok je preostali dio saobraćajne komunikacije u lošem stanju, gdje ne postoje prostori za mimoilaženje sa drugim automobilima, dok su prelazni mostovi dotrajali.

Slika 25: Prostorni razmještaj tipova cesta područja Spomenika prirode Tajan

Otpad

Prikupljanje otpada iz spomenika prirode je neophodno za očuvanje ekosistema i biodiverziteta. Redovno čišćenje i uklanjanje otpada su ključni kako bi se sačuvala prirodna ljepota i integritet ovog područja. Održavanje čistog okruženja u spomenicima prirode zahtjeva angažovanje lokalnih zajednica i posjetilaca kako bi se osigurala dugoročna zaštita ovih resursa. Prostor SP Tajan koji se nalazi na prostoru grada Zavidovići na sadrži kontejnere za deponovanje otpada. Eventualni otpad prikupljaju svi korisnici SP Tajan uključujući i udruženja koja sprovode svoje djelatnosti na širem području, a isti se ostavlja u nekoliko kontejnera kod informativnog centra Tajan koji se nalazi izvan granica Spomenika prirode. Prikupljanje istog vrši JKP Radnik d.o.o. u zavisnosti od potreba.

Obzirom da je južni dio SP Tajan, prostor Ponijera, dijelom naseljen u njemu je regulisano prikupljanje i odvoženje smeća, koje se vrši polupodzemnim, podzemnim i klasičnim kontejnerima, tzv. hajfišima kapaciteta 1,1 m³ (6+37+226) koji se svakodnevno prazne, osim nedeljom. Na Ponijerima je postavljeno 8 kontejnera (hajfiša) na dvije lokacije i prikupljanje, prikupljanje i odvoz u hajfišima je organizovan i kod većine privrednih subjekata, trgovačkih radnji, fizičkih lica i ostalih, a sve prema ugovoru koji se sklopi između JP Vodokom d.o.o. i primaoca usluge.⁶

3.1.4. Turizam

Turizam

Turizam u zaštićenim područjima predstavlja održivo korištenje prirodnih i kulturno-historijskih resursa, omogućujući posjetiocima da uživaju u netaknutoj prirodi i bogatoj baštini, uz uvažavanje okoliša. Kroz turizma se teži očuvanju ekološke ravnoteže, zaštiti biodiverziteta, te očuvanje kulturnih spomenika i tradicija, pružajući edukativne i rekreativne sadržaje koji doprinose lokalnoj ekonomiji bez ugrožavanja osjetljivih ekosistema i kulturnih vrijednosti. Interes za posjetom prirodnim područjima postaje istaknut oblik turističke potražnje širom svijeta pod uslovom da se istovremeno čuva priroda i okoliš. Zdrav okoliš, lokalna gastronomija i prilike za jedinstvena iskustva u prirodi predstavljaju ključne prednosti Spomenika prirode "Tajan". Aktivnosti poput šetnji, planinarenja i odmora u prirodi samo su fragmenti turističke potražnje koja sve više naglašava prirodu i njezino očuvanje.

Turistička ponuda Spomenika prirode "Tajan" temelji se na prirodnom bogatstvu koje je njena osnovna vrijednost, a uključuju:

- kanjone: kanjon Mašice, kanjon Suhe i kanjon Duboke Tajašnice,
- speleološke objekte: jama Atom, jama Javor, Omladinska jama i Lukina pećina
- jezero na Mašici,
- mašička stijena,
- kameni mostovi sa pećinama,
- paleontološki i arheološki lokaliteti,
- izron Suhe,
- šume, endemske biljke i fauna.

U sklopu turističkih sadržaja Spomenika prirode "Tajan" nalaze se:

- zimski turizam i aktivnosti,
- planinarenje i biciklizam,
- speleologija,
- uslužne djelatnosti.

⁶ Strategija razvoja Općine Kakanj 2021 – 2027. godina

Prema podacima Turističkog info centra SP Tajan za period od 2018. do 2022 godine, prostor Tajana je posjetilo 84.357 posjetilaca.⁷ U tabeli 18, prikazani su podaci vezani za posjete SP Tajan, a koji više govore o gradovima iz kojih dolazi najveći broj posjetilaca, najinteresantnijim lokalitetima i razlozima zbog kojih dolaze, kao i načinima informisanja putem kojih su posjetioci saznali o SP Tajan. Okosnicu posjeta čine domaći turisti, iako je zabilježen i veliki broj inostranih posjeta koji su predstavljali bitan faktor u posjetama, posebno u ljetnim mjesecima.

Tabela 18: Broj posjetilaca unutar SP Tajan u period 2018. – 2022. godine.

Godina	Broj posjetilaca	Grad iz kojeg dolaze posjetioci (3 najzastupljenija Grada iz BiH)	Iskazani interes posjetilaca (3 najposjećenija lokaliteta)	Informacije o SP Tajan su saznali preko (min. 3 izvora)
2018.	18.039	Zavidovći, Tuzla i Zenica	Biciklistička staza, Jezero Mašica i SRC Luke Kamenica	Facebook, Promotivne brošure, Turističke agencije
2019.	23.080	Zavidovći, Tuzla i Zenica	Biciklistička staza, Jezero Mašica i SRC Luke Kamenica	Facebook, Promotivne brošure, Turističke agencije
2020.	15.780	Zavidovći, Tuzla i Zenica	Biciklistička staza, Jezero Mašica, SRC Luke Kamenica	Facebook, Promotivne brošure, Turističke agencije
2021.	20.653	Zavidovći, Tuzla i Zenica	Biciklistička staza, Jezero Mašica, SRC Luke Kamenica	Facebook, Promotivne brošure, Turističke agencije
2022.	6.805	Zavidovći, Zenica i Sarajevo	Biciklistička staza, Jezero Mašica, SRC Luke Kamenica	Facebook, Promotivne brošure, ŠPD
Ukupno	84.357			

Tabela 19: Broj posjetilaca unutar SP Tajan u period 2019. godine.

Mjesec	Broj posjetilaca na mjesečnom nivou u SP Tajan 2019. godine
Januar	35
Februar	43
Mart	150
April	2633
Maj	5983
Juni	1244
Juli	3644

⁷ JP "ŠPD-ZDK"

August	4696
Septembar	2657
Oktobar	1583
Novembar	312
Decembar	100

Shodno ponudi i resursima unutar Spomenika prirode Tajan, posjetitelji imaju priliku uživati u različitom spektru turističkih aktivnosti koje otkrivaju čari prirode spomenika i pružaju raznovrsne doživljaje. Biciklizam se nudi kao jedan od najljepših načina da se istraži ovaj prostor, omogućujući biciklistima da kroz dostupne uređene prostore uživaju u aktivnosti vožnje.

Za one koji preferiraju visinske izazove, staza koja vodi do vrha Tajana pruža ne samo fizički izazov, već i priliku za upoznavanje raznolikosti flore i faune SP Tajan, a koji traje do dva sata hoda. Pogled sa najviše tačke Tajana nadmašuje sva očekivanja, ostavljajući posjetioce bez daha.

Za one hrabre i avanturistički nastrojene, speleološke aktivnosti koje organizira udruženje Atom otvaraju vrata skrivenom svijetu podzemnih pećina i špilja unutar Spomenika prirode Tajan. Ovi istraživački podvizi pružaju neponovljivo iskustvo otkrivanja tajni koje se skrivaju ispod površine zemlje.

Uz sve ove aktivnosti, posjetioци mogu uživati u udobnosti i kvalitetnim uslugama smještaja, hrane i ostalih uslužnih djelatnosti koje su dostupne u drugoj zoni zaštite na prostoru Ponijera. Hoteli, restorani i apartmani nude posjetiocima prijatan boravak i potpunu podršku za uživanje u prirodnoj ljepoti Tajana. Iako su smještajni kapaciteti ograničeni, za višednevni boravak, mogu se po veoma povoljnim cijenama iznajmiti vikendice ili apartmani. Obezbijeđena su i parking mjesta uz ski stazu.

Posebnost turističke ponude spomenika jeste razvijen zimski turizam na području Ponijera. Staza koja tokom zimskih mjeseci privlači veliki broj turista omogućuje skijašima i ljubiteljima zimskih sportova da se prepuste snježnim čarolijama i uživaju u zimskoj idili koju pruža ovo jedinstveno prirodno okruženje. U sklopu ponude je moguće učenje skijanja za sve one koji žele. SKI centar Ponijeri prostire se na visini do 1000 metara nadmorske visine. Ukupna dužina trase ski lifta iznosi 853 m. Prosječni nagib iznosi 17% a trajanje vožnje traje 4 minute. Ski lift radi u terminima od 10:00 do 16:00 sati.⁸

Tabela 20: Cijene usluga korištenja ski lifta

Red. broj	Vrsta usluge	Cijena u KM
1.	Dnevna karta	15,00
2.	Poludnevna karta	10,00
3.	Karta za jednu vožnju	2,00
4.	Sedmodnevna karta	80,00
5.	Sezonska karta	300,00
6.	Karta za grupu od 5 do 12 odraslih osoba	12,00/ po osobi dnevna karta

⁸ JU KSC Kakanj

7.	Karta za grupu od 5 do 12 osoba djece – ski klubovi	8,00/ po osobi dnevna karta
----	---	-----------------------------

Tabela 21: Cijene usluga učenja skijanja

Broj osoba	Cijena za 1 sat skijanja (KM)	Cijena za 3 sata skijanja (KM)	Cijena za petodnevnu školu (bez prevoza)	Cijena za petodnevnu školu (sa prevozom)
1.	10 KM	25 KM	150 KM	200 KM
2.	17 KM	45 KM	250 KM	350 KM
3.	25 KM	60 KM	400 KM	550 KM
4.	30 KM	75 KM	550 KM	700 KM
5.	35 KM	90 KM	700 KM	950 KM
6.	40 KM	100 KM	800 KM	1100 KM

Slike 26: Ski staza Ponijeri (Foto: JU KSC Kakanj)

Pored resursa koji se direktno nalaze unutar SP Tajan, u samoj blizini, neposredno uz turistički info centar, na prostoru Kamenice se nalazi SRC Luke koje raspolaže sa nekoliko prostora za odmor i rekreaciju (nogomet, tenis, odbojka) gdje svi posjetioци ovog prostora mogu da uživaju u drugačijem setu aktivnosti od onih koji se nalaze unutar SP. Također na istom prostoru se nalazi nekolicina bungalova, apartmana i restorana koja predstavljaju dio uslužne ponude. Prostor je također prepoznatljiv i kroz nekoliko prirodnih resursa, od kojih se posebno ističu vodopad Kamenica i Jezero Mašica. Vodopad Kamenica na rijeci Gostović se nalazi u blizini spomenika prirode Tajan. Udaljen je 2 kilometra od info centra spomenika prirode. Jezero Mašica predstavlja jedan od najprepoznatljivijih prirodnih resursa Zavidovića, nalazi se na rubu spomenika prirode Tajan, u blizini dviju pećina. Dio je rute za planinarsku šetnju do vrhova Tvrtkovac i Bakoš i predstavlja idealno mjesto za odmor i relaksaciju.

Slika 27: Eko kuća Ponijeri (Foto: nLogic Advisory)

Sve navedene aktivnosti zajedno čine Spomenik prirode Tajan neodoljivom destinacijom za sve ljubitelje prirode, avanture i aktivnog odmora, pružajući im mogućnost da se povežu s prirodom na intiman i inspirativan način.

Rekreacija

Spomenik prirode Tajan obiluje potencijalom za razvoj raznolikih rekreativnih sadržaja. Zahvaljujući svježem zraku, udaljenosti od urbane sredine te mirnom i ugodnom prirodnom okruženju, ovo područje nudi idealne uslove za aktivnosti rekreacije i opuštanja posjetioca. Prema podacima zabilježenim terenskim opservacijama, dostupnom literaturom, kao i uključivanjem svih najrelevantnijih interesnih skupina, na prostoru SP Tajan je prepoznato nekoliko sljedećih rekreativnih aktivnosti:

- pješačenje i planinarenje,
- biciklizam,
- skijanje,
- speleologija.

Pješačenje i planinarenje

U svrhu pješačenja i planinarenja, posjetioci u sklopu SP Tajan su u mogućnosti da koriste put od informativnog centra Tajanpa sve do ponijera koji se prostire kroz obje zone zaštite. Iako je u pitanju regionalni put, isti nije asfaltiran i nije pogodan za sve vrste vozila što dozvoljava neometanu šetnju kroz SP. Pored pješačenja, u sklopu SP Tajan se nalazi i planinarska staza koja od Ponijera, šumskim putevima vodi prema najvišoj tački SP Tajan, njenom vrhu na 1297 metara nadomsrke visine, odakle se pruža nevjerovatn pogled prema kompletnom području. Staza je kružnog oblika i moguće ju je koristiti iz pravca Zavidovića, tačnije iz prve zone zaštite.

Slika 28: Planinarenje na vrh SP Tajan (Foto: nLogic Advisory)

Biciklizam

Za aktivnosti biciklizma koristi se primarno regionalna cesta u drugoj zoni zaštite. Posjetioci za vožnju koriste vlastita bicikla, dok usluga iznajmljivanja bicikala trenutno nije dostupna obzirom da info turistički centar trenutno ne radi, a u sklopu kojeg je obavljena djelatnost iznajmljivanja bicikala.

Skijanje

Skijanje je jedna od najpopularnijih zimskih aktivnosti, a kao takva je zastupljena i unutar SP Tajan. U drugoj zoni zaštite, za sve ljubitelje skijanja nalazi se ski staza, koju u toku zimske sezone mogu koristiti svi posjetioci SP Tajan. Također, za sve one koji ne znaju skijati, a žele, nalaze se i ski instruktori. Osim staze za skijanje, Ski centar Ponijeri ima i stazu za sankanje, koju posjetioci ove planine mogu koristiti besplatno tokom cijele sezone.

Speleologija

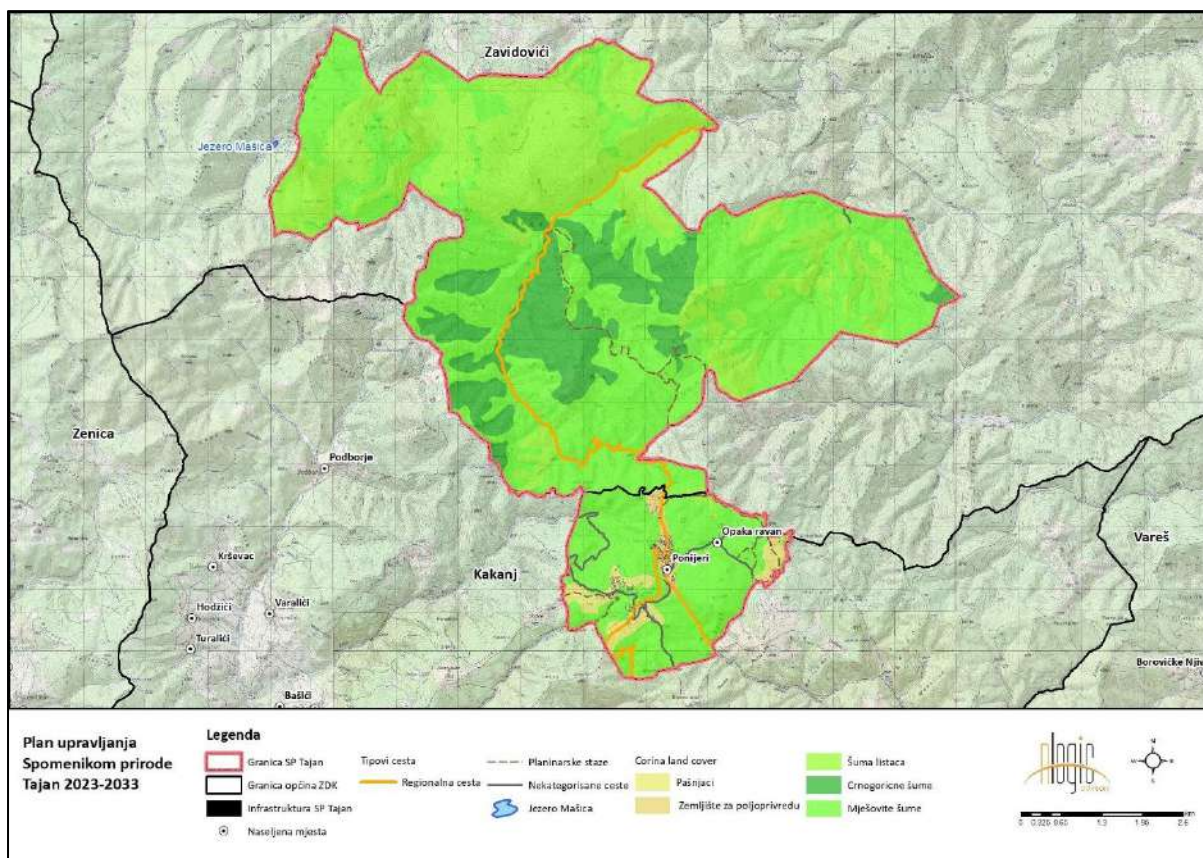
Speleologija obuhvata različite aktivnosti koje uključuju istraživanje, mapiranje, fotografiranje i zaštitu podzemnih prostora. U sklopu SP Tajan i neposrednoj blizini postoji veliki broj otkrivenih speleoloških objekata. Ovi prostori su pogodni za istraživače i turističke posjete. Svaka godine se tradicionalno održava speleološki istraživački kamp tokom ljeta.

3.1.5. Šume i šumske zajednice SP "Tajan"

Jedna od osnovnih prirodnih vrijednosti SP Tajan definirana Zakonom o proglašenju ovog zaštićenog područja su šume i šumska zemljišta koja se nalaze unutar gospodarske jedinice "Gostović" sa 16171,2 ha visokih šuma sa prirodnom obnovom, od toga obuhvatajući 42 odjela, odnosno unutar gospodarskih jedinica "Žučja-Ribnica" i "Gornja Trstionica-Bukovica" sa 8389,9 ha visokih šuma, od toga zauzimajući 37 odjela. Ukupna površina pod šumama i šumskim zemljištem unutar ŠGP "Kakanjsko" koja se odnosi na SP Tajan je oko 732,7 ha, dok nije pronađen podatak kolika je površina pod šumama unutar ŠGP Krivajsko, a koja se odnosi na područje SP Tajan. Prema ekološko-vegetacijskoj rejonizaciji Bosne i Hercegovine prostor Zeničko-dobojskog kantona pripada Srednjobosanskom području sa Vrandučkim i Sarajevsko-zeničkim rejonom, Zavidovičko-tesličkom području i Ozrensko-okrugličkom rejonu područja Istočnobosanskih visoravni, a prema krajnjem sjeverozapadu obuhvata južne dijelove sjevernog bosanskog područja Pripanonske oblasti.

Prema integralnom planu gospodarenja šumskim resursima za ŠGP "Krivajsko" za period do 2027. godine, a sukladno stanju sastojina na području gospodarske jedinice "Gostović" izdvojeni su kao zaštitne šume još masiv

Veleža sa 117,5 ha te masiv Rapte-Mašica i Pavlova pećina sa ukupnom površinom od 1423,7 ha. Osim toga, u ŠGP Kakanjsko na području gospodarske jedinice "Gornja Trstionica-Bukovica" nalazi se Prašumski rezervat "Trstionica" (1112 m) smješten na izvorištu rijeke Trstionice sa površinom od 30,4 ha. Najveći dio ŠGP "Krivajsko" nalazi se pretežno u Zavidovičko-teslićkom području koje se orografski gledano odlikuje brdsko-planinskim obilježjima sa dosta izraženim reljefom i djelomično u Srednjobosanskom području koje ima još izraženiji brdsko-planinski karakter dolinskom zonom rijeke Bosne od ušća Ribnice i Lašve i sjeverozapadno preko Begovog Hana do Žepačke kotline. Teren koji je izražen u vidu planinskih lanaca ispresijecan je sa velikim brojem kosa koje se pružaju prema glavnim vodotocima rijeka Bosne, Gostovića i Krivaje, a najizraženiji reljef je na dijelovima peridotitskog masiva u slivovima Gostovića i Krivaje. Prema CLC nomenklaturi u prethodnom Planu upravljanja 2013-2022 navode se lišćarsko-listopadne šume sa velikim površinama na sjevernim dijelovima SP Tajan koje obuhvataju montane bukove šume, šume kitnjaka i graba te zajednice niske kleke i divlje ruže, a za potrebe izrade ovog PU izrađena je zasebna CLC karta (Slika 29).

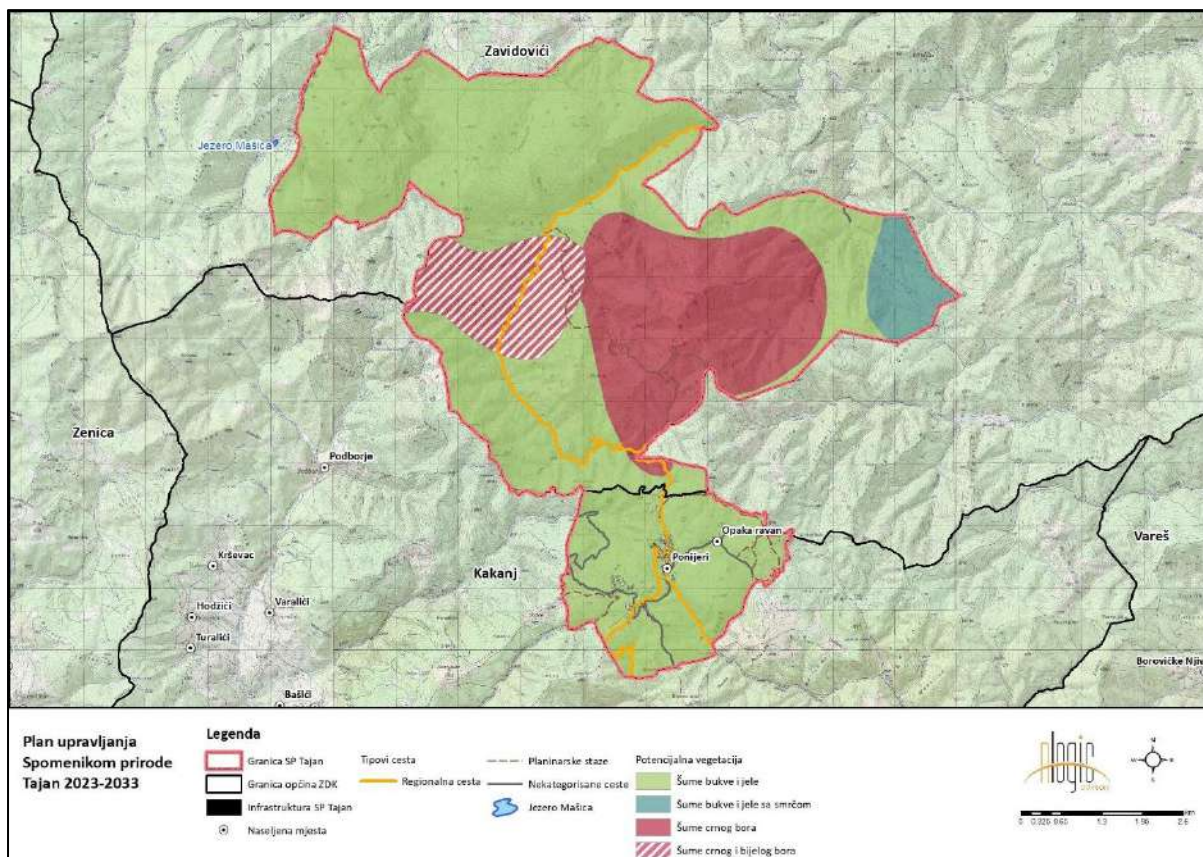

Slika 29: Corina zemljišni pokrivač područja Spomenika prirode Tajan

Ovo područje prostire se i u zapadnom dijelu oko Tisovačkog potoka, Duboke Tajašnice, zatim oko Ravnog laza, južnim i zapadnim ekspozicijama planine Tajan, te u zapadnom dijelu neposredno iznad Velike glave, zatim četinarske šume u centralnom dijelu SP Tajan u srednjem toku doline rijeke Suhe sa obje dolinske strane, kao i oko Tajanskog potoka i Begove kose, na zapadu se pruža oko Botonja i duž Tisove kose i fragmentirana manja područja na sjeverozapadu uz sami rub granice zaštićenog područja, te mozaik širokolisnih i četinarskih vrsta u zajednicama bukve i jele koje se prostiru gotovo na čitavom području, sa dominacijom u južnom i zapadnom dijelu, nešto manje u centralnom, a najmanje u sjevernom dijelu. Prema horizontalnom raščlanjenju (Stefanović, 1977) ŠGP "Krivajsko" je područje srednjobosanskih šuma hrasta kitnjaka i običnog graba, dok je realna vegetacija Zavidovičko-teslićkog područja kojem najvećim dijelom pripada zbog izuzetno heterogenih stanišnih prilika vezanih za ofiolitsku zonu vrlo raznolika i mozaičnog je karaktera.

Najzastupljenije realne šumske zajednice ovog područja su bazofilne šume borova, bazofilne šume hrasta kitnjaka, acidofilne šume kitnjaka, acidofilne šume bukve i jele. Za ovo područje karakteristično je pojavljivanje smrče na peridotitsko serpentinskim zemljištima u višim (hladnijim) pojasevima, a na nižim dijelovima zbog uticaja panonske klime samo šuma bukve i jele bez smrče. U višim predjelima rasprostranjene su bukove šume sekundarnog karaktera. U zonama Vrandučkog i Sarajevsko-zeničkog rejona koji pokrivaju dijelove ŠGP "Krivajsko" na brežuljkastim terenima uz dolinu Bosne zastupljene su šume kitnjaka i graba, značajno su rasprostranjene sekundarne acidofilne šume bukve, a znatno manje šume jele i smrče. Mjestimično su zastupljene termofilne zajednice bijelog graba na najtoplijim položajima na plitkim zemljištima ili šume hrastova i crnog graba.

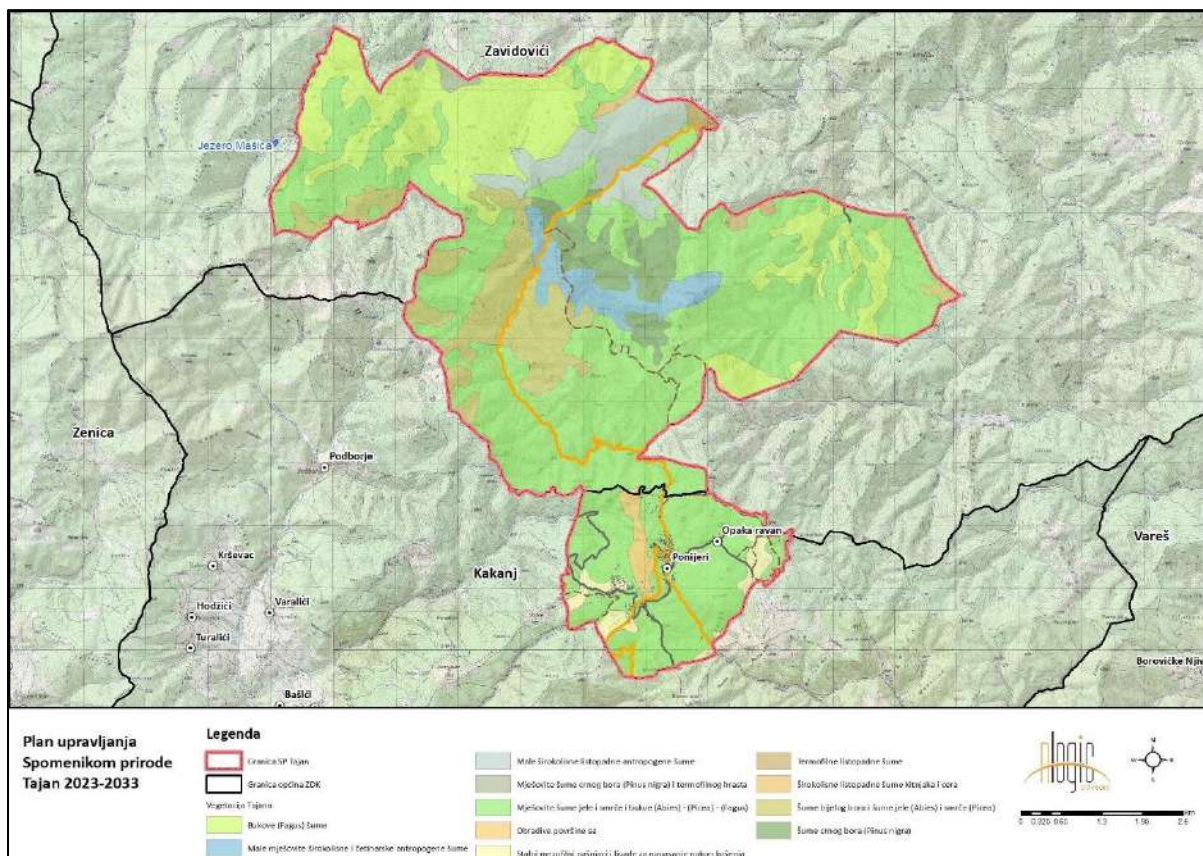
ŠGP "Kakanjsko" je vrlo živopisno sa dosta rijeka, potoka, termalnih izvora i planinskih masiva, a veliki broj šuma i šumskih zajednica koje se sreću na terenima zaštićenog područja rezultat su složenih stanišnih i drugih prilika koje vladaju u njima. Orografske karakteristike ovog područja svakako se odražavaju na klimu i zemljište, a time i sastav i karakteristike flore i vegetacije. Inicijalni reljef je odmah po svom nastanku došao pod uticaj egzogenih sila čijim djelovanjem nastaju erozivni procesi koji ruše postojeće geomorfološke oblike da bi stvorili nove, zavisno od vrste erozivnog procesa. Među najistaknutije erozivne procese u ovom području spadaju mehanički rad tekućih voda (fluvijalna erozija) koja snagom svoje mase tvori oblike. Najrašireniji oblici fluvijalnih erozija su korita vodotoka kojih u ovom području ima mnogo. Osim erozivnih oblika brojni su i oni koji su nastali fizičkim drobljenjem stijena. Među najrasprostranjenije šume ovog područja spadaju klimatogene šume bukve i jele te šume bukve i jele sa smrčom. Hladnije i više položaje zauzimaju sekundarne šume bukve. Na nižom i toplijim staništima zastupljene su šume hrasta kitnjaka i običnog graba i šume kitnjaka. Mjestimično su zastupljene termofilne šume hrastova i crnog graba i šume kitnjaka.

Slika 30: Potencijalna šumska vegetacija područja Spomenika prirode Tajan

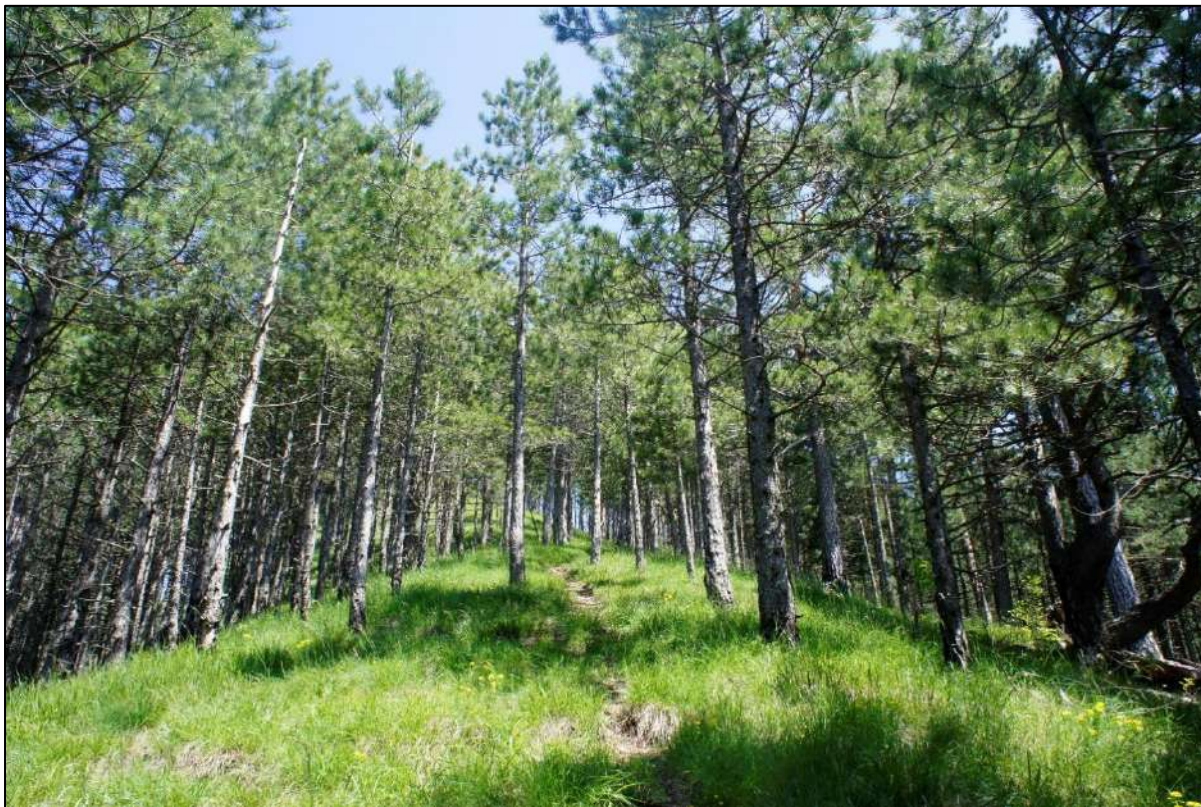
Na području Spomenika prirode Tajan zastupljene su acidofilne zajednice bukve i jele (sa smrčom), neutrofilne šume bukve i jele na krečnjacima i gabru, šume bukve i jele (sa smrčom) na peridotitima i serpentinitima, acidofilne sekundarne šume bukve sa bekicom, termofilne bukove šume, šume crnog graba i crnog jasena na litičastim

krečnjačkim terenima, hrastove šume na peridotitima i serpentinitima, šume crnog bora, šume crnog bora i termofilnog hrasta, šume kitnjaka i cera, šume bijelog bora i šume jele i smrče, mješovite listopadne i četinarske antropogene šume. Vegetacijski tipovi predstavljeni su na karti (Slika 31).

Slika 31: Vegetacijski tipovi područja Spomenika prirode Tajan

Unutar nabrojanih zajednica pojavljuju se različite drvenaste i zeljaste biljne vrste kao što su: *Abies alba*, *Acer campestre*, *Acer pseudoplatanus*, *Betula pendula*, *Carpinus betulus*, *Corylus avellana*, *Cotinus coggygria*, *Crataegus monogyna*, *Fagus sylvatica*, *Fraxinus excelsior*, *Fraxinus ornus*, *Ostrya carpinifolia*, *Picea abies*, *Pinus sylvestris*, *Pinus nigra*, *Populus tremula*, *Prunus mahaleb*, *Quercus cerris*, *Quercus petraea*, *Rhamnus fallax*, *Sambucus nigra*, *Sambucus racemosa*, *Sorbus aria*, *Sorbus aucuparia*, *Sorbus torminalis*, *Ulmus glabra*, *Vaccinium myrtillus*, *Viburnum lantana*, *Ajuga reptans*, *Anemone nemorosa*, *Aremonia agrimonoides*, *Arum maculatum*, *Asarum europaeum*, *Asperula odorata*, *Athyrium filix-femina*, *Cardamine bulbifera*, *Cardamine enneaphyllos*, *Cardamine impatiens*, *Cytisus hirsutus*, *Daphne blagayana*, *Daphne mezereum*, *Dicranum scoparium*, *Dryopteris filix-mas*, *Epilobium montanum*, *Erica carnea*, *Erythronium dens-canis*, *Euphorbia amygdaloides*, *Festuca drymeia*, *Galium rotundifolium*, *Genista tinctoria*, *Geranium robertianum*, *Glechoma hirsuta*, *Hedera helix*, *Hieracium murorum*, *Hieracium umbelatum*, *Laserpitium siler*, *Leucobryum glaucum*, *Lonicera xylosteum*, *Luzula pilosa*, *Luzula sylvatica*, *Melampyrum sylvaticum*, *Mercurialis perennis*, *Mycelis muralis*, *Myosotis sylvatica*, *Dryopteris filix-mas*, *Oxalis acetosella*, *Paris quadrifolia*, *Petasites albus*, *Polytrichum commune*, *Polystichum aculeatum*, *Polystichum lonchitis*, *Potentilla alba*, *Prenanthes purpurea*, *Pteridium aquilinum*, *Rosa pendulina*, *Rosa spinosissima*, *Rubus hirtus*, *Rubus ideaus*, *Salvia glutinosa*, *Sanicula europaea*, *Senecio nemorensis*, *Sesleria autumnalis*, *Symphytum tuberosum*, *Teucrium chamaedrys*, *Thymus serpyllum*, *Veronica officinalis*, *Vicia villosa*, *Viola reichenbachiana* i dr.

Slika 32: Bazofilne crnoborove šume na Tajanu (Foto: nLogic Advisory)

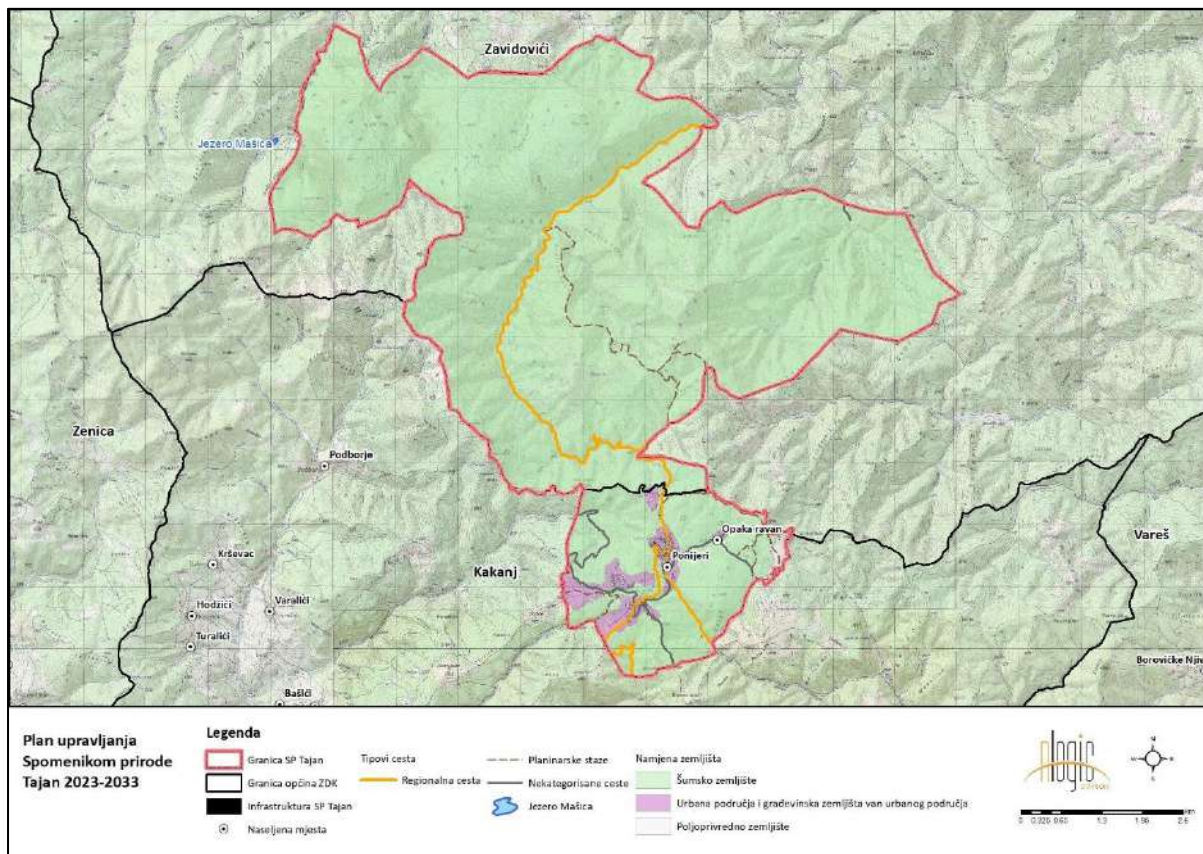
Sekundarni ekosistemi predstavljeni mezotrofnim pašnjacima i livadama za napasanje nakon košenja te obradivim površinama uglavnom su zastupljeni u drugoj zaštićenj zoni. Pašnjaci i livade u ovom dijelu zaštićenog područja naročito se odlikuju prisustvom vrsta iz porodice divljerastućih orhideja, ali i drugih važnih porodica biljaka.

3.1.6. Namjena zemljišta

Namjena zemljišta se odnosi na svrhu ili svrhe za koje je određeno zemljište planirano ili se koristi, što može uključivati poljoprivredne, šumske i građevinske ili urbane svrhe. Na prostoru SP Tajan su prepoznate sve 3 svrhe korištenja zemljišta. Prema dostupnim podacima od ukupne površine šumsko zemljište zauzima 4817,37 ha ukupne površine SP Tajan, urbano i građevinsko zemljište zauzima 116,62 ha, dok poljoprivredno zemljište zauzima 13,36 ha.

Prostorom SP Tajan koji pripada prvoj zoni zaštite dominira šumsko zemljište, dok u drugoj zoni koja se prostire na području Kakanj se nalazi prepoznatljiv dio urbanog i građevinskog zemljišta van urbanog područja, kao i dio poljoprivrednog poljoprivrednog zemljišta, dok ostatak čini šumsko zemljište.⁹

⁹ Prostorni plan Zeničko – Dobojskog Kantona (2009 – 2029.)

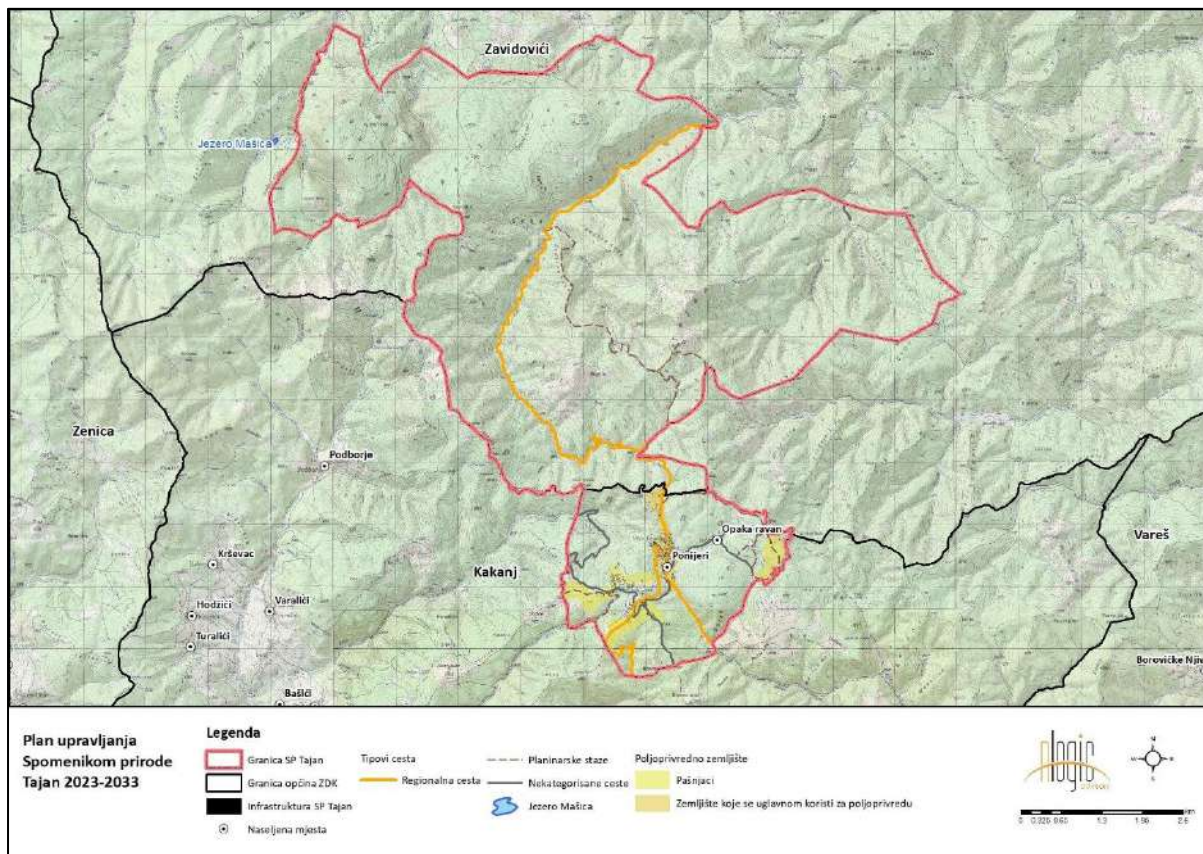

Slika 33: Namjena zemljišta područja Spomenika prirode Tajan

3.1.7. Poljoprivreda

Poljoprivredno zemljište predstavlja vitalni resurs za proizvodnju hrane i drugih poljoprivrednih proizvoda. Kvalitet zemljišta utiče na uspješnost usjeva i stočarstva, te igra ključnu ulogu u održavanju ekonomske održivosti poljoprivrednih djelatnosti. Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem važno je za dugoročnu produktivnost i zaštitu životne sredine. Raznovrsnost poljoprivrednog zemljišta obuhvata različite tipove, od plodnih njiva do pašnjaka i voćnjaka, svaki zahtijevajući posebne agrotehničke pristupe.

U sklopu SP Tajan, prepoznate su dva oblika zemljišta koja se koriste za poljoprivredne svrhe, u koja spadaju pašnjaci i zemljišta koja se uglavnom koriste za poljoprivredu. Ovi oblici zemljišta su zastupljeni u drugoj zoni zaštite, koja se nalazi u južnom dijelu SP Tajan i koji pripadaju općini Kakanj, gdje su i zabilježene razvijene aktivnosti i postojeća infrastruktura. Uprkos njihovoj prisutnosti, poljoprivredne površine čine samo manji udio ukupne površine spomenika prirode. Od ukupne površine SP Tajan od 4.948 ha, na zauzeto poljoprivredno zemljište i pašnjake otpada samo 127,91 ha prostora koji čine 2,59% ukupne teritorije. U drugoj zoni zaštite pašnjaci ukupno čine 89,05 ha površine, dok zemljišta koja se uglavnom koriste za poljoprivredu čine 38,87 ha površine, dok se u prvoj zoni zaštite ne nalazi niti jedan oblik poljoprivrednog zemljišta. Ovi podaci ukazuju na relativno malu prisutnost poljoprivrednih aktivnosti unutar SP Tajan u usporedbi s ukupnom površinom.

Slika 34: Poljoprivredne površine područja Spomenika prirode Tajan

3.1.8. Stočarstvo

Stočarstvo u zaštićenom području "Tajan" postoji u manjem obimu, na dijelu zavidovičkih pašnjaka koji se nalaze van obuhvata SP, kao i na prostoru općine Kakanj u manjem dijelu " SP Tajan", na širem lokalitetu Ponijera, gdje je prisutan nomadski način života i tradicionalni uzgoj ovaca i koza.

Na području grada Zavidovići se 3.047 individualnih poljoprivrednih proizvođača¹⁰ bavi određenim granama stočarstva i mljekarstvom, na području općine Kakanj evidentno je smanjenje poljoprivrednika i domaćinstava koja se bave stočarstvom i peradarstvom zbog migracija u urbanije sredine. "Poseban je značaj stočarstva u tome što se putem gajenja preživara iskorištavaju proizvodne površine koje u ovom prostoru nisu zanemarljive (u tom kontekstu ne učestvuju farme stajskog načina uzgoja). Na poljoprivrednim gazdinstvima se uzgaja godišnje oko 2.500 teladi i junadi, 2.000 ovaca, 1.000 koza, 200 svinja i 90 konja. Godišnji prirast u govedarstvu je oko 500 t, u ovčarstvu i kozarstvu oko 35 t."¹¹, a uzgoj goveda predstavlja najvažniju granu stočarstva i u Zavidovićima i Kakanju.

Najveći broj proizvođača na prostoru općine Kakanj posjeduju manja stada koja broje ukupno 6.250 ovaca. Ovčarstvo je i ovdje zadržalo tradicionalan način proizvodnje bez značajnih tehnoloških promjena. Ovce na ispašu isključivo odlaze na otvorene prostore i neuređene pašnjake. Nedostatak pašnjačkih površina je ograničavajući faktor za značajniji razvoj ovčarstva.

¹⁰ Strategija integriranog razvoja grada Zavidovići za period 2017-2026.

¹¹ Strategija razvoja poljoprivrede grada Zavidovići (2018 – 2023.)

3.1.9. Ribarstvo

Na području ovog zaštićenog područja dopušten je uz dozvolu Upravitelja JP ŠPD ZDK d.o.o. Zavidovići, a sve u cilju održivog korištenja, upravljanja i zaštite ribljeg fonda. Dozvola se odnosi na jezero Mašica i sve vodotoke koji se nalaze u zaštićenom području (Suha, Trbušnica, Lužnica, Tajašnica, Botašnica, Saževica, Sajevice). Pored ribolova, u zaštićenom području je zabranjeno i "pregrađivati vodeni tok privremenim ili stalnim pregradama koje ometaju prolaz ribe".¹² Na zaštićenom području u vodotocima je dozvoljeno loviti salmonoidnu vrstu ribe (sve vrste pastrmke) sportsko rekreativnim načinom ribolova pod uslovom da imaju dozvolu za lov riba. RIBE SE NE SMIJU LOVITI NEPOSREDNO RUKOM, ISPOD PROPISANE DUŽINE (DO 25 CM) I KOLIČINU VEĆU OD 5 PASTRMKI DNEVNO.

Ribarstvo je inače zastupljeno u veoma malom obimu u odnosu na mogućnost i vodne kapacitete kojim raspolažu Zavidovići i Kakanj. Uzgoj ribe na području grada Zavidovići se vrši kod sedam lica (samo jedno lice je pravno lice) na površini od 0,3 ha. Najpoznatija ribogojilišta su u Mitrovićima, Buretini i Kamenici (koje trenutno nije u funkciji, a kapacitetom je veće od pomenuta dva). U ovim ribnjacima uzgaja se isključivo kalifornijska pastrmka sa godišnjom proizvodnjom koja se procjenjuje na 17 tona. Iako na prostoru Zavidovića postoje odlični uslovi za uzgoj plemenitih salmonidnih vrsta ribe, uzgoj ribe ipak nije dovoljno razvijen. Na prostoru općine Kakanj postoji samo jedan manji ribnjak (Lipnica), dok ribnjaci u Podborju i Tršču nisu u funkciji.¹³

3.1.10. Lovstvo

Područje Tajana karakterište lovno područje Kamenica. Ovaj prostor pretežno zauzima brdski pojas sa karakterističnim lišćarsko-listopadnim šumama koje su ispresijecani brojnim vodotocima. Osim njihovih pejzažnih vrijednosti, ovi ekosistemi predstavljaju vrijednost kao staništa bogatog svijeta lovne divljači. Granice lovišta ustanovljene su lovno - gospodarskom osnovom i Odlukom o formiranju privrednog lovišta od strane Skupštine ZE-DO kantona (sl.n. ZDK 10/09 od 22.06.2009. godine), Skupština Zeničko-dobojskog kantona na sjednici održanoj 04.06. 2009 godine formira Privredno lovište „Kamenica“ u istim ranijim granicama a lovištem gazduje JP „ŠPD-ZDK“ d.o.o Zavidovići.

Lovištem Kamenica gazduje na ukupnoj površini od 14.719ha od toga je:

- Lovna površina 9543,65 ha
- Ne lovna površina 5175,35 ha

Smjernice upravljanja lovištem Kamenica se temelje na uzgoju, zaštiti i komercijalnom lovu, a uzgoj divljači se uglavnom dešava prirodnom reprodukcijom.

Kroz komercijalni lov (uzgojno-selektivnim odstrelom) radi se na uspostavi idealnog odnosa 1:1 spolova u lovištu za divlju svinju dok za srneću divljač i medvjeda ne postoji dostignut kapacitet lovišta, te se samo vrši sanitarni odstrel. Na godišnjem nivou se vrši prebrojavanje uzgojno zaštićene i nezaštićene divljači na osnovu čega se kreira plan lova i način lova u cilju uspostave ravnoteže spolova, starosne dobi i poboljšanju zdravstvenog stanja divljači. U cilju praćenja zdravstvenog stanja divljači kontinuirano se vrši pregled po jedne jedinice svake vrste divljači.

U skladu sa članom 38. Zakona o lovstvu i člana 3. Pravilnika o uslovima gospodarenja lovištima, metodom prebrojavanja na mjestima okupljanja divljači, utvrđeno je brojno stanje pojedinih vrsta divljači u lovištu Kamenica:

- Divlje svinje 330 primjeraka, od toga 54 zrelih divljih svinja, 86 srednjih divljih svinja, 76 nazimadi i 114 prasadi;
- Srneće divljači 390 primjeraka, od toga 166 zrelih grla, 92 srednjih grla, 76 mladih grla i 56 primjeraka podmladka;
- Medvjeda 12 primjeraka, od toga 4 zrelih i 4 srednjih, 2 mladih i 2 mladunčeta

¹² Pravilnik o zaštiti upravljanja i održivom korištenju ribljeg fonda u vodotocima na području Spomenika prirode "Tajan"

¹³ Strategija integriranog razvoja grada Zavidovići za period 2017–2026.

- Vuka 12 primjeraka, od toga 6 zrelih, 2 srednjih, 2 mladih i 2 mladunčadi.¹⁴

Na ovom području aktivna su slijedeća lovna društva i udruženja:

- Sportski ribolovci „Krivaja“,
- Lovačko društvo „Klek“,
- Udruženje sportsko ribolovnog i ekološkog karaktera "Naša sredina",
- Udruženje za uzgoj i zaštitu životinja "Zavidovići",
- Lovačko Društvo "Srndać-Kakanj" Kakanj,
- Udruženje građana sportsko ribolovno društvo "Bistro" Kakanj.

3.2 Koncept zaštićenog područja

Koncept zaštićenog područja zasnovanog na održivom razvoju integriše napore očuvanja sa ciljevima društveno-ekonomskog razvoja kako bi se postigli obostrano korisni ishodi i za prirodu i za zajednicu. Ovaj koncept unutar SP Tajan, temeljen na politici upravljanja, podrazumijeva i promoviše dugoročnu održivost kroz zaštitu biološke raznovrsnosti, vodnih resursa, unapređenju prirodnih karakteristika od izuzetne važnosti, eliminisanju svih vidova antropopresinga i aktivnosti koje mogu dovesti do poremećaja ili promjena unutar prirodne osnove. Primarnim fokusiranjem na očuvanje prirodne osnove i zaštitu okoliša, zaštićeno područje pruža vitalne ekosistemske usluge, istovremeno podstičući inicijative za održivo korištenje prirodnih resursa kako bi se osigurala kontinuirana korist za sadašnje i buduće generacije. Ovim pristupom upravljanja, prirodni, izgrađeni i kulturno-historijski aspekti zaštićenog područja se tretiraju jednako. U skladu s politikom upravljanja, zaštićeno područje je podijeljeno na prvu i drugu zonu. Aktivnosti Akcionog plana su prilagođene zonama upravljanja.

3.3. Zaštita i upravljanje prirodnim i kulturnim vrijednostima/resursima zaštićenog područja

Zaštita i upravljanje prirodnim vrijednostima i resursima unutar zaštićenog područja zahtijevaju sveobuhvatne strategije prilagođene specifičnim karakteristikama postojećeg ekosistema. Ove strategije obuhvataju održive prakse koje osiguravaju očuvanje biodiverziteta i ekosistema. Angažman sa lokalnim zajednicama, institucijama i drugim zainteresovanim stranama je od vitalnog značaja za kvalitetniju zaštitu, korištenje i upravljanje prostorom SP Tajan.

Prilikom izrade Plana upravljanja za Spomenik prirode Tajan, izvršena je analiza mjera zaštite te aktivnosti korištenja i upravljanja prema zonama zaštite. Utvrđeno je da su mjere zaštite adekvatne i usklađene s propisima, a iste je moguće pronaći u tabelama 22 i 23.

¹⁴ Godišnji izvještaj PJ Spomenik Prirode „Tajan“ za 2022. godinu.

Tabela 22: Mjere zaštite unutar SP "Tajan"

Prva zona zaštite	<p>U prvoj zaštićenoj zoni Spomenika prirode mjere zaštite se odnose na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zabranu izgradnje objekata, osim postavke privremenih montažnih objekata bez temeljenja, od prirodnog materijala prilagođenog okolišu i ambijentu, a koji su u funkciji Spomenika prirode, • Zabranu narušavanja prirodnog hidrološkog režima, • Zabranu eksploatacije mineralnih sirovina, • Zabranu sječe osim sanitarne i najnužnijih uzgojnih sječa, bez upotrebe šumskih traktora i slično, • Zabranu sadnje neautohtonih biljnih zajednica i unošenje neautohtonih životinjskih vrsta, • Zabranu unošenja genetički modificiranih vrsta, • Zabranu prenošenja gnijezda i uznemiravanja ptica, • Zabranu odlaganja otpada (čvrstog i tečnog), pijeska, šljunka, građevinskog otpada itd, • Zabranu korištenja otvorenog plamena osim na mjestima određenim za te namjene od strane upravljača zaštićenim područjem i, • Zabranu svih ostalih aktivnosti koje mogu narušiti namjenu zaštićenog područja. <p>Sa ciljem unapređenja upravljanja prirodnim vrijednostima prve zone zaštite predlaže se:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Revalorizacija područja SP Tajan, kroz izmjenu zona zaštite i rezoniranje sa ciljem usklađivanja područja i režima zaštite sa ciljevima zaštite prirode i prirodnih vrijednosti šireg prostora, • Edukacija lokalnog stanovništva o važnosti zaštite prirode i propisima zaštićenog područja, • Redoviti monitoring stanja ekosistema i brza reakcija na eventualne prijetnje, • Promovisanje ekološki prihvatljivih aktivnosti poput ekoturizma, • Uspostava programa za očuvanje i obnavljanje autohtonih biljnih i životinjskih vrsta, • Uspostava sistema za kontrolu i regulaciju ulaska posjetilaca radi očuvanja ekosistema, • Podsticanje istraživačkih projekata i saradnje sa fakultetima i naučnicima radi boljeg razumijevanja ekosistema, • Uspostava sistema ranog upozoravanja i brze intervencije u slučaju prirodnih katastrofa, • Uspostava programa za revitalizaciju degradiranih područja unutar zaštićenog prostora, • Stvaranje programa za edukaciju posjetilaca o pravilnom ponašanju i poštivanju prirodnog okoliša, • Zaštita hidroloških vrijednosti sa primarnim ciljem zaštite jezera Mašica i uključivanja u prvu zonu zaštite, • Provoditi kontinuirani nadzor od strane rendžera JP "ŠPD-ZDK", Ministarstva za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona i nadležnog inspektora nad poštivanjem navedenih zabrana.
-------------------	---

Druga zona zaštite	<p>U drugoj zaštićenoj zoni mjere zaštite odnose se na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zabranu sječe na način koji ugrožava ekosistem (upotreba šumskih traktora i slično), • Zabranu eksploatacije mineralnih sirovina, • Zabranu odlaganja otpada i, • Zabranu svakog drugog oblika narušavanja ambijenta i korištenja prostora osim propisanog i na predviđenim i obilježenim mjestima, <p>Sa ciljem unapređenja upravljanja prirodnim vrijednostima druge zone zaštite predlaže se:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Redovito provođenje nadzora i inspekcija radi sprječavanja ilegalne sječe stabala i ugrožavanja ekosistema, • Edukacija lokalnog stanovništva o važnosti očuvanja šuma i ekosistema te promovisanje alternativnih načina korištenja šumskih resursa, • Stvaranje sistema za praćenje i kontrolu aktivnosti sanitarne sječe šuma, • Provoditi kontinuirani nadzor od strane rendžera JP "ŠPD-ZDK", Ministarstva za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona i nadležnog inspektora nad poštivanjem navedenih zabrana.
--------------------	--

Tabela 23: Korštenje i upravljanje

Član br.	Opis
Član 13.	Korištenje prirodnih vrijednosti u granicama Spomenika prirode, dozvoljeno je samo ako nije u suprotnosti sa ciljevima i mjerama zaštite utvrđenim ovim Zakonom, Prostornim planom područja posebnih obilježja, Planom upravljanja i drugim propisima.
Član 14.	Upravljanje Spomenikom prirode, u skladu sa ovim Za-konom, Prostornim planom područja posebnih obilježja, Planom upravljanja i drugim propisima, povjerava se Javnom preduzeću «Šumsko-privredno društvo Zeničko-dobojskog kantona» d.o.o. Zavidovići (u daljem tekstu: Upravitelj).
Član 15.	Upravitelj obavlja poslove upravljanja, provođenja mjera zaštite, savjetodavno stručne poslove, istraživačke poslove i poslove obrazovanja u skladu sa ciljevima, Planom upravljanja Spomenikom prirode, Prostornim planom podr-učja posebnih obilježja i vrši promociju zaštićenog područja u svrhu razvoja rekreativno-turističke funkcije u skladu sa ciljevima zaštite.
Član 16.	Ako je korištenje zaštićenog dijela prirode ograničeno ili zabranjeno, vlasnik privatnog zemljišta ima pravo na naknadu zbog ograničenja kojima je podvrgnut. Visina naknade iz stava 1. ovog člana mora biti srazmjerna umanjenom prihodu i utvrđuje se sporazumno. U slučaju spora o visini naknade odlučuje sud.
Član 17.	Upravljanje zaštićenim područjem provodi se na osnovu Plana upravljanja Spomenikom prirode, kojeg donosi Vlada Kantona na prijedlog Upravitelja u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu ovog Zakona.
Član 18.	Plan upravljanja utvrđuje se sa ciljem specifikacije i analize problema u prostoru, zoniranja, detaljnog opisa mjera zaštite, aktivnosti za postizanje ciljeva, određivanje prioriteta u izvođenju aktivnosti i vremenskog rasporeda i procjene potrebnih sredstava. Planom upravljanja određuje se vizija razvoja područja, zbog čega je potrebno da sadrži razvojne i strategijske ciljeve općina Zavidovići i Kakanj. Planom upravljanja utvrđuju se i potrebe za kadrovima, indikatori i aktivnosti na monitoringu stanja zaštićenog područja i monitoringu uspjeha realizacije aktivnosti.

Shodno zaštitnim mjerama, korištenjem i upravljanjem, kao i predviđenim mjerama i smjernicama potrebno je poduzeti brojne mjere zaštite i upravljanja unutar zaštićenog područja, sa ciljem usklađivanja područja i režima zaštite s ciljevima očuvanja prirode te interakcije ljudi i prirode. Mjere obuhvataju revalorizaciju područja, edukacije, monitoring, promovisanje ekološki prihvatljivih aktivnosti, obnavljanje autohtonih biljnih i životinjskih vrsta. Također potrebno je unaprijediti sisteme kontrole i regulacije ulaska posjetilaca, revitalizacija degradiranih područja i poštivanje Zakonom definisanih zabrana.

3.4 Razvoj dopuštenih djelatnosti u zaštićenom području

Razvoj dopuštenih djelatnosti u zaštićenom području predstavlja složen balans između očuvanja okoliša i potreba lokalne zajednice. Kroz pažljivo planiranje i upravljanje, unutar SP Tajan moguće je promovisati održivi turizam i rekreaciju, poljoprivredne aktivnosti, stočarstvo, ribarstvo i lovstvo. Ovaj pristup omogućuje lokalnom stanovništvu da prosperira u skladu s prirodom, osiguravajući istovremeno dugoročnu zaštitu za ekosistem.

3.4.1 Turizam i rekreacija

Tabela 24: Smjernice razvoja turizma i rekreacije u sklopu SP Tajan

Prva zona zaštite	Smjernice razvoja turizma i rekreacije u sklopu SP Tajan
	Postavljanje rampi i naplatnih kućica na ulazu u SP Tajan iz pravca Zavidovića, osim za vlasnike objekata i za sva vozila sa pravom prvenstva prolaza.
	Regulisanje dozvoljenog kretanja Spomenikom prirode kroz izdavanje posebnih dozvola.
	Redovito praćenje broja posjetilaca, aktivnosti koje se provode i njihovog uticaja na okoliš.
	Kontrolisati posjete i broj posjetilaca u sklopu SP Tajan kako se ne bi narušilo stanje ekosistema.
	Edukacija posjetilaca o važnosti očuvanja prirodnih resursa i poštivanja pravila ponašanja u zaštićenom području.
	Postavljanje jasnih oznaka i informativnih ploča koje edukuju posjetioce o značaju zaštite područja.
	Organizovanje edukativnih programa, staza i vođenih tura kojim se promovišu prirodne vrijednosti spomenika prirode.
	Redovito održavanje postojećih staza kako bi se osigurala sigurnost posjetilaca i minimaliziralo oštećenje okoliša.
	Razvoj mreže planinarskih i biciklističkih staza koje omogućuju posjetiocima istraživanje spomenika prirode na ekološki prihvatljiv način, kao i sa ciljem razvoja rekreacije.
	Izgradnja ambijentalno prihvatljivih objekata poput drvenih platformi ili promatračnica koje minimiziraju uticaj na okoliš.
	Organizacija radionica i izleta za promatranje divljih životinja pod vodstvom stručnjaka koji osiguravaju minimalni uticaj na okoliš.
	Podsticanje saradnje s lokalnim turističkim operaterima
	Osiguranje obuke lokalnih vodiča o ekološkoj osjetljivosti područja i načinima promovisanja održivog turizma.
Stvaranje platformi za online prodaju lokalnih proizvoda kako bi se omogućila kupnja i podrška lokalnoj ekonomiji i zajednici.	

	Ponovna uspostava rada turističkog info centra
	Digitalizacija svih turističkih resursa i predstavljanje u odgovarajućem sistemu.
Druga zona zaštite	Analiza rezultata praćenja kako bi se identificirale potencijalne negativne posljedice i prilagodile strategije upravljanja radi minimiziranja štetnih uticaja.
	Postavljanje rampi i naplatnih kućica na ulazu u SP Tajan iz pravca Kaknja, osim za vlasnike objekata u drugoj zoni zaštite i za sva vozila sa pravom prvenstva prolaza
	Regulisanje dozvoljenog kretanja Spomenikom prirode kroz izdavanje posebnih dozvola.
	Provođenje postojećih turističko-rekreativnih aktivnosti u skladu sa kapacitetima druge zone zaštite.
	Kreiranje jasne turističke ponude.
	Definisanje jasnih smjernica za turističke aktivnosti koje su kompatibilne sa drugom zonom zaštite, uključujući pješaćenje, planinarenje, skijanje, vožnju bicikla.
	Podsticanje aktivnosti koje promovišu lokalnu kulturu, tradiciju i umjetnost.
	Uključivanje lokalnih i regionalnih obrazovnih institucija u djelovanje na prostoru SP Tajan, kroz organizaciju izleta i eko-škola.
	Izgradnja dodatne turističke infrastrukture koja je ambijentalno uklopljena.
	Izgradnja adrenalinskog parka.
	Tokom prilagodbe postojećih turističkih objekata, raditi na usklađivanju njihovog izgleda i koristiti prirodne materijale kako bi se postiglo harmonično uklapanje u okoliš.
	Uključivanje lokalnog stanovništva u upravljanje turističkim aktivnostima, podstičući saradnju i dijalog kako bi se osigurala podrška zajednice održivom turizmu.
	Razvijati eko-turizam uz potporu poljoprivrednih aktivnosti koje se provode u skladu s najboljim praksama očuvanja okoliša.
	Modernizovati postojeće smještajne objekte kako bi odgovarali savremenim potrebama i očekivanjima kako domaćih tako i stranih posjetilaca, dok bi novi objekti trebali biti planski izgrađeni u skladu s općeprihvaćenim savremenim standardima, uz poštovanje okoliša i ambijenta.
	Digitalizacija svih turističkih resursa i predstavljanje u odgovarajućem sistemu.

3.4.2 Šumarstvo

Tabela 25: Smjernice razvoja šuma i šumskih ekosistema u sklopu SP Tajan

Prva zona zaštite	Smjernice razvoja šumarstva u sklopu SP Tajan
	Redovito praćenje stanja šuma kako bi se identificirale potencijalne prijetnje i poduzele odgovarajuće mjere zaštite.
	Sprovoditi sanitarnu sječu šume koristeći tradicionalne metode za vađenje drvnih sortimenata bez primjene teške mehanizacije i upotrebu animalne mehanizacije.
	Prije redovne sječe, korisnik šuma treba prijaviti sječu nadležnom šumarskom inspektoru, pružajući detaljne informacije o planiranim aktivnostima.

	Identifikacija i zaštita područja unutar šume koja su stanište ugroženih ili endemičnih biljnih i životinjskih vrsta.
	Provođenje preventivnih mjera kako bi se smanjio rizik od šumskih požara, uključujući redovito čišćenje i održavanje šumskih područja.
	Podsticanje obnove i diversifikacije šumskog ekosistema radi povećanja biološke raznolikosti.
	Potporna istraživanjima i inovacijama u području održivog šumarstva kako bi se unaprijedile postojeće prakse i tehnologije.
	Kontinuirano prisustvo nadzornika prirode, posebno sa aspekta sprečavanja ilegalne sječe šume.
	Eksploataciju šume vršiti isključivo u skladu i sa ciljem zaštite prirode.
Druga zona zaštite	Provoditi sanitarnu sječu šuma uz poštivanje propisanog reda i održavanje čistoće u šumi kako bi se očuvao njen ekosistem.
	Prije redovne sječe, korisnik šuma treba prijaviti sječu nadležnom šumarskom inspektoru, pružajući detaljne informacije o planiranim aktivnostima.
	Intenzivirati prisustvo nadzornika prirode u prostoru kako bi se osigurala usklađenost s propisima i minimizirali negativni uticaji na okoliš.
	Gdje god je moguće i prikladno, ostavljati manje neposječene površine nakon dovršene sječe radi očuvanja prirodnog staništa.
	U svim šumama osigurati stalni postotak zrelih, starih i suhih stabala,
	Koristiti samo dopuštene tehnologije i opremu pri sječi, izvlačenju i iznošenju drvne sirovine, uz definisanje specifičnih metoda u skladu s lokalnim potrebama i vrijednostima šuma.
	Eksploataciju šume vršiti isključivo u skladu i sa ciljem zaštite prirode.

3.4.3 Poljoprivreda

Tabela 26: Smjernice razvoja poljoprivrede u sklopu SP Tajan

Prva zona zaštite	Smjernice razvoja poljoprivrede u sklopu SP Tajan
	/
Druga zona zaštite	Izvršavanje dopuštene djelatnosti košenja radi održavanja livadskih ekosistema treba obavljati ručno, koristeći tradicionalne alate, bez upotrebe motornih strojeva ili mehanizacije.
	Poljoprivredne aktivnosti u blizini zaštićenih područja trebaju biti usmjerene na smanjenje erozije tla i sprečavanje onečišćenja voda. To se može postići primjenom tehnika poput plodoreda, održavanja vegetacijskih pojaseva duž vodotoka te upotrebom agrotehničkih mjera za zadržavanje vode i tla.
	Važno je uspostaviti saradnju s lokalnom zajednicom i nadležnim institucijama kako bi se osiguralo održivo korištenje poljoprivrednog zemljišta u skladu s ciljevima zaštite okoliša. Ovo uključuje redovitu komunikaciju, edukaciju o važnosti očuvanja prirode te pružanje podrške poljoprivrednicima u primjeni ekoloških i održivih praksi.
	Poljoprivredne aktivnosti u drugoj zoni zaštite trebaju biti usmjerene na očuvanje raznovrsnosti biljnog i životinjskog svijeta. To podrazumijeva primjenu ekološki prihvatljivih

	metoda uzgoja koje minimiziraju negativne uticaje na okoliš, poput organskog uzgoja i integriranog uzgoja.
	Potrebno je promovisati upotrebu tradicionalnih poljoprivrednih tehnika i alata koji su manje invazivni za okoliš. To može uključivati ručno oranje, košnju travnjaka ručnim alatima i slično.

3.4.4 Stočarstvo

Tabela 27: Smjernice razvoja stočarstva u sklopu SP Tajan

Prva zona zaštite	Smjernice razvoja stočarstva u sklopu SP Tajan
	/
Druga zona zaštite	Stočarske aktivnosti u drugoj zoni zaštite trebaju se provoditi uzimajući u obzir očuvanje kvalitete tla i vegetacije. To znači ograničavanje intenzivne ispaše i pažljivo planiranje rotacije pašnjaka kako bi se spriječila erozija tla i degradacija vegetacije.
	Potrebno je pažljivo planirati broj stoke kako bi se osiguralo da ispaša ne dovede do prekomjernog pritiska na vegetaciju i tlo. Ovo uključuje procjenu kapaciteta pašnjaka i prilagodbu broja stoke u skladu s tim.
	Važno je provoditi aktivnosti stočarstva uzimajući u obzir očuvanje staništa i biološke raznolikosti u drugoj zoni zaštite. To uključuje izbjegavanje prekomjerne ispaše na osjetljivim područjima te osiguranje da se stoka ne uznemirava ili uništava staništa ugroženih biljnih i životinjskih vrsta.
	Ključno je uspostaviti saradnju s lokalnom zajednicom i stručnjacima iz područja stočarstva i zaštite okoliša. To podrazumijeva razmjenu znanja o održivim praksama uzgoja stoke, zajedničko planiranje aktivnosti te pružanje podrške u implementaciji mjera za očuvanje prirodnih vrijednosti u drugoj zoni zaštite.

3.4.5 Ribarstvo

Tabela 28: Smjernice razvoja ribarstva u sklopu SP Tajan

Prva zona zaštite	Smjernice razvoja ribarstva u sklopu SP Tajan
	Ribolov u zaštićenom području, posebno na jezeru Mašica i pripadajućim vodotocima, dopušten je samo uz prethodno izdanu dozvolu od strane Upravitelja JP ŠPD ZDK. Ovo osigurava kontrolu nad aktivnostima ribolova radi očuvanja ribljeg fonda.
	Prioritet je očuvanje prirodnih staništa riba unutar prve zone zaštite. Ribolovne aktivnosti trebaju biti usmjerene na očuvanje ribljeg staništa i poribljavanje, uključujući izbjegavanje onečišćenja vode i zaštitu ribljih migracijskih ruta.
	Važno je pratiti brojnost i raznolikost ribljih populacija kako bi se osigurala ekološka ravnoteža u ribljim staništima.
	Promovisanje svijesti o očuvanju ribljih populacija i njihovih staništa ključno je za dugoročnu održivost ribolova. Ribolovci bi trebali sudjelovati u edukativnim programima o očuvanju ribljih vrsta i ekološkim praksama.
	Prilikom ribolova, ribolovci trebaju voditi računa o očuvanju ribljih populacija i njihovog staništa. Ovo uključuje pažljivo rukovanje ulovljenim ribama, osiguravanje njihove sigurne

	vraćanje u vodu ako su neprimjerene veličine ili vrste te izbjegavanje bilo kakvih aktivnosti koje bi mogle narušiti riblje stanište.
	Važno je uspostaviti saradnju s stručnjacima za ribolov kako bi se provodile studije i istraživanja koja će doprinijeti boljem razumijevanju stanja ribljih populacija i ekoloških procesa u vodama spomenika prirode.
Druga zona zaštite	Putem partnerstva s ribolovnim društvima, cilj je spriječiti nezakoniti ribolov.
	Prilikom gradnje lovačkih tehničkih i uzgojnih objekata, treba preferirati prirodne materijale poput drveta i kamena, dok je upotreba lima zabranjena.
	Ribolovci trebaju biti edukovani o važnosti očuvanja okoliša i održivog ribolova. To uključuje pravilno rukovanje ribama, smanjenje onečišćenja vode, i promovisanje praksi očuvanja staništa riba.

3.4.6 Lovstvo

Tabela 29: Smjernice razvoja lovstva u sklopu SP Tajan

Prva zona zaštite	Smjernice razvoja lovstva u sklopu SP Tajan
	Prilikom obavljanja lovne aktivnosti u prvoj zoni zaštite spomenika prirode Tajan, važno je strogo poštovati propisane regulative. Lovci trebaju biti upoznati sa smjernicama upravljanja lovištem koje se temelje na uzgoju, zaštiti i komercijalnom lovu.
	Rukovodilac SP Tajan treba redovito informisati o planiranim lovačkim aktivnostima kako bi se uskladilo lovstvo s različitim oblicima posjećivanja i rekreacije.
	Prioritet treba biti očuvanje staništa divljih životinja unutar prve zone zaštite.
	Komercijalni lov, posebno selektivni odstrel, provodi se u skladu s ciljevima upravljanja lovištem Tajan. Cilj je osigurati održivu primjenu resursa divljači te očuvanje prirodnog ekosistema kroz kontrolisani lov i upravljanje populacijama.
	Kontinuirano vršenje praćenja zdravstvenog stanja divljači kroz preglede. Ovo omogućuje identifikaciju eventualnih zdravstvenih problema i donošenje adekvatnih mjera za njihovo suzbijanje radi očuvanja zdravlja populacija.
	Na godišnjoj razini provodi se prebrojavanje uzgojno zaštićene i nezaštićene divljači kako bi se stvorio plan lova i odredio način lova koji će pridonijeti uspostavi ravnoteže spolova, starosne strukture te poboljšanju zdravstvenog stanja populacija.
	Potrebno je raditi na povećanju lovočuvara sa ciljem što kvalitetnijeg upravljanja lovnim prostorom, kao i sa ciljem sprečavanja krivolova.
Druga zona zaštite	Raditi na kontinuiranom praćenju i svođenju broja predatora u granice dozvoljenog.
	Lovne aktivnosti trebaju biti kontrolisane i usmjerene prema postizanju ravnoteže u populaciji divljači.
	Rukovodilac SP Tajan treba redovito informisati o planiranim lovačkim aktivnostima kako bi se uskladilo lovstvo s različitim oblicima posjećivanja i rekreacije.
	Važno je edukovati lovce o očuvanju prirode i promovisati saradnju s lokalnom zajednicom kako bi se postigla održiva praksa lova. Saradnja može uključivati organizovanje edukativnih programa, volonterskih akcija za očuvanje staništa i razmjenu znanja o lokalnim divljačima i njihovim staništima.

	Putem partnerstva s lovačkim društvima, težiti sprečavanju nezakonitog lova i širenju stranih vrsta divljači.
	Infrastruktura za lov, poput lovačkih tornjeva ili promatračnica, treba biti redovito održavana kako bi se osigurala sigurnost lovaca i očuvanje okoliša. Ovo uključuje redovite provjere sigurnosti i popravke kako bi se spriječile nezgode i minimalizirao uticaj na okoliš.
	Prilikom gradnje lovačkih tehničkih i uzgojnih objekata, treba preferirati prirodne materijale.

3.5 Posjećivanje zaštićenog područja

3.5.1. Istraživanje i edukacija

Program: Speleološka istraživanja i organizacija edukacija

Program speleoloških istraživanja i organizacije edukacija u zaštićenom području Tajan obuhvata istraživanje podzemnih pećinskih i jamskih sistema te organizaciju aktivnosti edukacije posjetilaca o speleologiji i očuvanju pećinskih staništa. Na području Tajan nalaze se brojne pećine i jama od kojih su neke već istražene, poput Lukine pećine, jama Javor, Atom, Omladinske jame i drugih, dok postoji i potencijal za otkrivanje novih pećinskih i jamskih sistema. Program je osmišljen kako bi omogućio posjetiocima da istraže fascinantne pećinske oblike i upoznaju se s bogatstvom speleološkog svijeta, uz naglasak na važnosti očuvanja ovih osjetljivih ekosistema.

Smjernice za realizaciju programa:

- Pregled pećinskih i jamskih sistema unutar područja Tajan radi odabira područja za istraživanje, s posebnim naglaskom na već istražene pećine i jame i potencijalno nova otkrića.
- Kontaktiranje i saradnja sa speleološkim stručnjacima i organizacijama radi planiranja i sprovedbe istraživačkih ekspedicija te pružanja stručne podrške tokom istraživanja.
- Nabavka potrebne opreme za sigurno istraživanje podzemnih prostora, uključujući opremu za osvjetljavanje, zaštitnu opremu i navigacijske alate, a koju je moguće iznajmiti.
- Definisati cijenu za istraživanja uključujući prethodno navedene stavke, dužinu boravka, smještaj itd.
- Promocija programa putem lokalnih medija i turističkih agencija radi privlačenja posjetilaca te priprema posjetilaca za učešće u aktivnostima kroz osiguranje informacija o sigurnosti, prikladnoj opremi i prethodnom obrazovanju o pećinama i speleologiji.

Preporuke: Za uspješnu realizaciju programa, preporučuje se uspostavljanje saradnje s lokalnim speleološkim organizacijama radi pružanja stručne podrške i osiguranja sigurnosti tokom istraživačkih ekspedicija. Jedna od tih organizacija je Sportski naučno istraživački klub „Atom“ Zavidovići koji ima najviše iskustva i najviše je obavio speleoloških istraživanja na ovom području. Također, preporučuje se organizacija obuke o sigurnosti u pećinama za sve učesnike programa. Uključivanje lokalnih obrazovnih institucija radi poticanja edukacije o speleologiji i zaštiti pećinskih staništa također je od velike važnosti.

Program: Obilježavanje svjetski važnih ekoloških datuma

Praksa obilježavanja svjetski važnih ekoloških datuma ima za cilj podizanje svijesti o važnosti očuvanja okoliša i biodiverziteta. Program uključuje obilježavanje datuma poput Dana planete Zemlje, Svjetskog dana biodiverziteta, Međunarodnog dana voda, Međunarodnog dana zaštite prirode i drugih. Također, teži se organizaciji obilježavanja drugih važnih datuma poput Međunarodnog dana biološke raznolikosti, Međunarodnog dana šuma, Međunarodnog dana divljih vrsta, Međunarodnog dana planina, Međunarodnog dana pećina i podzemnog svijeta, itd.

Smjernice za realizaciju programa:

- Aktivno promovirati program putem interneta, fokusirajući se na svjetski važne ekološke datume.
- Kod turističkog info centra i na izletištu organizirati radionice koje će edukovati posjetioce o važnosti datuma i očuvanju okoliša.
- Osigurati prijevoz, predavanja stručnjaka, razgledanje i druge aktivnosti za učenike kako bi mogli aktivno sudjelovati u obilježavanju datuma.
- Uvesti koncept Eko kampa koji će omogućiti učenicima intenzivnije iskustvo učenja i sudjelovanja u aktivnostima usmjerenim na zaštitu okoliša.
- Osigurati osvježenje tokom aktivnosti kako bi posjetioци bili zadovoljni.

Preporuke: Preporučuje se uspostavljanje redovne komunikacije s osnovnim i srednjim školama radi organizacije obilazaka učenika uz kratka i zanimljiva predavanja stručnjaka o vrijednostima svjetski važnih ekoloških datuma. Također, važno je kontinuirano promovirati program putem lokalnih medija i društvenih mreža kako bi se povećala svijest i privukla veća podrška zajednice.

Program: Organizacija škola u prirodi

Program omogućuje organizaciju jednodnevnih ili višednevnih izleta, a pružio bi mogućnost posjeta Spomeniku prirode Tajan (prirodnim resursima, stazama, izletištima, pećinama i kulturno-historijskim lokalitetima). Za višednevne posjete, potrebno je osigurati smještaj, koji se može organizovati u privatnim apartmanima ili u Eko kući na Ponijerima.

Smjernice za realizaciju programa:

- Dogovor s obrazovnim institucijama za organizaciju posjeta učenika na područje Spomenika Prirode Tajan.
- Osigurati mogućnost noćenja u Eko kući ili privatnim apartmanima kako bi se učenicima omogućilo produženo iskustvo u prirodi.
- Provoditi interaktivne ture pod vodstvom stručnih vodiča kroz prirodne staze, pećine i kulturno-historijske lokalitete kako bi se učenicima pružila obogaćena edukativna iskustva.
- Organizirati radionice i aktivnosti prilagođene uzrastu učenika, uključujući ekološke igre, istraživačke zadatke, izradu ekoloških artefakata itd.
- Održati edukativna predavanja o važnosti očuvanja okoliša, biodiverziteta te kulturno-historijskog naslijeđa regije.

Preporuke: Uspostaviti saradnju s lokalnim vlastima, učiteljima i roditeljima kako bi se program kontinuirano promovisao i podržavao. Osigurati da program bude prilagođen uzrastu i razini znanja učenika kako bi se postigla maksimalna korist od edukativnog iskustva.

Program: Organizacije Team-building aktivnosti

Program pruža uvid u potencijalne lokacije i opcije na području Spomenika prirode Tajan za organizaciju team-building aktivnosti, kao mjesta sa idealnim okruženjem za aktivnosti usmjerene na jačanje timskog duha i saradnje. Ovaj program daje mogućnosti za organizaciju team-building aktivnosti na različitim lokacijama unutar područja Tajan. To može da uključuje SRC Luke kod Info turističkog centra, Eko kuće, kao i saradnju s objektima na Ponijerima, posebno tokom ljetnih mjeseci kada je slabija turistička sezona. Lokacije nude različite mogućnosti, uključujući prostor za timski rad, izazovne terene za aktivnosti na otvorenom i pristup prirodnim resursima koji mogu unaprijediti iskustvo team-buildinga.

Smjernice za realizaciju programa:

- Identifikacija potencijalnih lokacija za organizaciju team-building događaja na području Tajan, uzimajući u obzir dostupnu infrastrukturu, prirodne resurse i specifične zahtjeve klijenata.
- Uspostavljanje saradnje s lokalnim objektima i turističkim ponudama radi pružanja podrške i resursa za organizaciju aktivnosti, uključujući prilagođene pakete i opcije za hranu i smještaj.
- Kreiranje programa aktivnosti prilagođenih potrebama i ciljevima svake specifične grupe ili tima, uzimajući u obzir različite stilove učenja, preferencije i izazove koji se mogu pojaviti.

Preporuke: Preporučuje se prilagodljivost i fleksibilnost u pružanju usluga, kao i transparentnost u komunikaciji s klijentima radi osiguranja visokog standarda iskustva. Također je važno osigurati stručno vođenje aktivnosti kako bi se osigurala kvalitetna realizacija programa i maksimalno iskorištenje potencijala učesnika. Po završetku Team buildinga uraditi evaluaciju kako bi se program mogao unapređivati shodno potrebama klijenata.

3.5.2. Sportsko rekreativni programi:

Program: Trail utrke

Trail utrke i staze omogućavaju posjetiocima da istraže netaknutu prirodu Spomenika Prirode Tajan kroz trčanje kroz raznolike terene. Staze kod trail utrka trebale bi biti dizajnirane kako bi pružile izazovne rute kroz šumske puteve, brda, i planinske staze, nudeći posjetiocima jedinstveno iskustvo trčanja u prirodi. Posjetioci na području Spomenika prirode Tajan bi imali priliku uživati u prirodnim ljepotama, uključujući jezero Mašica, planinarske i šumske staze prema vrhu Tajana, a startna i početna tačka bi moglo biti područje SRC Luke kod turističkog Info centra.

Smjernice za realizaciju programa:

- Identifikacija ruta koje odgovaraju različitim razinama sposobnosti i iskustva sudionika.
- Potrebno je odraditi mapiranje i digitalizaciju staza te istražiti teren za uspostavu novih ruta.
- Pružanje jasnih uputa posjetiocima o sigurnom kretanju po stazama, te osiguravanje adekvatne signalizacije duž staza.
- Aktivna promocija trail utrka putem društvenih mreža, web stranice, lokalnih medija i turističkih agencija kako bi se privukao što veći broj posjetioca.
- Saradnja s lokalnim sportskim udruženjima za organizaciju trail utrka.
- Osiguranje adekvatne markacije staza, postavljanje kontrolnih točaka i osiguranje dostupnosti osvježenja duž staza.
- Organizacija crowdfunding kampanje za finansiranje događaja trail utrka.

Preporuke: Potrebno je razviti partnerske odnose s lokalnim sportskim klubovima i udruženjima kako bi se osigurala podrška i angažman lokalne zajednice u organizaciji trail utrka. Također, saradnja s turističkim organizacijama i agencijama treba biti uspostavljena radi promocije trail utrka kao atraktivne turističke aktivnosti za posjetioce koji dolaze u regiju.

Program: Biciklističke utrke i staze

Biciklističke aktivnosti na Tajanu omogućuju posjetiocima istraživanje prirodnih ljepota kroz biciklizam kroz različite terene idealne za biciklizam, uključujući planinske staze, šumske puteve i jezero Mašica, vidikoce i drugo. Program obuhvata organizaciju biciklističkih utrka i održavanje biciklističkih staza, prilagođenih različitim razinama iskustva i sposobnosti sudionika.

- Podprogram: Organizacija biciklističkih utrka

Organizacija biciklističkih utrka posjetiocima priliku za učešće u dinamičnim utrkama koji promovišu aktivan način života što je vrlo popularna aktivnost u posljednje vrijeme.

Smjernice za realizaciju programa:

- Identifikacija ruta za utrke prilagođenih različitim razinama iskustva i sposobnosti biciklista.
- Planiranje događaja uz poštivanje sigurnosnih standarda i propisa za biciklističke utrke.
- Promocija događaja putem različitih kanala kako bi se privukao što veći broj posjetioca.
- Osiguravanje adekvatne logistike i podrške za posjetioce tokom utrke, uključujući kontrolne tačke za osvježjenje.
- Saradnja s lokalnim sportskim klubovima i udruženjima radi podrške i angažmana lokalne zajednice.

- Podprogram: Održavanje biciklističkih staza i infrastrukture

Održavanje biciklističkih staza i infrastrukture usmjereno je na pružanje kvalitetnog okruženja za biciklizam kroz redovno unapređenje postojećih staza te razvoj dodatnih sadržaja.

Smjernice za realizaciju programa:

- Markacija i redovno održavanje biciklističkih staza radi osiguranja sigurnosti i kvalitete vožnje.
- Identifikacija potreba za poboljšanjem postojećih staza i razvoj novih ruta prilagođenih različitim uzrastima i sposobnostima biciklista.
- Izgradnja dodatne infrastrukture poput adrenalinskih parkova, porodičnih staza i biciklističkih parkova kako bi se pružila različita iskustva za posjetioce.
- Mapiranje i digitalizacija staza radi olakšanog kretanja biciklista i promocije biciklizma u regiji.
- Saradnja s lokalnim vlastima, organizacijama za očuvanje prirode i biciklističkim klubovima radi podrške i finansiranja projekata.
- Promocija održivog biciklizma i ekološke osviještenosti kroz edukativne kampanje i aktivnosti.

Preporuke: Za unapređenje biciklističkih aktivnosti na Tajanu preporučuje se provođenje markiranja staza kako bi se olakšala navigacija biciklistima. Također, potrebno je digitalizirati staze i integrirati ih u aplikacije za bicikliste radi bolje dostupnosti informacija o rutama. Saradnja s lokalnim biciklističkim klubovima i udruženjima može doprinijeti promociji programa i angažmanu lokalne zajednice. Dodatno, preporučuje se

organizacija biciklističkih utrka različitih težina kako bi se zadovoljile potrebe različitih učesnika i promovisale biciklističke aktivnosti na Tajanu.

- Program: Adrenalinski park

Opis programa: Adrenalinski park pruža posjetiocima priliku da dožive raznovrsne avanturističke aktivnosti u prirodnom okruženju zaštićenog područja Tajan. Park obuhvata različite adrenalinske izazove poput zip line-a, visećih mostova, tirolija, penjanja po drveću i slično, pružajući nezaboravno iskustvo uživanja u prirodi na aktivan i zabavan način. Ovakav park bi se trebao postaviti na strateškoj lokaciji u odnosu na kretanje posjetilaca Spomeniku prirode Tajan, kako bi osigurao posjećenost i održivost.

Smjernice za realizaciju programa:

- Dizajniranje i izgradnja adrenalinskog parka uzimajući u obzir sigurnost posjetilaca i minimalni uticaj na okoliš.
- Osiguranje obuke i sigurnosnih mjera za posjetioce prije učešća u aktivnostima, te prisutnost stručnog osoblja za nadzor i pomoć.
- Promocija adrenalinskog parka putem društvenih mreža, web stranice, lokalnih turističkih agencija i događanja kako bi se privukao veći broj posjetilaca.
- Redovno održavanje opreme i staza u parku kako bi se osigurala sigurnost posjetilaca i kvaliteta doživljaja.
- Definirati cijene naplate ulaznica za adrenalinski park.

Preporuke: Preporučuje se saradnja s stručnjacima za avanturističke aktivnosti i zaštitu prirode prilikom planiranja i izgradnje adrenalinskog parka kako bi se osiguralo da aktivnosti budu u skladu s najvišim standardima sigurnosti i očuvanja okoliša. Također, važno je osigurati raznolikost aktivnosti u parku kako bi se zadovoljile potrebe i interesi različitih posjetilaca.

- Program: Sportsko penjanje na stijenama

Program sportskog penjanja na stijenama omogućuje posjetiocima da uživaju u aktivnosti penjanja na prirodnim stijenama unutar zaštićenog područja Tajan. Staze za penjanje mogu da pružaju različite izazove i težine, prilagođene različitim razinama vještina penjača, dok stručno osoblje pruža potrebne upute i nadzor kako bi se osigurala sigurnost učesnika.

Smjernice za realizaciju programa:

- Identifikacija i označavanje penjačkih ruta različitih težina i dužina, prilagođenih različitim razinama vještina penjača.
- Obuka i sigurnost: Pružanje obuke o pravilnom penjanju i korištenju opreme, te osiguranje prisutnosti iskusnih instruktora za nadzor i pomoć.
- Redovno održavanje penjačkih staza i opreme kako bi se osigurala sigurnost učesnika i kvaliteta doživljaja.
- Promocija sportskog penjanja na stijenama putem društvenih mreža, web stranice, lokalnih penjačkih klubova i događanja kako bi se privukao veći broj posjetilaca.
- Uspostavljanje saradnje sa lokalnim udruženjima radi podrške i angažmana u organizaciji aktivnostima.
- Markacija puteva i staza koji vode do lokacija za penjanje na stijenama radi olakšanog pristupa posjetiocima.

Preporuke: Važno je osigurati da su penjačke staze adekvatno označene i opremljene, te da se posjetioci pridržavaju pravila sigurnosti. Dodatno, preporučuje se organizovanje posebnih događanja i takmičanje u penjanju na stijenama kako bi se dodatno privukla pažnja javnosti i promovisala aktivnost.

- Program: Planinarenje na Tajanu

Planinarenje na Tajanu omogućava posjetiocima da istraže prirodne ljepote zaštićenog područja kroz staze i rute planinarenja. Već postojeće staze je potrebno urediti, propisno markirati, digitalizirati te promovirati kako bi postale lakše dostupne potencijalnim posjetiocima. Planinarske staze potrebno je planirati i na području Ponijera, kao i na području Tajana od SRC Luke kod turističkog Info centra, prema jezeru Mašica, kao i prema turističkim resursima ovog područja.

Smjernice za realizaciju programa:

- Identifikacija i označavanje planinarskih ruta različitih dužina i težina, prilagođenih različitim razinama.
- Markacija planinarskih staza radi olakšanog snalaženja posjetilaca i sprječavanja gubljenja.
- Mapiranje i digitalizacija planinarskih ruta radi njihove dostupnosti putem digitalnih platformi i aplikacija.
- Izrada planinarskih karata s informacijama o rutama, težini staza, lokalitetima od interesa i sigurnosnim uputama.
- Pružanje jasnih uputa o planinarskoj stazi i planinarenju, putem tabli na ulazima u planinarska staze, a te upute će ukazati i na potrebnu opremu, dužinu staze, uspon, i druge informacije o stazi.
- Organizacija edukativnih programa za mlađe uzraste o očuvanju prirode, doživljaju prilikom planinarenja i lokalnoj flori i fauni kroz vođene ture i predavanja stručnjaka.
- Organizacija zajednički planinarskih pohoda ka određenim lokalitetima sa lokalnim planinarskim udruženjima u cilju promocije ovog područja.

Preporuke: Preporučuje se saradnja sa lokalnim planinarskim udruženjima, te ostvarivanje saradnje sa lokalnim školama u cilju edukacije djece mlađe uzrasti o prednostima planinarenja i vrijednostima ovog područja. Također preporučuje se promocija programa putem planinarskih udruženja, turističkih agencija i web stranica posvećenih planinarenju kako bi se privukla pažnja što većeg broja ljubitelja prirode.

3.5.3. Kulturne manifestacije i aktivnosti

- Program: Kulturno-ruralna manifestacija "Dani tradicije na Tajanu"

Dani tradicije na Tajanu predstavljaju kulturno-ruralnu manifestaciju koja slavi bogatstvo lokalne kulture, tradicije i ruralnog načina života. Ova manifestacija okuplja lokalno stanovništvo, posjetioce i obrtnike kako bi zajedno proslavili autentične običaje, kulturno nasljeđe i domaće proizvode. Organizacija ovakvog događaja moguća je i na Ponijerima i na SRC Luke kod turističkog informativnog centra, kako bi se privukao što veći broj posjetilaca i sudionika.

Smjernice za realizaciju programa:

- Održavanje tradicionalnih manifestacija poput folklornih igara, seoskih takmičenja, izložbi starih zanata, takmičenja u spremanju domaćih jela i slično.
- Organizacija sajma na kojoj lokalni obrtnici mogu predstaviti i prodavati svoje domaće proizvode.
- Pružanje prilike posjetiocima da učestvuju u radionicama tradicionalnih zanata poput tkanja, lončarstva, izrade košara od slame, pletenja i slično.
- Organizacija kulturnog programa koji uključuje nastupe lokalnih folklornih grupa, koncerte tradicionalne muzike, predstava amaterskih i druge kulturne izvedbe.

- Saradnja s lokalnim udruženjima i zajednicama koje se bave kulturom i tradicijom.
- Saradnja sa jedinicama lokalne samouprave i kulturnim centrima radi promocije i podrške manifestaciji.

Preporuke: Preporučuje se aktivno uključivanje lokalnih zajednica, obrtnika, udruženja i škola u organizaciju manifestacije kako bi se osigurala autentičnost i raznolikost programa. Također, važno je promovirati održivost i ekološku svijest kroz manifestaciju te poticati posjetioce na kupnju lokalnih proizvoda kako bi se podržala lokalna ekonomija i očuvala tradicija.

3.6 Smjernice za izgled objekata u zaštićenom području

Smjernice za izgled objekata na području SP „Tajan“ temelje se na općim smjernicama i konkretnim pojedinostima iz Zakona o proglašenju Spomenika prirode "Tajan", kroz definisane mjere zaštite. Također smjernice za izgled objekata se temelje i na smjernicama iz relevantnih dokumenata koji se odnose na očuvanje i unaprjeđenje zaštićenih područja (III kategorija). Shodno Zakonu o proglašenju Spomenika prirode „Tajan“ u dijelu VI. Mjere zaštite, u članovima 10., i 11., definisane su mjere zaštite vezane za izgradnju objekata i zabranu, kao i dozvoljenu gradnju koja mora biti prilagođena ambijentalnosti SP Tajan, dok je članom 12. istog dijela Zakona definisano šta je od objekata dozvoljeno graditi unutar SP Tajan.

Tabela 30: Mjere zaštite za izgradnju objekata u sklopu SP Tajan

Član	Mjere zaštite
Član 10.	U prvoj zaštićenoj zoni Spomenika prirode mjere zaštite se odnose na: a) Zabranu izgradnje objekata, osim postavke privremenih montažnih objekata bez temeljenja, od prirodnog materijala prilagođenog okolišu i ambijentu, a koji su u funkciji Spomenika prirode.
Član 11.	U drugoj zaštićenoj zoni mjere zaštite odnose se na: d) Zabranu svakog drugog oblika narušavanja ambijenta i korištenja prostora osim propisanog i na predviđenim i obilježenim mjestima.
Član 12.	U zaštićenom području Spomenika prirode dozvoljene aktivnosti su: f) Izgradnja turističkih objekata, edukacionih centara i kuća za odmor.

Izgrađeni objekti u sklopu SP Tajan predstavljaju okosnicu razvoja turizma i kao takvi čine vitalni elemenat karaktera ovog područja. Kako bi se maksimalno iskoristili svi aspekti turističke ponude, nužno je pridati posebnu pažnju arhitekturi objekata unutar SP Tajan. Pri tome, dizajn postojećih i novih objekata trebao bi zadovoljiti niz kriterija i faktora kako bi se postigli optimalni rezultati. Posebna važnost se mora pridavati postizanju jedinstvenog i prepoznatljivog stila izgleda objekata, uz istovremeno uvažavanje tradicionalne arhitekture u zaštićenom području, i zbog toga je potrebno voditi računa o izgledu svih objekata i zahvata koji se namjeravaju provesti u sklopu SP Tajan i stoga je potrebno:

Tabela 31: Smjernice za izgled objekata u zaštićenom području

Element	Smjernice
Očuvanje prirodne estetike	Objekti bi trebali biti dizajnirani tako da se što više uklapaju u okoliš i da ne narušavaju prirodni izgled područja. Pri odabiru boja, materijala i oblika treba se voditi ambijentom prostora i to predstavlja korištenje materijala, boja i dizajna koji nadopunjuju, a ne odvrćaju od krajolika.
Minimalistički dizajn	Minimalistički pristup dizajnu objekata unutar zaštićenog područja može pomoći u očuvanju prirodne ljepote i smanjenju uticaja na okoliš. Time se preferiraju jednostavni oblici i materijali koji se lako uklapaju u okoliš, poput drva, kamena ili prirodnih tekstura.
Održiva gradnja	Objekti bi trebali biti izgrađeni s naglaskom na održivosti, koristeći materijale koji su ekološki prihvatljivi i energetske učinkoviti, pri čemu treba razmotriti upotrebu obnovljivih izvora energije. Na taj način bi se zadovoljila i izgradnja sa malim uticajem gdje bi bio smanjen uticaj zgrada na okoliš korištenjem održivih građevinskih praksi i materijala
Strukture niskog profila	Izgradnja objekata sa niskim profilom kako bi se smanjio njihov vizualni uticaj na prirodno okruženje. Izbjegavanje visokih građevina koje narušavaju horizont ili dominiraju krajolikom.
Prilagođenost okolini	Dizajn objekata trebao bi uzeti u obzir lokalne klimatske uvjete, seizmičku aktivnost, eroziju tla i druge prirodne faktore kako bi se osigurala trajnost i otpornost.
Pristupačnost i sigurnost	Objekti unutar zaštićenog područja trebaju biti pristupačni posjetiocima, ali istovremeno i sigurni kako bi se spriječile potencijalne ozljede i ako bi se olakšao pristup. Staze, mostovi i druge građevine trebaju biti projektovani uzimajući u obzir različite razine pokretljivosti, potrebe posjetilaca i ranjivih kategorija uz primjenu odgovarajućih praksi.
Očuvanje pogleda	Osiguravanje da objekti ne ometaju ili ne odvrćaju od važnih slikovitih pogleda unutar spomenika prirode. Potrebno je dizajniranje strukture na način da se sačuvaju ključne vizure i gledišta.
Ograničena infrastruktura	Ograničavanje količine infrastrukture povezane sa objektima, kao što su ceste, parkirališta i komunalije. Svođenje infrastrukture na minimum kako bi se smanjilo ometanje okoliša.
Kontinuirano praćenje i održavanje	Redovno praćenje uticaja objekata na spomenik prirode i po potrebi prilagođavanje postupaka upravljanja kako bi se negativni učinci sveli na minimum.

3.7 Povezivanje zaštićenog područja sa susjednim područjima

Kao što je navedeno u poglavlju 3.1.3. okosnicu saobraćajne infrastrukture kada je u pitanju SP Tajan čine Magistralna cesta M17, Regionalna cesta II reda R 466 Zavidovići - Kamenica - Ponijeri - Kraljeva Sutjeska, te nekoliko alternativnih nekategorisanih lokalnih pravaca. Postojeće staze SP Tajan spojene su markacijom i sa (ne)posrednim susjednim područjima gradova i općina Tešanj, Maglaj, Žepče, Kakanj, Zenica, Visoko, Breza, Olovo i Vareš na području Zeničko-dobojskog kantona. Povezanost SP Tajan treba najprije sagledati u duhu postojećih, ali i najnovijih naučnih i stručnih informacija u pogledu zaštićenih prirodnih područja u Zeničko-dobojskom kantonu i okolici, kao što su Zaštićeni pejzaž Konjuh, Bijambare, Matinski Vis, pećina Megara, područje Babina-Tvrtkovac te planina Zvijezda za koju se u trenutku izrade ovog Plana u proceduri nalazi i donošenje Zakona o proglašenju ovog područja VI kategorijom zaštite u skladu sa važećim Zakonom o zaštiti prirode u FBiH. Matinski Vis (964 m) je planina udaljena oko 10 km od središta grada Žepča, do koje postoji izgrađen pristupni makadamski put iz sela Vitlaci u dužini 2,2 km do kojeg se može doći kroz selo Ljubnu ili selo Bljuvu.

Na istočnoj strani planine, u njenom podnožju, nalaze se sela Papratnica, Ljubna i Ravne, a na zapadnoj strani su sela Kopice, Čobe, Adže i Pire. Na najvišoj tački ove planine nalazi se kapela svetog Bernarda, koja je otvorena i može poslužiti kao sklonište ili prostor za odmor. Na Matinskom Visu nalazi se i planinarski dom (826 m) koji raspolaže sa značajnim smještajnim kapacitetom. Neposredni prostor oko planinarskog doma pogodan je za izlete, kampiranje, šetnju, skijanje, biciklizam, organiziranje raznih sportskih igara, uz sadržaje za najmlađe kao što su adrenalinski park i zip-line. Cjelokupan prostor označen je markiranim stazama sa kojih se pružaju odlični vidikovci na okolna brda i planine uključujući i Tajan.

Pećina Megara (Suha i Mokra) nalazi se u naselju Donji Rakovac (504 m), u blizini Maglaja, kao najpoznatiji dio speleološkog kompleksa na izoliranom kraškom području planine Ozren. Mokra Megara već je prepoznata kao prirodna vrijednost i 1965 g. je proglašena geomorfološkim spomenikom prirode. Iznimne prirodne (naročito planine istočne i srednje Bosne), kulturno-historijske i druge vrijednosti navedenih općina i gradova kao što je kanjon rijeke Krivaja, kanjon rijeke Fojnica sa planinarsko-biciklističkom stazom, Kraljeva Sutjeska sa srednjovjekovnom tvrđavom Bobovac, područje Gornja Trstionica-Bukovica, zatim srednjovjekovni Vranduk na području Zenice, Stari grad Visoki i Mile u Arnautovićima kod Visokog, srednjovjekovna tvrđava u Maglaju, Stari grad Tešanj i slično, uz povoljan geografski položaj SP Tajan može kreirati pravce, ali i staze (pješačenje, biciklizam i slično) sa više mogućnosti i destinacija koje bi unaprijedile postojeće funkcioniranje ovog zaštićenog područja, uz iznimne prirodne vrijednosti planina kao što su Manjača, Očauš, Borja, Ozren, Ravan, Klek, Velež, Lisac, Tvrtkovac, Lipnička planina, Visočica, Perun i drugih planina Dinarskog gorja, koje ostavljaju dodatne mogućnosti za unaprjeđenje ovog zaštićenog područja kroz njegovo povezivanje sa istim, a kao važan aspekt prostornog planiranja i njegovog teritorijalnog razvoja. U konačnici, da bi se postigao uravnoteženiji razvoj u ovoj oblasti, važno je razmatrati održive funkcionalne veze među susjednim područjima Zeničko-dobojskog kantona, što posebno uključuje intenziviranu saradnju na razini gradova i općina, naročito kada su u pitanju Zavidovići i Kakanj, ali i sa drugim gradovima i općinama na području ovog kantona.

3.8 Uticaj na okoliš i socioekonomske prilike

Zaštićena područja, kao što je spomenik prirode Tajan, igraju ključnu ulogu ne samo u očuvanju prirode i biodiverziteta, već i u podsticanju ekonomskog i društvenog napretka u lokalnim zajednicama. Razvoj ovih područja je povezan s njihovim korištenjem za turizam, što zahtijeva planiranje aktivnosti kojima je prioritet očuvanje prirode. Turizam predstavlja značajan put za lokalni razvoj, nudeći i mogućnosti direktnog angažmana za zajednice i indirektno koristi kao što su zapošljavanje i razne vrste prihoda. Međutim, nekontrolisani turizam može dovesti do štetnih efekata, uključujući degradaciju ekosistema, gubitak osnovnih vrijednosti, neželjene posljedice u korištenju resursa i štetne prakse korištenja zemljišta koje ugrožavaju integritet spomenika.

Osim turizma, održiva eksploatacija prirodnih resursa značajno doprinosi daljem unapređenju lokalnih zajednica unutar zaštićenog područja. Direktne koristi proizlaze iz očuvanja biološke raznolikosti i eksploatacije prirodnih resursa kroz aktivnosti kao što su šumarstvo, poljoprivredu, lov, ribolov i trgovinu.

Da bi se odgovorilo na ove izazove i ublažio njihov uticaj, inicijative društveno-ekonomskog razvoja moraju se pridržavati mjera navedenih u planu upravljanja. To uključuje poštivanje zabrana i zaštitnih mjera, provođenje smjernica za unapređenje turizma, šumarstva, poljoprivrede, te pridržavanje definisanih nosivih kapaciteta tokom razvoja turizma. Neophodno je prepoznati potencijalne negativne uticaje na prirodu i okoliš i primijeniti mjere ublažavanja za očuvanje ekoloških vrijednosti područja.

Kada se razmatra socio-ekonomski kompleks, fokus je na usmjeravanju dugoročnog razvoja unutar zaštićenog područja u skladu sa potrebama lokalnog stanovništva i očekivanim prilivom posjetilaca. Ovo uključuje analizu postojeće infrastrukture, dostupnosti resursa i socio-ekonomskih pokazatelja lokalnih zajednica, uključujući starost, spolnu strukturu i obrazovanje. Interesi i ulaganja lokalne zajednice trebaju biti usklađeni s ciljevima očuvanja kako bi se izbjegle negativne posljedice i osigurao održivi razvoj. Shodno uticaju na okoliš i socio-ekonomski kompleks u tabelama 32. i 33. je moguće vidjeti izazove i benefite razvoja sa kojim se lokalne zajednice mogu suočiti.

Tabela 32: Izazovi uticaja SP Tajan na socio-ekonomski razvoj lokalnih zajednica

Red. broj	Izazovi uticaja SP Tajan na socio-ekonomski razvoj lokalnih zajednica
1.	Narušavanje prirodnih staništa i ekosistema zbog neovlaštene sječe i krčenja šuma.
2.	Smanjenje biodiverziteta uzrokovano uništavanjem i fragmentacijom staništa.
3.	Zagađenje vodnih tijela poljoprivrednim otjecanjem i nepravilnim odlaganjem otpada.
4.	Erozija i degradacija tla zbog neodrživih praksi korištenja zemljišta kao što su prekomjerna ispaša i krčenje šuma.
5.	Gubitak autohtonih biljnih i životinjskih vrsta zbog unošenja invazivnih stranih vrsta.
6.	Poremećaj prirodnih hidroloških ciklusa zbog izgradnje brana, projekata preusmjeravanja vode i uređenja prostora oko rijeka.
7.	Zagađenje zraka emisijama iz saobraćaja.
8.	Gubitak staništa i degradacija zbog širenja urbanih područja i razvoja infrastrukture.
9.	Širenje bolesti i patogena među populacijama divljih životinja zbog fragmentacije staništa i uticaja ljudi.
10.	Sukob između napora za očuvanje i prioriteta ekonomskog razvoja.
11.	Rastuća potrošnja resursa zbog porasta broja posjetilaca.
12.	Ugrožavanje estetske vrijednosti krajolika i gubitak integriteta područja zbog loše planirane izgradnje.
13.	Problemi s prenaseljenosću, urbanizacijom, bukom i onečišćenjem kao posljedica neodgovarajućih turističkih aktivnosti.
14.	Povećana prijetnja od šumskih požara zbog neprimjerenih rekreativnih aktivnosti.
15.	Nestabilni ekosistem uslijed nedostatka održivih praksi u upravljanju prirodnim resursima.
16.	Pritisak na ekosistem od turističkih aktivnosti, uključujući prekomjerno posjećivanje i neodgovorno ponašanje posjetilaca.
17.	Problemi s odlaganjem otpada i smeća koji zagađuju okoliš i ugrožavaju divlji svijet.

Tabela 33: Benefiti uticaja SP Tajan na socio-ekonomski razvoj lokalnih zajednica

Red. broj	Benefiti uticaja SP Tajan na socio-ekonomski razvoj lokalnih zajednica
1.	Povećanje turističke potražnje koja dovodi do većeg zapošljavanja lokalnog stanovništva.
2.	Poboljšanje infrastrukture kako bi se zadovoljile potrebe posjetilaca i olakšavanje pristupa turističkim lokacijama.
3.	Razvoj turističkih usluga, kao što su smještajni kapaciteti, restorani i suvenirnice, što pridonosi lokalnoj ekonomiji.
4.	Povećanje prihoda lokalnih poduzeća i obrtnika zbog povećane potražnje za lokalnim proizvodima i uslugama.
5.	Promocija kulturnog nasljeđa i tradicionalnih obrta lokalnih zajednica, što doprinosi očuvanju kulturnog identiteta.
6.	Povećanje investicija u održive projekte, poput ekoturizma i eko-friendly praksi kao segmenata ruralnog turizma.
7.	Stvaranje prilika za lokalne umjetnike i obrtnike da prodaju svoje proizvode i usluge posjetiocima.
8.	Promovisanje obrazovanja o zaštiti okoliša i održivom razvoju, što doprinosi podizanju svijesti lokalnog stanovništva.
9.	Poboljšanje kvalitete života lokalnog stanovništva kroz razvoj rekreativnih aktivnosti i zelenih prostora.
10.	Stvaranje novih prilika za zapošljavanje u tercijarnom sektoru.
11.	Poticanje lokalne proizvodnje hrane i gastronomskih proizvoda, što podržava lokalne poljoprivrednike i proizvođače.
12.	Povećanje potražnje za lokalnim vodičima i interpretativnim centrima, što dovodi do povećane zaposlenosti u sektoru turizma.
13.	Stvaranje prilika za kulturnu razmjenu i međusobno učenje između lokalnog stanovništva i posjetilaca.
14.	Povećanje investicija u zaštitu okoliša i očuvanje prirodnih resursa, što dugoročno koristi lokalnoj zajednici.
15.	Povećanje svijesti o važnosti očuvanja prirode i ekosistema, što doprinosi dugoročnom održivom razvoju.
16.	Poboljšanje ugleda lokalne zajednice kao destinacije za održivi turizam i ekološki osviještene aktivnosti.
17.	Stvaranje prilika za socijalnu inkluziju i saradnju između lokalnog stanovništva i vlasti u planiranju i upravljanju prirodnim resursima.

4. Upravljanje i izvođenje plana

4.1. Provođenje plana i nadzor

Izrada i provođenje Plana upravljanja SP Tajan 2024-2034 je kontinuirani prilagodljivi proces sa ciljem kontrole i poboljšanja procesa upravljanja, koji se pojednostavljeno definira kroz četiri osnovna koraka: planiranje, izvođenje, monitoring (praćenje) i prilagođavanje, u toku kojih je od ključnog značaja uključivanje svih interesnih strana iz procesa planiranja koje mogu doprinijeti provedbi mjera i aktivnosti iz Plana upravljanja. Dugoročno postavljenom vizijom i općim ciljevima Plana upravljanja te specifičnim ciljevima i njihovim pokazateljima postavljenim za period njegovog trajanja, utvrđene su osnovne politike upravljanja SP Tajan. Plan upravljanja detaljnije se razrađuje i provodi kroz godišnje programe zaštite, očuvanja, korištenja i promovisanja ovog zaštićenog područja.

Izvođenje Plana upravljanja određeno je primjenom definiranih aktivnosti i mehanizama za upravljanje zaštićenim područjem, odnosno primjenom definiranih mjera i aktivnosti koje će omogućiti efikasno rješavanje identificiranih problema u cilju uspostavljanja bolje zaštite kategorija vrijednosti i unaprjeđenja istih u budućim aktivnostima. Lista definiranih mjera i aktivnosti razrađena je detaljnije u Akcionom planu gdje su za svaku tematsku oblast predložene mjere i postavljeni indikatori provedbe, vremenski okvir, okvirni trošak koji je potreban za provođenje i mogući izvor finansiranja, kao i odgovornost za provedbu navedenih mjera i aktivnosti. Da li se Plan upravljanja primjenjuje efikasno, te postižu li se zadani ciljevi u skladu sa zadatim indikatorima iz Akcionog plana, cilj je monitoringa (praćenja) njegovog izvođenja koji omogućava da se kroz promatranje uticaja upravljanja sakupe iskustva prema kojima će se prilagođavati dalje upravljačke akcije u ovom zaštićenom području, a na osnovu rezultata praćenja učinka Plana upravljanja predlagat će se i redovne godišnje izmjene programa praćenja provedbe.

Nadzor nad provođenjem Plana upravljanja SP Tajan može biti interni i eksterni. Interni nadzor provedbe PU uključuje (i) praćenje stanja na terenu, (ii) praćenje provođenja ciljeva (monitoring PU) i (iii) interno ocjenjivanje uspješnosti implementacije PU od strane Upravitelja putem kriterija kao što su: ispunjeno, nije ispunjeno ili djelomično ispunjeno (sa procjenom postotka realizacije mjere/aktivnosti). Neposredan nadzor, zaštitu i poslove očuvanja i promocije Spomenika prirode vrši Upravitelj putem nadzornika – čuvara prirode organiziranjem nadzorničke službe u skladu sa Uredbom o organizaciji, načinu rada i ovlastima nadzorničke službe ("Sl. novine FBiH", br. 14/16) u vremenskom periodu maj-oktobar, a iznimno, kada vremenske prilike dozvoljavaju, nadzornička služba se može organizirati i na duži period. U početnoj fazi implementacije razvoja ovog zaštićenog područja neophodno je unutrašnjom sistematizacijom radnih mjesta planirati ne manje od 12 uposlenika uključujući nadzorničku službu.

Nadzor nad zaštitom SP Tajan potrebno je pospješiti i putem kontinuirane saradnje sa direktnim i indirektnim korisnicima ovog i okolnog prostora, kao i intenziviranjem inspekcijskog nadzora. Po završetku internog ocjenjivanja uspješnosti implementacije Plana upravljanja, kao eksterni način izvještavanja Upravitelj podnosi isti izvještaj prema nadležnom kantonalnom ministarstvu. Ovakav vid izvještavanja ostaje kao obaveza i u slučaju osnivanja KJUZZPP ZDK. Ukoliko se pojedini ciljevi i mjere ne provedu u predviđenom vremenskom okviru, postupa se prema načelu kontinuiranog prilagodljivog upravljanja i teži se ispunjenju navedenih ciljeva i mjera u što skorije moguće vrijeme.

Poslove inspekcijskog nadzora vrši nadležni kantonalni inspektor koji ima prava i dužnosti utvrđene Zakonom.

4.2. Resursi za provođenje

Trenutačni kapaciteti Upravitelja nisu dovoljni za obavljanje svakodnevnih zadataka i ne osiguravaju uslove za provedbu planiranih aktivnosti zacrtanih ovim Planom upravljanja. Postojeći kapaciteti Upravitelja nisu dovoljni, i u smislu organizacije postojećih kapaciteta i radnih procesa, i u smislu nedostajućih stručnih i kadrovskih kapaciteta. Upravitelju nedostaju kapaciteti za učinkovito upravljanje ili samo pokretanje aktivnosti u velikom broju važnih lokaliteta.

Prema informacijama Upravitelja trenutno u Poslovnoj jedinici Tajan (PJ) na terenu egzistiraju dva uposlenika i to, rukovodilac poslovne jedinice te lovočuvar. Nije evidentirano sezonsko zapošljavanje u prethodnom periodu. Posebno se ističu nedostaci kapaciteta za provedbu razvojnih projekata obnove i razvoja posjetiteljske infrastrukture te za osiguravanje efikasnog nadzora, u kontekstu upravljanja posjećivanjem (u uslovima kada je u području prisutan veliki broj posjetilaca) i vezano uz brojne druge pritiske (ilegalni vodozahvati, ispuštanje otpadnih voda, gradnja, krivolov i slično). Nedostaju i kapaciteti za aktivnije bavljenje istraživanjem i prezentacijom prirodne i kulturne baštine, za intenzivniju suradnju sa lokalnom zajednicom kao partnerom u brojnim aktivnostima u kojima je ona nužna za postizanje ciljeva upravljanja, te za aktivnije istraživanje, praćenje, zaštitu i prezentaciju velikog dijela prirodnih vrijednosti kojima se sa trenutnim kapacitetima ne stiže dovoljno baviti. Značajni su nedostaci kapaciteta i za praćenje, upravljanje i daljnji razvoj sistema posjećivanja, za cijelo izrazito važno područje interpretacije i edukacije (sa projektom ponovne uspostave prezentacijskog info centra), za upravljanje bazama podataka i znanja, za pripremu i provedbu projekata finansiranih iz EU fondova i drugo.

Obzirom da se u trenutku izrade ovog Plana upravljanja očekuje i donošenje Akta o proglašenju zaštićenog područja planine Zvijezda sa održivim korištenjem prirodnih resursa, evidentno je da će osoblje Upravitelja biti suočeno sa rastućim potrebama u ispunjavanju svojih svakodnevnih aktivnosti. To se odnosi i na dodatne aktivnosti koje zahtijeva realizacija ovog Plana upravljanja, i koji diktiraju globalni trendovi kada je u pitanju upravljanje zaštićenim područjima kao što su EU stadardi, potrebe apliciranja projekata na EU fondove, brze promjene u informacijsko-komunikacijskom okruženju i slično.

Sa druge strane, u određenim segmentima osnovnu prepreku za dobro upravljanje zaštićenim područjima (nisu finansijski samostalna, zavise o budžetu institucija višeg reda) predstavlja neadekvatan sistem finansiranja u kojem efikasno upravljanje zaštićenim područjima zahtijeva jake ljudske i tehničke kapacitete, a prevashodno i odgovarajuća finansijska sredstva. Koncept upravljanja SP Tajan mora se oslanjati na jasne finansijske mehanizme i konkretne finansijske izvore neophodne za funkcioniranje i ostvarivanje ciljeva ovog zaštićenog područja. Sredstva za rad i obavljanje djelatnosti u zaštićenom području SP Tajan osigurat će se iz budžeta Zeničko-dobojskog kantona, Općine Zavidovići, Općine Kakanj, vlastitih prihoda, sponzorstava i donacija kao i nacionalnih i međunarodnih projekata finansiranja. Ostali oblici finansijske podrške neophodne za upravljanje trebali bi se, kao što je to praksa širom svijeta, temeljiti na aktivnostima fondova i različitih agencija, nevladinih organizacija, međunarodnih organizacija i strukovnih društava.

5. Akcioni plan

5.1. Teme, ciljevi i aktivnosti plana upravljanja

Akcioni plan, kao sastavni dio Plana upravljanja SP Tajan, služi kao njegov pridruženi dokument i provedbeni instrument. U Akcionom planu jasno su definirani konkretni zadaci, uključujući mjere, aktivnosti, rokove, odgovorna tijela, te napomene o izvorima finansijskih sredstava potrebnih za ostvarenje postavljenih ciljeva. Cilj je osigurati trajni napredak u provedbi mjera zaštite SP Tajan.

Teme predstavljaju planski dio Plana upravljanja koji se fokusira na povezan niz pitanja, odnosno glavna pitanja koja će Plan obuhvatiti. U okviru ovog Plana upravljanja, razmatrane su sljedeće teme:

- A. Zaštita i očuvanje biološke raznolikosti vrsta i pejzaža
- B. Unaprjeđenje, zaštita i promocija kulturno-historijskih vrijednosti
- C. Upravljanje posjećivanjem, edukacija i interpretacija
- D. Razvoj institucionalnih kapaciteta za upravljanje područjem
- E. Osiguravanje pravnog i planskog okvira potrebnog za upravljanje

Opći ciljevi sažimaju suštinu svake teme. Njihovim razlaganjem na specifične ciljeve dobija se precizniji uvid u namjere Plana, dok pokazatelji ciljeva (indikator) omogućuju praćenje napretka u ostvarivanju konačnih ciljeva zaštite i unaprjeđenja prostora.

Provedba planiranih aktivnosti omogućava ostvarivanje specifičnih ciljeva. Pokazatelji provedbe aktivnosti omogućavaju praćenje realizacije Plana upravljanja i aktivnosti Upravitelja.

5.1.1. Zaštita i očuvanje biološke i pejzažne raznolikosti

Prirodne vrijednosti SP Tajan nisu u dovoljnoj mjeri istražene, niti su postojeća istraživanja sistemski provođena. Ova činjenica uveliko otežava mogućnosti praćenja stanja prirodnih vrijednosti i određivanje i provođenje učinkovitih mjera zaštite i očuvanja ovog zaštićenog područja. Značajanu stavku predstavlja revalorizacija Mašičkog jezera koja je neophodna sa ciljem provođenja bilo kakvih daljih aktivnosti na ovom lokalitetu. Iznimno negativni uticaj na staništa ima pojačana gradnja koja je najvećim dijelom vezana uz II zonu zaštite u SP Tajan. Ovakva gradnja osim što uzrokuje uništavanje vrijednih staništa i vrsta ima i negativne uticaje u obliku nekontroliranog korištenja vode, ali i odvodnje otpadnih voda. Pri tome, nekontrolirano korištenje vode, posebno u ljetnom periodu može posebno da utiče na faunu. Na temelju dosad provedenih istraživanja cijelo područje SP Tajan odlikuje se po izuzetno specifičnoj i raznolikoj vaskularnoj flori, unutar koje nalazimo značajan broj stenoendemičnih, endemičnih, reliktnih i izuzetno rijetkih biljnih vrsta opisanih u poglavlju o flori ovog područja. Premda je fauna SP Tajan djelomično istraživana, istraživanja su pokazala prisutnost vrlo vrijednih vrsta, kako endema tako i onih zakonom zaštićenih. Po pitanju istraženosti faune još uvijek postoje brojni nedostaci. Pregledom literaturnih podataka i terenskim istraživanjima utvrđeno je da unutar obuhvata SP Tajan postoje vrste krupne divljači od značaja za zaštitu koje daju području posebnu vrijednost. Od posebnog značaja su smeđi medvjed i vuk. Ove vrste usko su vezane za pojedina staništa ili za različite tipove staništa ovisno o razvojnoj fazi, pa je radi njihovog očuvanja važno da se ona ne uništavaju već štite poduzimanjem adekvatnih mjera zaštite. Pad populacija velikih sisara je u porastu najčešće zbog krivolova, buke i gubitka staništa, a vrste se povlače iz svojih prvobitnih staništa. Buka ometa komunikaciju životinja, ponašanje pri parenju, ponašanje u potrazi za hranom i prostornu orijentaciju na kopnu i u vodenim ekosistemima. Gubitak staništa predstavlja visok pritisak za ekosisteme i vrste uključujući sprječavanje sigurnog kretanja životinja u staništima, ograničavanje izražavanja normalnog ponašanja i uskraćivanje pristupa osnovnim potrebama kao što su hrana, voda i sklonište.

Tema	A.	ZAŠTITA I OČUVANJE BIOLOŠKE I PEJZAŽNE RAZNOLIKOSTI
Opći cilj	Očuvana jedinstvena biološka i pejzažna raznolikost područja koja omogućava održavanje prirodnih procesa i produktivnost ekosistema i ekosistemskih usluga kroz provođenje mjera zaštite istovremeno provodeći istraživanja i aktivnosti u skladu sa održivim razvojem.	
Podtema	AA.	Flora i fauna, staništa
Specifični cilj	<p>Utvrđiti stanje flore, vegetacije i staništa na području SP Tajan i vršiti kontinuiran monitoring,</p> <p>Očuvati povoljan statusa postojećih kao i nedovoljno poznatih populacija značajnih biljnih vrsta i staništa u odnosu na rezultate početnih istraživanja,</p> <p>Očuvati povoljno stanje ugroženih i zaštićenih životinjskih vrsta u odnosu na rezultate početnih studija,</p> <p>Očuvati i zaštititi vrijedna staništa i vrste te jedinstveni pejzaž kroz regulisanje održivog korištenja prirodnih dobara,</p> <p>Očuvati površine pod autohtonim šumskim zajednicama u odnosu na rezultate početnih istraživanja,</p> <p>Obnoviti i restaurirati) izmijenjene degradirane stanišne i pejzažne cjeline,</p> <p>Očuvati raznolikost ugroženih i zaštićenih životinjskih vrsta sa zastupljenim stabilnim populacijama na području SP Tajan,</p> <p>Očuvati povoljno stanje populacija i uspješnost gniježđenja prioriternih vrsta ptica na području SP Tajan,</p> <p>Očuvati povoljno stanje populacija ugroženih i zaštićenih vrsta vodozemaca i gmizavaca u odnosu na rezultate početnih istraživanja, i Utvrđiti, nadzirati i regulirati invazivne vrste na području SP Tajan.</p>	
Pokazatelji	<p>Bolje poznavanje vrsta flore, vegetacije i staništa kao i praćenje njihovog stanja, sve sa ciljem očuvanja prirodnih vrijednosti područja,</p> <p>Promjene utvrđenih parametara praćenja stanja kroz prisutnost i brojnost vrsta flore i faune,</p> <p>Povoljno stanje očuvanosti postojećih staništa,</p> <p>Stabilnost značajnih vrsta flore i faune,</p> <p>Promjena površine autohtonih šumskih zajednica,</p> <p>Promjene utvrđenih parametara praćenja stanja kroz rasprostranjenost i površinu invazivnih vrsta,</p> <p>Praćenje provedbe aktivnih mjera zaštite,</p> <p>Promjene parametara praćenja stanja pejzažne raznolikosti,</p> <p>Promjene utvrđenih parametara praćenja stanja (broj gniježdećih parova, odnos juvenilnih i odraslih jedinki, broj razvijenih mladih pred izljetanje, broj parova, broj izletjelih mladih ptica pripadnih jednom paru), i</p> <p>Stabilnost i neugroženost populacija vodozemaca i gmizavaca na području SP Tajan.</p>	

Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Aktivnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja
AA1	Analizirati postojeće izvore i nedostatke u osnovnim podacima o biološkoj raznolikosti te provesti dalja istraživanja u tim područjima..	Izveštaji o analizi podataka i utvrđenim nedostacima. Dostupna osnovna studija o biološkoj raznolikosti na području SP Tajan.	1	Upravitelj i drugi.											10.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Vlastita sredstva
AA2	Provesti inventarizaciju i kartiranje flore i vegetacije SP Tajan. Uspostaviti redovno praćenje stanja (monitoring) flore i vegetacije.	Izveštaj o istraživanju sa podacima za GIS/informacioni sistem zaštite prirode	1	Upravitelj i drugi.											30.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.
AA3	Provesti hidrološka istraživanja na području Mašićkog jezera, u svrhu definiranja, smjerova kretanja nadzemnih i	Izveštaji o istraživanju. Detaljna hidrogeološka	2	Upravitelj i drugi.											200.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona.

	<p>podzemnih voda te njihovih bilanci uz identifikaciju mjesta i uzroka gubitaka vode.</p> <p>Uraditi ispitivanje limnoloških parametara Mašićkog jezera, kao i ispitivanja fitoplanktona i zooplanktona kao važne karike u lancu ishrane ekosistema jezera. Provoditi kontinuirano monitoring i/ili ispitivanje limnoloških odlika jezera i monitoring površinskih voda jezera (praćenje stanja vodenih ekosistema i pokazatelja odgovornih za eutrofikaciju i sanitarni kvalitet voda. Kontinuirani monitoring kvaliteta vode i jezerskog sedimenta (mulja) i ostalih elemenata</p>	<p>karta u GIS/infirmacionom sistemu.</p> <p>Izračun bilance vode.</p> <p>Utvrđena mjesta i uzroci gubitaka i smjerovi otjecanja voda.</p> <p>Izveštaj o trenutnom stanju ekosistema Mašićkog jezera.</p> <p>Protokol za praćenje promjena.</p> <p>Ažurirana baza podataka sa vrijednostima parametara praćenja.</p> <p>Digitalni model reljefa jezerskog dna (DMR).</p> <p>Spojeni DMR dna jezera i DMR SP Tajan.</p> <p>Analitički komparativni izvještaji o promjenama u</p>															<p>Općinski budžeti.</p> <p>Međunarodni izvori.</p>
--	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---

	<p>kvaliteta vode Mašičkog jezera.</p> <p>Provesti inicijalna batimetrijska mjerenja jezera i kontinuirano pratiti uz reviziju najmanje 2 puta u toku provođenja ovog plana upravljanja.</p>	<p>batimetriji Mašičkog jezera.</p>																	
AA4	<p>Uspostaviti program praćenja pojave bolesti ili alohtonih vrsta u šumskom ekosistemu.</p> <p>Provoditi mjere očuvanja autohtonih šumskih zajednica.</p> <p>Pojačanim nadzorom i provedbom prekršajnih odredbi sprječavati ilegalnu sječu.</p>	<p>Izveštaj o istraživanju sa podacima za GIS/informacioni sistem.</p> <p>Izveštaj provedenih mjera očuvanja.</p> <p>Preporuke za upravljanje.</p> <p>Broj zapisnika o provedenom nadzoru.</p> <p>Udio evidentiranih slučajeva ilegalne sječe.</p> <p>Izveštaj o očišćenim neprohodnim šumskim cestama.</p> <p>Izveštaj o godišnjem</p>	1	Upravitelj i drugi.															<p>Fond za zaštitu okoliša FBiH.</p> <p>Budžet Zeničko-dobojskog kantona.</p> <p>Općinski budžeti.</p> <p>Međunarodni izvori.</p>

		redovnom održavanju. Baza prostornih podataka šumskih čistina i grmolikih rubnih površina. Popis površine lokaliteta na kojima se provodi održavanje. Preporuke za prilagodbu upravljanja.														
AA5	Uspostaviti i održavati sistem nadzora zaštite od požara.	Sistem uspostavljen na ključnim lokacijama.	1	Upravitelj i drugi. Općine Zavidovići i Kakanj. Civilna zaštita ZDK.										25.000,00 KM	Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti.	
AA6	Istražiti stanje livadskih/travnjačkih staništa i izraditi plan njihovog očuvanja.	Izveštaji o istraživanjima. Izrađen je plan očuvanja.		Upravitelj i drugi.										30.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.	

AA7	<p>Prikupiti postojeće literaturne podatke o invazivnim/stranim biljnim vrstama te izraditi popis invazivnih vrsta za SP Tajan. Inventarizirati i pratiti invazivne vrste u SP te, ukoliko je potrebno, razraditi akcione planove za kontrolu vrsta. Kartirati rasprostranjenost invazivnih vrsta i identificirati površine koje su njima prekrivene. Izraditi plan uklanjanja invazivnih vrsta za pronađene vrste i provoditi planirane mjere uklanjanja u skladu sa protokolima i mjerama kao i monitoring invazivnih vrsta u suradnji s drugim sektorima.</p>	<p>Popis literature i popis vrsta. Izvještaj o istraživanju. Ukoliko je potrebno, izrađen je akcioni plan za kontrolu vrsta. Karta rasprostranjenosti invazivnih vrsta. Lista identificiranih površina prekrivenih invazivnim vrstama. Plan uklanjanja invazivnih vrsta. Izvještaji o provedbi planiranih mjera i popis lokaliteta. Izvještaji monitoringa.</p>	2	Upravitelj i drugi.										50.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori. Vlastiti prihodi.
AA8	<p>Procijeniti značajke pejzaža te izraditi</p>	<p>Izrađena je pejzažna osnova</p>	2	Upravitelj i drugi.									40.000,00 KM	Fond za zaštitu	

	<p>kartu značajki pejzaža za cijelo područje SP Tajan. Izvršiti tipološku klasifikaciju pejzaža za SP Tajan, valorizirati aspekte vezane za zaštitu te dati prijedlog mjera za upravljanje</p>	<p>SP Tajan sa pripadajućom kartom. Izrađena je karta pejzažnih tipova u mjerilu 1:25 000. Određene su značajke pejzaža i procjenjena njihova vrijednost. Donesen je prijedlog mjera za upravljanje.</p>																okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.
AA9	<p>Provoditi istraživanja o rasprostranjenosti, prisutnosti i brojnosti divljači kao što su ris, smeđi medvjed, vuk i vidra te sukladno rezultatima izraditi plan upravljanja i očuvanja. Uspostaviti redovno praćenje stanja divljači na području SP Tajan, a rezultate koristiti za prilagodbu upravljanja.</p>	<p>Izveštaji o istraživanjima sa podacima za GIS/informacioni sistem (brojnost jedinki, rasprostranjenost, kvaliteta i veličina staništa za vrstu, preporuke za prilagodbu upravljanja). Procjena brojnosti populacija. Ocjena stanja očuvanosti populacija.</p>	1	Upravitelj i drugi.													100.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.

		<p>Faktori uticaja na vrstu.</p> <p>Ažurirana baza prostornih Podataka o kretanju i ponašanju vrsta.Preporuke za upravljanje.</p> <p>Protokol za praćenje na nivou SP Tajan.</p>																	
AA10	<p>Inventarizirati faunu sisara kao što su divlja svinja, zec, lisica, srna, jazavac, kuna i divlja mačka, te utvrditi rasprostranjenost vrsta i faktore uticaja na pojedinu skupinu.</p> <p>Uspostaviti redovno praćenje stanja divljači na području SP Tajan, a rezultate koristiti za prilagodbu upravljanja.</p>	<p>Izveštaji o istraživanjima sa podacima za GIS/informacioni sistem (brojnost jedinki, rasprostranjenost, kvaliteta i veličina staništa za vrstu, preporuke za prilagodbu upravljanja).</p> <p>Procjena brojnosti populacija.</p> <p>Ocjena stanja očuvanosti populacija.</p>	2	Upravitelj i drugi.															<p>Fond za zaštitu okoliša FBiH.</p> <p>Budžet Zeničko-dobojskog kantona.</p> <p>Općinski budžeti.</p> <p>Međunarodni izvori.</p>

		<p>Faktori uticaja na vrstu.</p> <p>Ažurirana baza prostornih Podataka o kretanju i ponašanju vrsta. Preporuke za upravljanje.</p> <p>Protokol za praćenje na nivou SP Tajan.</p>																
AA11	<p>Inventarizirati faunu glodara kao što su vjeverica, puh, voluharica i patuljasti miš, te utvrditi rasprostranjenost vrsta i faktore uticaja na pojedinu skupinu. Uspostaviti redovno praćenje stanja divljači na području SP Tajan, a rezultate koristiti za prilagodbu upravljanja.</p>	<p>Izveštaji o istraživanjima sa podacima za GIS/informacioni sistem (brojnost jedinki, rasprostranjenost, kvaliteta i veličina staništa za vrstu, preporuke za prilagodbu upravljanja).</p> <p>Procjena brojnosti populacija.</p> <p>Ocjena stanja očuvanosti populacija.</p> <p>Faktori uticaja na vrstu.</p>	2	Upravitelj i drugi.														<p>Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.</p>

		Ažurirana baza prostornih Podataka o kretanju i ponašanju vrsta. Preporuke za upravljanje. Protokol za praćenje na nivou SP Tajan.														
AA12	Sprovesti inventarizaciju insekata i rakova i srodnih grupa organizama. Po završetku istraživanja uspostaviti redovan monitoring, a rezultate koristiti za prilagodbu upravljanja.	Izveštaji o istraživanju sa podacima za GIS/informacioni sistem. Popis vrsta po Lokalitetima. Izveštaji o praćenju stanja.	2	Upravitelj i drugi.										10.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.	
AA13	Završiti inventarizaciju i istraživanje herpetofaune SP Tajan, ciljano na užim i slabije istraženim područjima. Pratiti stanje istraživanjem	Izveštaji o istraživanju s podacima za GIS/informacioni sistem (brojnost jedinki na području SP, rasprostranjenost, kvaliteta i	2	Upravitelj i drugi.										30.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.	

	utvrđenih populacija vodozemaca i gmizavaca.	<p>veličina staništa, za vrstu, izgledi za budućnost).</p> <p>Popis vrsta po lokalitetima.</p> <p>Rasprostranjenost vrsta na području SP Tajan.</p> <p>Popis uticaja po lokalitetima.</p> <p>Preporuke za upravljanje .</p>																	
AA14	Sprovesti inventarizaciju i istraživanje ptica na cijelom području SP Tajan na osnovu čega bi se sačinio plan za monitoring ptica na ovom području. Pratiti stanje i vršiti kontinuiran monitoring istraživanjem utvrđenih populacija ptica.	<p>Izveštaji o istraživanju s podacima za GIS/informacioni sistem (brojnost jedinki na području SP, rasprostranjenost, kvaliteta i veličina staništa, za vrstu, izgledi za budućnost).</p> <p>Popis vrsta po lokalitetima.</p> <p>Rasprostranjenost vrsta na području SP Tajan.</p> <p>Popis uticaja po lokalitetima.</p>	1	Upravitelj i drugi.															<p>Fond za zaštitu okoliša FBiH.</p> <p>Budžet Zeničko-dobojskog kantona.</p> <p>Općinski budžeti.</p> <p>Međunarodni izvori.</p>

		<p>Preporuke za upravljanje.</p> <p>Plan edukacije.</p> <p>Broj održanih edukacija.</p> <p>Lista prisutnih.</p> <p>Broj zapisnika o provedenom nadzoru.</p> <p>Udio evidentiranih slučajeva ilegalnih</p>														
AA15	Očuvanje speleoloških oblika	<p>Nastaviti sve vidove istraživanja unutrašnjosti objekata uz sigurnosnu i tehničku opremu opremu za snimanje.</p> <p>Izraditi katastar speleoloških objekata u ZP.</p> <p>Postaviti vanjski mobilijar.</p> <p>Organizirati javne kampanje.</p>	2	Upravitelj i drugi.											30.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti.
AA16	Pojačati edukaciju uposlenika Upravitelja za provođenje praćenja stanja	<p>Plan edukacije.</p> <p>Broj održanih edukacija.</p> <p>Lista prisutnih.</p>	3	Upravitelj i drugi.											10.000,00 KM	Vlastita sredstva.

	identificiranih vrsta flore i faune kao i staništa.																
AA17	Ponovno pokretanje edukativnog centra i promotivno-edukativnih sadržaja (osmisliti i distribuirati informativne materijale o značaju i zaštiti prioritetnih vrsta flore i faune, table, publikacije i slično).		1	Upravitelj i drugi.											20.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Vlastita sredstva. Međunarodni izvori.	
AA18	Provoditi edukaciju za lokalno stanovništvo o značaju, prijetnjama i načinu zaštite ugroženih i rijetkih vrsta flore i faune.		2	Upravitelj i drugi.											10.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Vlastita sredstva. Međunarodni izvori.	
AA19	Nadzirati te uticati na zahvate u prostoru kako bi imali što manji	Broj poduzetih akcija s ciljem smanjivanja uticaja na	1	Upravitelj i drugi.													

	<p>uticaj na izvorne i tradicionalne pejzažne vrijednosti prostora SP Tajan. Pratiti i evidentirati pojave ilegalnih/bespravnih objekata na cijelom području SP Tajan te poticati nadležne institucije na rješavanje nepravilnosti. Kontrolirati ulazak osobito vozilima koja se koriste za rekreativne svrhe kao što su kros-motori i četverotočkaši koji djeluju na uznemiravanje vrsta i degradaciju njihovih staništa.</p>	<p>pejzažne vrijednosti prostora. Očuvana je izvornost pejzaža i tradicionalne pejzažne vrijednosti. Protokol za praćenje. Rezultati praćenja. Broj prijava ilegalnih objekata nadležnim institucijama. Broj zapisnika o provedenom nadzoru. Udio evidentiranih slučajeva ilegalnih aktivnosti u zapisnicima o provedenom nadzoru se smanjuje.</p>															
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

5.1.2. Unaprjeđenje, zaštita i promocija kulturno-historijskih vrijednosti

Prostor SP Tajan sadrži nekolicinu sačuvanih kulturno-historijskih vrijednosti, a koji su predstavljeni kroz materijalnu i nematerijalnu baštinu, a čije naslijeđe kroz vrijeme prenose udruženja i institucije. Materijalna baština iako postojeća suočena je sa uticajem vremena, posebno prostori koji predstavljaju arheološke lokalitete koje je potrebno u kontinuitetu istraživati. Zahvaljujući tradicionalnom načinu života te aktivnostima institucija i različitih udruženja, koje djeluju kao nosioci baštine, mnogi elementi nematerijalne kulturne baštine još uvijek su očuvani. Ipak, treba naglasiti da je ova baština izuzetno osjetljiva i ugrožena te je njena zaštita i promocija od izuzetne važnosti.

Stoga je potrebno je stvoriti kvalitetnu evidenciju o kulturno-historijskim vrijednostima unutar granica SP "Tajan". Potrebno je iste vrednovati i uključiti u procese revitalizacije, sa ciljem očuvanja i promocije. Uspostavljanje saradnje s turističkim agencijama može biti značajan doprinos u promociji kulturno-historijskih vrijednosti.

Istraživanja arheoloških specifičnosti prostora unutar Prirodnog spomenika "Tajan" su neophodna kako bi se kulturno-historijske vrijednosti očuvale u svojoj izvornosti i predstavile posjetiocima. Pokretna kulturna baština treba biti arhivirana radi stvaranja zbirke koja će služiti istraživačima i posjetiocima.

Stvaranje kvalitetne evidencije o kulturno-historijskim vrijednostima unutar granica SP "Tajan" je neophodno. To bi moglo biti postignuto kroz saradnju s lokalnim institucijama te korištenjem relevantnih arhivskih podataka. Saradnja s turističkim agencijama također može biti ključna u promociji ovih kulturnih bogatstava, dok bi ugostiteljski objekti i suvenirnice mogli pružiti platformu za prezentaciju lokalne tradicije.

Istraživanje arheoloških nalazišta unutar Prirodnog spomenika "Tajan" je presudno za očuvanje kulturne baštine. Pokretna kulturna dobra bi trebala biti dokumentirana i zaštićena kako bi se osigurala njihova dostupnost i budućim generacijama i naučnicima. Važno je naglasiti da je potrebno sistemsko istraživanje svih područja unutar spomenika. Implementacija ovih mjera može biti od vitalnog značaja za očuvanje i promociju materijalne i nematerijalne kulturne baštine unutar SP "Tajan".

Plan upravljanja Spomenik prirode "Tajan" 2024. - 2034. godine

Tema	B.	ZAŠTITA I OČUVANJE BIOLOŠKE I PEJZAŽNE RAZNOLIKOSTI														
Opći cilj	Istražiti, procijeniti, očuvati, obnoviti i predstaviti jedinstvene kulturne vrijednosti područja SP Tajan, podići svijest posjetilaca i lokalnog stanovništva o njihovoj važnosti te ih održivo integrirati u turističku ponudu SP.															
Podtema	BA.	Unapređenje, zaštita i promocija kulturno-historijske materijalne baštine														
Specifični cilj	Kulturna dobra obnovljena i adekvatno promovisana u saradnji s lokalnom zajednicom.															
Pokazatelji	<p>Povećana ponuda sadržaja za prikazivanje kulturno-historijskih vrijednosti;</p> <p>Povećan broj pokrenutih inicijativa, uspostavljenih programa i realizovanih projekata za poticanje očuvanja i revitalizacije kulturno-historijskih vrijednosti;</p> <p>Povećano sudjelovanje lokalnog stanovništva u aktivnostima očuvanja, prezentacije i korištenja kulturno-historijskih vrijednosti u savremenom kontekstu.</p>															
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Akitvnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja
BA1	Analizirati postojeće izvore i nedostatke u osnovnim podacima o biološkoj raznolikosti te provesti dalja istraživanja u tim područjima..	Izveštaji o analizi podataka i utvrđenim nedostacima. Dostupna osnovna studija o biološkoj raznolikosti na području SP Tajan.	1	Nosioc: Upravitelj NVO Saradnici: NI, KMONKiS, FMKiS, NVO,											10.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Vlastita sredstva
BA2	Identifikacija valorizacija i izrada baza podataka svih dobara kulturno-historijske	Obuhvata detaljnu identifikaciju i dokumentaciju kulturno-	5	Nosioc: Upravitelj											2.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja

	materijalne baštine baštine za potrebe promocije.	historijskih objekata, procjenu njihove važnosti i stanja očuvanosti, te kreiranje sveobuhvatne baze podataka. Takođe uključuju povećanje broja dokumentovanih i digitalizovanih objekata, izradu publikacije zasnovane na prikupljenim podacima, kao i aktivnu promociju kulturne baštine.		Grad Zavidovići Općina Kakanj, NVO Saradnici: KMONKiS, FMKiS,														
BA3	Inicirati projekte za prezentaciju kulturne baštine.	Broj pokrenutih i realizovanih projekata i radionica. Broj uspostavljenih saradnji sa interesnim skupinama. Broj posjeta projektima prezentacija.	4	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NI, KMONKiS, FMKiS, NVO, KUD, LM,													40.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
BA4	Uređenje i restauracija postojećih kulturno-historijskih	Broj uređenih i restauriranih spomenika.	3	Nosioc: Upravitelj													30.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH

	spomenika i njihovo opremanje odgovarajućom turističkom infrastrukturom.	Broj postavljenih turističkih infrastrukturnih elemenata Broj posjeta. Povratne informacije posjetilaca o uređenju i turističkoj infrastrukturi.		Saradnici: KMONKIS, FMKIS, NVO, KUD,												Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
BA5	Izrada interpretativnih staza kroz razvoj tematskih staza sa informativnim tablama koje opisuju kulturno-historijske vrijednosti.	Broj razvijenih tematskih staza. Broj postavljenih informativnih tabli. Kvalitet i sadržaj informativnih tabli. Broj posjetilaca koji koriste interpretativne staze. Povratne informacije posjetilaca o stazama i tablama.	2	Nosioc: Upravitelj Saradnici: KMONKIS, FMKIS, NVO, KUD,											20.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj
BA6	Izrada detaljnog kataloga i brošure kulturno-historijskih vrijednosti SP Tajan.	Broj izrađenih i distribuiranih kataloga i brošura.	3	Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići											10.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići

		Kvalitet i obuhvatnost informacija sadržanih u katalozima i brošurama. Broj posjetilaca informisanih kroz kataloge i brošure.		Općina Kakanj Saradnici: KMONKiS, FMKiS, NVO													Općina Kakanj
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---------------

Podtema	BB.	Unapređenje, zaštita i promocija kulturno-historijske nematerijalne baštine															
Specifični cilj		Saradnjom s lokalnim stanovništvom i udruženjima koja njeguju nematerijalnu kulturnu baštinu, očuvani su i predstavljeni tradicija i identitet područja, uključujući pjesme, plesove, običaje, gastronomiju, priče, legende, tradicionalne zanate i djelatnosti. Saradnjom s lokalnim stanovništvom i udruženjima koja njeguju nematerijalnu kulturnu baštinu, očuvani su i predstavljeni tradicija i identitet područja, uključujući pjesme, plesove, običaje, gastronomiju, priče, legende, tradicionalne zanate i djelatnosti.															
Pokazatelji		Povećana ponuda sadržaja za prikazivanje nematerijalne kulturne baštine; Povećano sudjelovanje lokalnog stanovništva u aktivnostima očuvanja, prezentacije i korištenja nematerijalne kulturne baštine u savremenom kontekstu. Proširen zbir istražene i dokumentovane nematerijalne kulturne baštine.															
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Akitvnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja	
BB1	Identifikacija, valorizacija i izrada baza podataka svih dobara kulturno-	Obuhvata detaljnu identifikaciju i dokumentaciju kulturno-	4	Nosioc: Upravitelj Saradnici:											2.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja	

	historijske nematerijalne baštine za potrebe promocije.	historijskih objekata, procjenu njihove važnosti i stanja očuvanosti, te kreiranje sveobuhvatne baze podataka. Takođe uključuju povećanje broja dokumentovanih i digitalizovanih objekata, izradu publikacije zasnovane na prikupljenim podacima, kao i aktivnu promociju kulturne baštine.		KMONKIS, FMKIS, NVO,													
BB2	Izrada detaljnog kataloga, brošura i mapa nematerijalne baštine.	Broj izrađenih i distribuiranih kataloga, brošura i mapa. Kvalitet i obuhvatnost informacija sadržanih u katalozima, brošurama i mapama. Broj posjetilaca informisanih kroz	3	Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj Saradnici: KMONKIS, FMKIS, NVO, KUD												20.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj

		kataloge, brošure i mape.																	
BB3	Organizacija višednevnih konferencija koje okupljaju sve djelatnike iz oblasti nematerijalne baštine.	<p>Broj organizovanih Konferencija.</p> <p>Broj učesnika iz oblasti nematerijalne baštine.</p> <p>Kvalitet i raznovrsnost prezentacija i radionica.</p> <p>Povratne informacije</p>	2	<p>Nosioc:</p> <p>Upravitelj</p> <p>Grad Zavidovići</p> <p>Općina Kakanj</p> <p>Saradnici:</p> <p>KMONKiS, FMKiS, NVO, KUD, TA, VS,</p>													40.000,00 KM	<p>Budžet ZDK</p> <p>Budžet FBIH</p> <p>FMOiT</p> <p>Vlastiti prihodi upravitelja</p> <p>Grad Zavidovići</p> <p>Općina Kakanj</p> <p>Međunarodni fondovi</p>	
BB4	Promocija kroz kulturne manifestacije i sajмова uz organizovanje kulturnih događaja kao što su festivali, izložbe, predstave i dani kulture.	<p>Broj organizovanih manifestacija i sajмова.</p> <p>Broj štandova.</p> <p>Broj direktnih i indirektnih učesnika i posjetilaca.</p> <p>Medijska pokrivenost i promocija događaja.</p> <p>Povratne informacije posjetilaca i učesnika.</p>	2	<p>Nosioc:</p> <p>Upravitelj</p> <p>Grad Zavidovići</p> <p>Općina Kakanj</p> <p>Saradnici:</p> <p>KMONKiS, FMKiS, NVO, KUD, TA, VS</p>														80.000,00 KM	<p>Budžet ZDK</p> <p>Budžet FBIH</p> <p>Grad Zavidovići</p> <p>Općina Kakanj</p> <p>Međunarodni fondovi</p> <p>Privredni subjekti</p> <p>Kotizacija</p>

BB5	Organizacija prezentacijsko-prodajnih manifestacija tradicionalnih zanata i proizvoda.	<p>Broj organizovanih manifestacija.</p> <p>Broj izlagača tradicionalnih zanata i proizvoda.</p> <p>Broj posjetilaca na manifestacijama.</p> <p>Ukupan prihod ostvaren kroz prodaju proizvoda.</p> <p>Povratne informacije učesnika i posjetilaca.</p>	3	<p>Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj</p> <p>Saradnici Zainteresirano lokalno stanovništvo, KUD, obrtnici, Proizvođači, TA, VS</p>											40.000,00 KM	<p>Budžet ZDK Budžet FBIH Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi Privredni subjekti Kotizacija</p>
BB6	Stvoriti zbirku tradicionalnih predmeta, alata, oruđa i zapisa, uz redovno prikupljanje i otkup tih artikala od lokalnog stanovništva.	<p>Broj prikupljenih tradicionalnih predmeta, alata, oruđa i zapisa.</p> <p>Broj otkupljenih artikala od lokalnog stanovništva.</p> <p>Raznovrsnost i očuvanost prikupljenih predmeta.</p> <p>Broj izložbi i prezentacija zbirke.</p>	3	<p>Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj</p> <p>Saradnici: KMONKIS, FMKIS, NVO, KUD</p>											25.000,00 KM	<p>Budžet ZDK Budžet FBIH Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi</p>

BB7	Obilježavanje Dana sjećanja na učesnike NOR-a.	Broj organizovanih obilježavanja. Broj učesnika.	2	Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj Saradnici: KMONKIS, FMKIS, NVO, BO											20.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Grad Zavidovići Općina Kakanj
BB8	Obilježavanje Dana sjećanja za pripadnike 3. Manevarskog bataljona 3. Korpusa Armije RBiH.	Broj organizovanih obilježavanja. Broj učesnika.	2	Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj Saradnici: KMONKIS, KMzBP, FMKIS, NVO, BO,											20.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Grad Zavidovići Općina Kakanj
BB9	Organizacija kulturno-historijskih rekonstrukcija i događaja koje uključuju žive izvedbe, kostimirane vodiče i tematske radionice.	Broj organizovanih kulturno-historijskih rekonstrukcija godišnje. Broj posjetilaca na rekonstrukcijama i događajima.	4	Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj Saradnici: KMONKIS, FMKIS, NVO,											15.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Grad Zavidovići Općina Kakanj

				KUD, Udruženja, Školske sekcije													
BB10	Revitalizacija tradicionalnih zanata i vještina kroz radionice i obuke, povezane sa kulturno-historijskom baštinom prostora.	Broj organizovanih radionica i obuka. Broj učesnika u radionicama i obukama. Raznovrsnost tradicionalnih zanata predstavljenih u radionicama. Broj izrađenih tradicionalnih proizvoda tokom radionica.	3	Nosioc: Upravitelj Grad Zavidovići Općina Kakanj Saradnici: KMONKiS, FMKiS, NVO, KUD, VS Udruženja, obrotnici, Proizvođači, TA,										12.000,00 KM			Budžet ZDK Budžet FBiH Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
BB11	Ostvariti saradnju s kulturno-umjetničkim društvima i udruženjima u cilju prezentacije nematerijalne baštine u okviru turističke ponude SP.	Broj uspostavljenih partnerstava sa kulturno-umjetničkim društvima i udruženjima. Broj kulturnih događaja organizovanih u saradnji sa tim društvima i udruženjima.	4	Nosioc: Upravitelj Saradnici: KMONKiS, FMKiS, Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO, KUD, Udruženja,										9.000,00 KM			Budžet ZDK Budžet FBiH Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi

BB12	Digitalizacija kulturno-historijskih vrijednosti sa ciljem omogućavanja pristupa informacijama i kreiranju digitalnih platformi.	<p>Broj digitalizovanih kulturno-historijskih artefakata i dokumenata.</p> <p>Godišnji broj objava.</p> <p>Broj posjetilaca i korisnika web platforme.</p> <p>Povratne informacije korisnika o pristupačnosti i korisnosti digitalizovanih sadržaja.</p>	2	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: KMONKIS, FMKIS, Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO, KUD, Udruženja, obrtnici, Proizvođači, TA, VS</p>											5.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja
------	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----------------	------------------------------

5.1.3. Upravljanje posjećivanjem, edukacija i interpretacija

Edukacija i interpretacija prirodnih i kulturnih vrijednosti su ključni koraci u očuvanju Spomenika prirode "Tajan". Razumijevanje značaja ovog područja, prijetnji, te svijest o nužnosti očuvanja velikih prirodnih vrijednosti kao i baštine važni su elementi zaštite. Lokalno stanovništvo ima ključnu ulogu u ovom procesu kao čuvari tradicije te njihova uključenost postavlja temelje za učinkovitu zaštitu i promociju vrijednosti područja.

Posjetioci mogu produbiti svoje razumijevanje i doživljaj Spomenika prirode "Tajan" kroz interpretacijske sadržaje i edukacijske programe. Međutim, samo upravljanje posjetama i upravljanjem njihovog ponašanja predstavlja veliki izazov. Manjak kvalitetnog informisanja uslijed toga što info turistički centar ne radi, ne postojanje adekvatnih info punktova, kao i manjak turističke signalizacije su samo dijelovi koje je potrebno ponovo uspostaviti ili kreirati. Potrebno je također osmisliti programe prilagođene različitim grupama posjetilaca te razviti kapacitete Upravitelja.

Tema	C	Upravljanje posjećivanjem, edukacija i interpretacija														
Opći cilj	Poboljšati sistem edukacija i interpretacije vrijednosti SP Tajan kroz planiranje i izvođenje edukativnih programa koji će istovremeno podići razinu svijesti lokalne zajednice i posjetilaca te osigurati održivo upravljanje područjem.															
Podtema	CA.	Upravljanje posjećivanjem														
Specifični cilj	Programi posjeta na svim dijelovima SP Tajan obogaćeni su lokalnom ponudom, uz postavljena pravila ponašanja i prilagođenu infrastrukturu koja vodi posjetioce, čuvajući prirodni ekosistem i izvornu ljepotu krajolika.															
Pokazatelji	Posjeta ne ugrožava vrijednosti Spomenika prirode Tajan. Infrastruktura za posjetioce je sigurna i prilagođena kako bi se očuvala jedinstvena univerzalna i druge vrijednosti Spomenika prirode. Programi na cijelom području Spomenika prirode prilagođeni su potrebama prezentacije vrijednosti, interesima i mogućnostima posjetioca, kao i upravljanju dinamikom posjeta. Povećava se udio posjetioca koji ostaju na području Spomenika prirode duže od jednog dana, a prosječno vrijeme njihovog boravka također raste. Posjetioci ostaju na području Spomenika prirode duže od jednog dana, a njihov prosječni boravak se povećava.															
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Akitvnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja
CA1	Uspostava ponovnog rada turističkog info centra Kamenica.	Broj posjetilaca u turističkom info centru. Broj distribuiranih informativnih materijala. Broj upita i pruženih informacija. Povećanje broja noćenja i posjeta	1	Nosioc: Upravitelj											130.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja

		lokalnim atrakcijama. Zadovoljstvo posjetilaca.																
CA2	Postavljanje rampi i naplatnih kućica na ulazu u SP iz pravca Zavidovića i Kaknja.	Broj vozila i posjetilaca koji ulaze kroz kontrolisane ulaze. Prihodi ostvareni naplatom ulaznica. Smanjenje broja neovlaštenih ulazaka u SP.	1	Nosioc: Upravitelj Saradnici: KMPUPiKiZO, Grad Zavidovići, Općina Kakanj													30.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Grad Zavidovići Općina Kakanj
CA3	Angažovati i pravilno rasporediti dovoljan broj čuvara kako bi se osigurala efikasna kontrola poštovanja pravila unutar SP, prilagođenoj broju posjetilaca i sezoni.	Broj angažovanih čuvara prirode. Broj patrola i inspekcija provedenih mjesečno. Broj prijavljenih i riješenih neprihvatljivih aktivnosti. Zadovoljstvo posjetilaca u vezi s osjećajem sigurnosti i održavanjem reda.	1	Nosioc: Upravitelj													480.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Vlastiti prihodi upravitelja
CA4	Definisati politiku cijena koja podupire	Broj posjetilaca po sezoni.	1	Nosioc: Upravitelj													0,00 KM	/

	planiranu raspodjelu posjetilaca u prostoru i vremenu unutar SP, istovremeno produžujući sezonu posjeta, uzimajući u obzir trenutne troškove i rashode.	Prihodi ostvareni od prodaje ulaznica. Prosječna dužina boravka posjetilaca. Broj posjetilaca van glavne sezone.																	
CA5	Osigurati ažurne informacije o pravilima ponašanja i specifičnim zahtjevima za posjete SP Tajan na svim uspostavljenim digitalnim komunikacijskim kanalima.	Broj posjeta web stranici i društvenim mrežama SP Tajan. Broj ažuriranja informacija na digitalnim kanalima. Stopa zadovoljstva posjetilaca s pruženim informacijama kroz ankete i povratne informacije.	2	Nosioc: Upravitelj														40.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj
CA6	Identifikacija valorizacija i izrada baza podataka svih turističkih resursa za	Broj identificiranih i valorizovanih turističkih resursa.	3	Nosioc: Upravitelj														2.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja

	potrebe promocije.	Kvaliteta i opseg prikupljenih podataka. Broj unosa u bazu podataka. Broj korisnika baze podataka.		NVO i TA													
CA7	Digitalizacija svih turističkih resursa sa ciljem omogućavanja pristupa informacijama i kreiranju digitalnih platformi.	Broj digitaliziranih turističkih resursa. Broj korisnika digitalnih platformi. Vrijeme provedeno na digitalnim platformama. Broj stranica pregledanih po posjeti Stopa zadovoljstva korisnika digitalnih platformi kroz ankete i povratne informacije.	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO i TA												5.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja
CA8	Razviti i implementirati programe koji su prilagođeni specifičnim zahtjevima i kapacitetima	Broj razvijenih i implementiranih programa. Broj vođenih grupa koje su sudjelovale u programima.	4	Nosioc: Upravitelj												0,00 KM	/

	vođenih grupa posjetilaca.	<p>Stopa zadovoljstva posjetilaca kroz ankete i povratne informacije.</p> <p>Broj ponovljenih posjeta od strane vođenih grupa.</p> <p>Raznolikost i raznovrsnost programa (tematske ture, edukativne radionice, avanturističke aktivnosti).</p> <p>Broj prilagođenih programa za specifične skupine.</p>															
CA9	Kreirati i ponuditi posjetiocima opcije za višednevne planinarske i biciklističke rute na području SP.	<p>Broj kreiranih planinarskih i biciklističkih ruta.</p> <p>Broj posjetilaca koji koriste rute.</p> <p>Broj organizovanih vođenih tura i događanja povezanih s rutama.</p>	3	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: NVO, TA</p>										0,00 KM	/		
CA10	Razvoj mreže planinarskih i biciklističkih	Dužina novih izgrađenih planinarskih i	3	<p>Nosioc: Upravitelj</p>										3.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja		

	staza koje omogućuju posjetiocima istraživanje SP na ekološki prihvatljiv način.	biciklističkih staza. Broj posjetilaca koji koriste staze. Broj događanja i manifestacija povezanih s korištenjem staza.		Saradnici: NVO															
CA11	Uspostavljanje edukacijskih staze unutar SP Tajan.	Dužina edukacijske staze. Broj posjetilaca koji koriste edukacijsku stazu. Stopa zadovoljstva posjetilaca s kvalitetom staze kroz ankete i povratne informacije. Broj organizovanih edukativnih programa i radionica na stazi. Broj sudionika u edukativnim programima.	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO, TA, NI														20.000,00 KM	Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj
CA12	Izgradnja ambijentalno prihvatljivih objekata i turističke infrastrukture	Broj izgrađenih objekata i infrastrukturnih elemenata.	2	Nosioc: Upravitelj Saradnici:														250.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT

	poput drvenih platformi promatračnica, šadrvana, klupa, adrenalinskog parka koje će poboljšati iskustvo posjetilaca.	Broj posjetioca koji koriste nove objekte. Uticaj na poboljšanje iskustva posjetilaca kroz ankete i povratne informacije.		NVO, Grad Zavidovići, Općina Kakanj														Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CA13	Unapređenje zimskog turizma na Ponijerima	Broj posjetilaca tokom zimske sezone. Broj novih turističkih sadržaja i aktivnosti uvedenih na Ponijerima. Povećanje broja noćenja u lokalnim smještajnim objektima. Povratne informacije turista o kvalitetu ponuđenih usluga. Rast prihoda od zimskog turizma. Medijska pokrivenost i promocija	1	Nosioc: Upravitelj, Općina Kakanj, JU KSC Kakanj Saradnici: NVO, TA,													300.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Općina Kakanj Međunarodni fondovi

		zimskog turizma na Ponijerima.																	
CA14	Unapređenje skijališta Ponijeri	<p>Povećanje broja posjetilaca na skijalištu tokom zimske sezone.</p> <p>Poboljšanje kvaliteta i sigurnosti skijaških staza.</p> <p>Broj novih infrastrukturnih objekata (žičare, staze, objekti za odmor).</p> <p>Broj organizovanih zimskih sportskih događaja i manifestacija.</p> <p>Povratne informacije korisnika o kvalitetu skijališta.</p> <p>Rast prihoda od prodaje skijaških karata i iznajmljivanja opreme.</p>	2	<p>Nosioc: Upravitelj, Općina Kakanj, JU KSC Kakanj</p> <p>Saradnici: NVO, TA,</p>													90.000,00 KM	<p>Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Općina Kakanj Međunarodni fondovi</p>	
CA15	Organizacija zimskog festivala	Broj aktivnosti na organizovanom festivalu.	2	<p>Nosioc: Upravitelj, Općina</p>														200.000,00 KM	<p>Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT</p>

		Broj posjetilaca na festivalima. Povratne informacije posjetilaca i učesnika o kvalitetu festivala.		Kakanj, JU KSC Kakanj Saradnici: NVO, TA,														Vlastiti prihodi upravitelja Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CA16	Organizacija zimskih sportskih takmičenja (skijanja, snowboarda i sankanja).	Broj organizovanih sportskih takmičenja godišnje. Broj učesnika u takmičenjima.	2	Nosioc: Upravitelj, Općina Kakanj, JU KSC Kakanj Saradnici: NVO, TA,														1.000.000,00 KM Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT Skijaški savez FBiH Vlastiti prihodi upravitelja Općina Kakanj Međunarodni fondovi Privredni subjekti
CA17	Izgradnja i postavljanje nove turističke signalizacije poput znakova i panoa koje edukuju i informišu posjetioce o SP.	Broj postavljenih znakova i panoa. Pokrivenost područja novom signalizacijom. Stopa prepoznavanja i razumijevanja informacija među posjetitiocima.	2	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO, Grad Zavidovići, Općina Kakanj														100.000,00 KM Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj

		Uticaj na poboljšanje iskustva posjetilaca kroz ankete i povratne informacije.																Međunarodni fondovi	
CA18	Kontinuirano održavati i poboljšavati infrastrukturu za posjetioce, uključujući staze, odmorišta, vidikovce, klupe, signalizaciju, turističke putokaze, informativne ploče i slično, unutar područja koje je dostupno posjetiocima.	<p>Broj održavanih i poboljšanih objekata infrastrukture.</p> <p>Broj održavanih i poboljšanih panoa i znakova.</p> <p>Stopa zadovoljstva posjetilaca s održavanjem i stanjem infrastrukture.</p> <p>Broj prijavljenih problema ili nedostataka infrastrukture</p>	3	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: NVO, Grad Zavidovići, Općina Kakanj</p>													10.000,00 KM	Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj	
CA19	Uz partnerstvo kantonalne turističke zajednice, gradova i agencija, stvarati pakete ponuda i aktivno sudjelovati u promociji SP	<p>Broj stvorenih turističkih paketa u saradnji s partnerima.</p> <p>Stopa prodaje turističkih paketa.</p> <p>Broj rezervacija i posjeta SP-u putem</p>	3	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj</p>														5.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja

		promovisanih paketa. Broj sudjelovanja u promotivnim aktivnostima (sajmovi, događaji).																
CA20	Kreirati brand SP Tajan	Stvaranje brand booka koji sadrži vizualni identitet, slogane i poruke. Broj kreiranih marketinških materijala koji koriste brand SP Tajan. Prepoznatljivost branda među lokalnom i širom turističkom zajednicom	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO,TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj													3.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja
CA21	Izrada detaljnih kataloga, brošura i mapa turističke ponude	Broj izrađenih kataloga, brošura i mapa. Kvaliteta i sadržajnost materijala prema povratnim informacijama korisnika. Stopa distribucije materijala i dosega ciljane publike.	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO,TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj													20.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja

		Uticaj na povećanje broja posjeta SP-u nakon distribucije materijala.																
CA22	Osmisliti i izraditi suvenire SP Tajan	<p>Broj osmišljenih suvenira koji predstavljaju SP Tajan.</p> <p>Kvaliteta i originalnost suvenira prema povratnim informacijama korisnika.</p> <p>Stopa prodaje suvenira i njihova popularnost među posjeticima.</p> <p>Prihod od prodaje suvenira kao pokazatelj uspješnosti aktivnosti.</p>	4	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: NVO,TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj</p>												5.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja	
CA23	Kreirati i implementirati marketinški plan za SP Tajan.	<p>Broj definiaanih marketinških strategija.</p> <p>Povećanje broja posjeta SP Tajan nakon implementacije plana.</p> <p>Broj angažovanih posjetioca putem</p>	2	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: NVO,TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj</p>													10.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja

		marketinških kanala.															
--	--	----------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Podtema		CB.	Edukacija														
Specifični cilj			Poboljšanje i kreiranje novih obrazovnih programa i sadržaja prilagođenih različitim skupinama prema njihovim specifičnim interesima.														
Pokazatelji			Posjetiteljska podrška očuvanju vrijednosti Parka se povećava. Povećava se broj i raznolikost interpretacijskih sadržaja. Sadržaji interpretacije prostora usklađeni su s zahtjevima postojećih programa posjeta. Posjetioci izražavaju veće zadovoljstvo edukativnim sadržajima i programima.														
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Aktivnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja	
CB1	Uspostavljanje službe vodiča kako bi se posjetiocima pružile informativne i edukativne ture te unaprijedilo njihovo iskustvo posjete.	Broj obučeni vodiča spremnih za vođenje tura. Broj organizovanih tura i sudionika tokom određenog vremenskog razdoblja. Zadovoljstvo posjetica s uslugom vodiča prema feedbacku i ocjenama. Uticaj na povećanje broja	5	Nosioc: Upravitelj Saradnici: TA											240.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi	

		posjeta SP-u nakon uvođenja službe vodiča.																	
CB2	Uspostaviti i kontinuirano razvijati sistem edukacije, pratiti njegovu učinkovitost te ga redovito ažurirati i unapređivati na temelju prikupljenih rezultata i novih saznanja.	<p>Broj razvijenih edukativnih materijala.</p> <p>Broj sudionika u edukacijskim programima.</p> <p>Procjena zadovoljstva posjetilaca s edukativnim iskustvom.</p> <p>Broj poboljšanja ili dodataka u sistemu edukacije na temelju prikupljenih rezultata i novih saznanja.</p>	1	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: NVO i TA</p>													0,00 KM	/	
CB3	Edukacija zaposlenika o invazivnim vrstama flore i faune.	<p>Broj provedenih edukativnih radionica i obuka.</p> <p>Broj zaposlenika koji su završili obuku.</p> <p>Razina znanja zaposlenika prije i nakon edukacije.</p> <p>Smanjenje broja i širenja invazivnih</p>	4	<p>Nosioc: Upravitelj</p> <p>Saradnici: NVO i NI</p>														2.000,00 KM	Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi

		vrsta na području SP Tajan. Izveštaji o otkrivenim i kontrolisanim invazivnim vrstama.														
CB4	Programi za istraživače i naučnike.	Broj prijavljenih i odobrenih istraživačkih projekata. Broj istraživača i naučnika koji sudjeluju u programima. Broj objavljenih radova i studija temeljenih na istraživanjima provedenim u SP Tajan. Saradnja s domaćim i međunarodnim istraživačkim institucijama.	4	Nosioc: Upravitelj i NI										10.000,00 KM		Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CB5	Organizovati naučne, istraživačke i edukativne kampove koji će omogućiti učesnicima da stiču praktična	Broj organizovanih kampova godišnje. Broj učesnika po kampu. Povratne informacije	4	Nosioc: Upravitelj, NVO, NI										10.000,00 KM		Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja

	<p>znanja, provode terenska istraživanja, te učestvuju u radionicama i predavanjima fokusiranim na zaštitu SP.</p>	<p>učesnika o kvalitetu i korisnosti programa. Broj istraživačkih radova ili projekata proizašlih iz aktivnosti u kampovima.</p>																Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi	
CB6	<p>Poticati saradnju s fakultetima i srednjim školama u razvoju edukativnih programa za studente i učenike, uključujući terensku nastavu i slične aktivnosti, s ciljem podizanja svijesti i proširivanja znanja o temama vezanim za SP.</p>	<p>Broj uspostavljenih partnerstava s obrazovnim institucijama. Broj razvijenih i implementiranih edukativnih programa. Broj učenika i studenata koji učestvuju u programima. Broj terenskih nastava i radionica održanih godišnje. učesnicima.</p>	3	<p>Nosioc: Upravitelj, Saradnici: FA, SŠ, OŠ, NVO, NI</p>													0,00 KM	/	
CB7	<p>Razvoj integrisanih ekoloških kurikuluma za škole.</p>	<p>Broj razvijenih ekoloških kurikuluma. Broj škola koje su usvojile i</p>	4	<p>Nosioc: Upravitelj, FA, SŠ, OŠ,</p>														0,00 KM	/

		implementirale ekološke kurikulume.		Saradnici: NVO, NI														
CB8	Organizovati tematske radionice i događaje za lokalno stanovništvo i druge korisnike SP s ciljem informisanja o upravljanju područjem, kao i o njegovim vrijednostima.	Broj organizovanih radionica i događaja. Broj učesnika na radionicama i događajima. Povećanje svesti lokalnog stanovništva o vrednostima SP Tajan.	3	Nosioc: Upravitelj, Saradnici: Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO, NI													16.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CB9	Organizacija konferencija i simpozija o temama očuvanja prirode i održivog turizma.	Broj organizovanih konferencija i simpozija. Broj učesnika na konferencijama i simpozijumima. Medijska pokrivenost i publicitet događaja. Broj i vrsta partnerstava i saradnji proizašlih iz konferencija.	3	Nosioc: Upravitelj, Saradnici: Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO, NI													48.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi

CB10	Kreiranje i kontinuirano razvijanje serija vodiča o SP Tajan.	<p>Broj kreiranih i ažuriranih vodiča.</p> <p>Distribucija vodiča (broj štampanih kopija i preuzimanja digitalnih verzija).</p> <p>Dostupnost vodiča na različitim jezicima.</p> <p>Povećan broj posjetilaca korišćenjem vodiča.</p> <p>Broj vodiča distribuiranih kroz lokalne turističke zajednice i informativne centre.</p>	4	<p>Nosioc: Upravitelj,</p> <p>Saradnici: Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO,</p>											20.000,00 KM	Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj
CB11	Izrađivanje edukativnih kataloga, brošura i publikacija o važnosti očuvanja SP Tajan i njegovog ekosistema.	<p>Broj kreiranih i distribuiranih kataloga, brošura i publikacija.</p> <p>Povećan broj posetilaca koji se pridržavaju pravila očuvanja prirode.</p> <p>Broj edukativnih materijala</p>	2	<p>Nosioc: Upravitelj,</p> <p>Saradnici: Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO, NI</p>											20.000,00 KM	Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj

		dostupnih u digitalnom formatu. Dostupnost materijala na različitim jezicima.																
CB12	Pripremati obrazovne materijale za djecu koji će interpretirati vrijednosti SP Tajan.	Broj razvijenih obrazovnih materijala za djecu. Povratne informacije od nastavnika i učenika o korisnosti materijala. Uključenost škola u korišćenje obrazovnih materijala.	3	Nosioc: Upravitelj, FA, SŠ, OŠ, Saradnici: Grad Zavidovići, Općina Kakanj, NVO,													20.000,00 KM	Budžet ZDK Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj

CC2	Kreiranje sveobuhvatnog interpretacijskog plana.	Izrađen i odobren interpretacijski plan. Povećanje zadovoljstva i informisanosti posjetilaca. Povratne informacije posjetilaca o kvaliteti interpretacije	4	Nosioc: Upravitelj											10.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CC3	Kontinuirano razvijati sistem interpretacije, pratiti njegovu uspješnost te ga temeljem rezultata praćenja i novih spoznaja nadopunjavati i unapređivati.	Broj prikupljenih povratnih informacija od posjetilaca Povećanje zadovoljstva posjetilaca prema anketama Smanjenje broja prijavljenih problema ili nejasnoća od strane posjetilaca.	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO i VS											10.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CC4	Obogatiti postojeće staze interpretacijskim sadržajima.	Broj novih interpretacijskih sadržaja postavljenih na stazama Povećanje broja posjetilaca koji	2	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO i VS											16.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja

		koriste interpretacijske sadržaje Broj partnerskih organizacija uključenih u razvoj i implementaciju interpretacijskih sadržaja Raznolikost i inovativnost interpretacijskih alata korištenih na stazama (npr. interaktivne ploče, mobilne aplikacije).																Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CC5	Predstaviti historiju određenog mjesta kroz interpretacijske elemente u prostoru.	Broj postavljenih interpretacijskih elemenata koji predstavljaju historiju mjesta Povratne informacije posjetilaca o korisnosti interpretacijskih elemenata u razumijevanju historije mjesta.	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO i VS													20.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CC6	Kreirati i implementirati interpretacijske	Broj kreiranih interpretacijskih sadržaja	3	Nosioc: Upravitelj													20.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBIH

	sadržaje namijenjene djeci.	prilagođenih djeci Broj djece koja koriste interpretacijske sadržaje Povratne informacije od djece o korisnosti i zanimljivosti sadržaja.		Saradnici: NVO i VS												FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CC7	Prilagođeni sadržaji za djecu i osobe s teškoćama i invaliditetom.	Broj prilagođenih interpretacijskih sadržaja za djecu i osobe s teškoćama i invaliditetom Broj posjetilaca koji koriste prilagođene sadržaje Povratne informacije od korisnika o korisnosti i pristupačnosti sadržaja.	1	Nosioc: Upravitelj Saradnici: NVO, VS, Udruženja											30.000,00 KM	Budžet ZDK Budžet FBiH FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi
CC8	Programi interpretacije za turističke operatere.	Broj turističkih operatera uključenih u programe interpretacije Broj obučanih turističkih	3	Nosioc: Upravitelj Saradnici: TA											2.000,00 KM	Vlastiti prihodi upravitelja Grad Zavidovići

		operatera u interpretaciji prirodnih i kulturnih vrijednosti SP Tajan. Broj turističkih tura ili aranžmana koji uključuju elemente interpretacije prirode i kulture SP Tajan.																Općina Kakanj
CC9	Saradnja sa lokalnim zajednicama.	Broj organiziranih zajedničkih događaja ili aktivnosti Nivo uključenosti lokalnog stanovništva u aktivnosti zaštite i promocije SP Tajan Razina podrške lokalne zajednice za inicijative vezane za očuvanje prirode.	3	Nos ioc: Upravitelj Saradnici: NVO,TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj													0,00 KM	/
CC10	Izraditi platformu i razviti mobilnu aplikaciju za Prirodni	Broj preuzimanja mobilne aplikacije	2	Nosioc: Upravitelj													5.000,00 KM	FMOiT Vlastiti prihodi upravitelja

	<p>spomenik "Tajan" s interpretacijskim sadržajima.</p>	<p>Korisnička ocjena mobilne aplikacije na relevantnim platformama. Broj posjeta i interakcija na platformi.</p>		<p>Saradnici: NVO,TA, Grad Zavidovići, Općina Kakanj</p>													<p>Grad Zavidovići Općina Kakanj Međunarodni fondovi</p>
--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

5.1.4. Razvoj institucionalnih kapaciteta za upravljanje područjem

U uvodnom poglavlju Plana upravljanja data su pojašnjenja vezano za informacije o načinu upravljanja ovim zaštićenim područjem za prethodni vremenski period. Poslovna jedinica SP Tajan pri "Šumsko-privrednom društvu Zeničko-dobojskog kantona" d.o.o. Zavidovići (JP "ŠPD-ZDK") obavlja opšte poslove, stručne i upravne poslove zaštite Spomenika prirode Tajan kao što su inventarizacija, monitoring, ekološka edukacija, informacijski sistem, zatim poslove marketinga i turizma kao i nadzorno-tehničke poslove. U trenutku izrade ovog Plana upravljanja pri poslovnoj jedinici rade dva uposlenika, rukovodilac poslovne jedinice i lovočuvar, što je naravno nedovoljno da bi se adekvatno upravljalo ovim zaštićenim područjem. Veliki problem predstavlja nedostatak finansijskih sredstava za zaštitu i očuvanje prirodnih vrijednosti ovog zaštićenog područja, ali i za razvoj lokacije u turističke svrhe, što je trenutno prisutan trend u zaštiti prirode i na višim nivoima. Nedostatak finansijskih sredstava u praksi može implicirati nedovoljno ljudskih kapaciteta, tehničke opreme i drugih upravljačkih potreba što, na kraju, ograničava efikasnost upravljanja područjem. Obzirom da se u Zeničko-dobojskom kantonu u trenutku izrade ovog Plana upravljanja očekuje usvajanje Akta o proglašenju zaštićenog područja planine Zvijezda za očekivati je da će uposlenici PJ biti suočeni sa brzim rastućim potrebama u ispunjavanju svakodnevnih aktivnosti, ali i novim, dodatnim aktivnostima koje zahtijeva realizacija ovog Plana upravljanja, i koji traže globalni trendovi kada je u pitanju upravljanje zaštićenim područjima, kao što su EU stadardi, potrebe apliciranja projekata na međunarodne fondove, brze promjene u informacijsko-komunikacijskom okruženju i slično. Trenutni broj uposlenih nije optimalan, i u smislu organizacije postojećih kapaciteta i radnih procesa, i u smislu nedostajućih stručnih i kadrovskih kapaciteta.

Posebno se ističu nedostaci kapaciteta za provedbu kapitalnih razvojnih projekata obnove i razvoja nove posjetiteljske infrastrukture te za osiguravanje efikasnog nadzora, u kontekstu upravljanja posjećivanjem uz brojne druge pritiske. Zbog toga je neophodno povećati broj uposlenih i raditi na sistemskoj i stalnoj edukaciji osoblja radi povećanja kapaciteta i efikasnosti upravljanja Spomenikom prirode Tajan. Upravitelj trenutno nema zadovoljavajuću organizaciju posjećivanja i potrebnu infrastrukturu za grupe posjetilaca. S obzirom na trendove u svijetu, informiranje posjetilaca tokom dolaska i posjete području postaje jedan od važnijih faktora u cjelovitoj ponudi ZP. Posjetioци koji već pri ulasku poznaju njegove najvažnije karakteristike te potrebe zaštite i očuvanja može uveliko pridonijeti uređenijem sistemu posjećivanja te efikasnijoj zaštiti ugroženih staništa i vrsta. Stoga veliku važnost približavanja vrijednosti SP Tajan budućim posjetiocima ima unaprjeđenje postojećeg informativnog centra. Objekat treba biti opremljen u svrhu organiziranog primanja gostiju, a neki od sadržaja koje treba da nudi su: davanje informacija o području, vođenje statistike, prodaja suvenira, iznajmljivanje opreme (bickli) organizovanje turističkih tura unutar ZP, koordiniranje svih pružaoца usluga (turističke agencije, planinski vodiči, prevoz, GSS, restorani), promocija zaštićenog područja i slično. Info centar (ili više njih) treba biti polazna stanica svih aktivnosti i svih tura i mjesto odakle se polazi. Ovakvim konceptom Upravitelj treba uspostaviti vezu sa svim pružaoцима usluga i time će on biti pozitivan primjer jačanja javno-privatnog partnerstva i doprinijeti većoj održivosti destinacije uz poštivanje odredbi zaštite. Za kvalitetno upravljanje od izuzetne je važnosti rješavanje pitanja vlasništva i upotrebe bespravno izgrađenih objekata i donošenje Prostornog plana područja posebnih obilježja Spomenika prirode Tajan kojim bi se definirao način korištenja zaštićenog područja. Prema trenutnom stanju, ograničena su prava i mogućnosti Upravitelja za ulaganja u unaprjeđenje infrastrukture, kao i bilo koji oblik uređenja određenih površina za koje je neophodno da se donese navedeni prostorni plan. Provedba kvalitetnog nadzora također je ključna u zaštiti i praćenju područja kao i educiranje nadzorničke službe koje je neophodno za kvalitetnu učinkovitost nadzora.

Tema	D	RAZVOJ INSTITUCIONALNIH KAPACITETA ZA UPRAVLJANJE PODRUČJEM														
Opći cilj	Upravitelj raspolaže potrebnim pravnim, organizacijskim, ljudskim i materijalnim kapacitetima, resursima i ovlastima za upravljanje SP Tajan te ih koristi za trajno unaprjeđenje svih segmenata upravljanja.															
Podtema	DA.	Usklađenost i unaprjeđenje internog pravnog okvira upravitelja														
Specifični cilj	Interni akti usklađeni su sa zakonskim obavezama i potrebama upravljanja SP Tajan, a relevantni vanjski propisi i planovi omogućuju njihovu provedbu.															
Pokazatelji	Svi obvezni interni pravni akti i planovi su u skladu sa zakonskim obavezama i potrebama upravljanja SP Tajan. Svi glavni poslovni procesi i procedure Upravitelja regulirani su odgovarajućim internim aktima. Uočene su neusklađenosti odredbi vanjskih propisa i planova sa potrebama upravljanja SP Tajan.															
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Akitvnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja
DA1	Prema važećim propisima izraditi, usvojiti i ažurirati opšte akte i pravilnike vezane uz organizaciju i način rada u skladu sa organizacijskim, stručnim i potrebama ljudskih potencijala za provedbu Plana upravljanja.	Pravilnik, sistematizacija i vezani dokumenti su međusobno usklađeni, u skladu sa propisima i odgovaraju potrebama upravljanja.	1	Upravitelj i nadležno kantonalno ministarstvo											/	/

DA2	Dogovorom na kantonalnom nivou provoditi aktivnosti na jačanju kapaciteta postojećeg Upravitelja ili aktivnosti na osnivanju Javne Ustanove za zaštićena prirodna područja Zeničko-dobojskog kantona.	Ojačan postojeći Upravitelj ili osnovana Javna ustanova ZZPPZDK.	1	Upravitelj, nadležno kantonalno ministarstvo, Vlada i Skupština Zeničko-dobojskog kantona.												614.000 do 980.000 (na godišnjem nivou)	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti.
-----	---	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---	---

Podtema	DB	Razvoj kapaciteta i kompetencija															
Specifični cilj		Unaprjeđenjem kompetencija uposlenika te razvojem organizacijske kulture osigurani su institucionalni i individualni kapaciteti potrebni za učinkovito i efikasno upravljanje SP Tajan.															
Pokazatelji		<p>Kapaciteti ljudskih resursa u skladu su sa potrebama upravljanja i organizacijom Poslovne jedinice SP Tajan.</p> <p>Kompetencije uposlenika kontinuirano se razvijaju u skladu sa potrebama i prioritetima.</p> <p>Sva postojeća znanja i informacije relevantne za upravljanje SP Tajan arhivirane su na orgnaiziran način.</p> <p>Baze podataka kontinuirano se nadopunjuju informacijama i znanjima koja nastaju kao rezultat aktivnosti upravljanja.</p> <p>Upravitelj je prepoznat kao dobar upravitelj zaštićenim područjem, a njegovi uposlenici aktivno učestvuju u projektima.</p>															
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Akitvnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja	

DB1	Istražiti primjere najuspješnijih metoda interpretacije u zaštićenim područjima kako bi se prepoznale mogućnosti za implementaciju u SP "Tajan".	Broj analiziranih primjera uspješnih interpretacijskih metoda. Kreirana baza Literature. Identifikacija i odabir metoda za implementaciju u SP Tajan. Razvijen i odobren interpretacijski plan. Povećana informisanost i zadovoljstvo posjetilaca nakon implementacije novih metoda.	1	Upravitelj													50.000,00 KM	Fond za zaštitu okoliša FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Vlastita sredstva.
DB2	Uspostaviti mrežu suradnika za vođenje edukacijskih i interpretacijskih sadržaja u ponudi SP Tajan.	Mreža suradnika je uspostavljena i aktivna. Broj aktivnih suradnika.	2	Upravitelj													2.000,00 KM	Vlastita sredstva.
DB3	Promovisati i podsticati suradnju s lokalnom zajednicom i	Broj ostvarenih projekata/ suradnji. Broj organizacija	2	Upravitelj													/	/

	nevladinim organizacijama na njihovom uključenju u provedbu aktivnosti kojima se doprinosi ciljevima upravljanja SP Tajan.	/suradnika. Ostvareni oblici javnog upravljanja.																
DB4	Poticati suradnju sa osnovnim i srednjim školama u BiH na institucionalnom nivou posredstvom nadležnih ministarstava za obrazovanje.		2	Upravitelj. Nadležna ministarstva za odgoj i obrazovanje.													/	/
DB5	Uspostaviti suradnju i razmjenu iskustava sa zaštićenim područjima u BiH i regiji u svrhu poboljšanja upravljanja SP Tajan.	Broj suradničkih inicijativa. Vrsta suradničkih inicijativa.	2	Upravitelj													10.000,00 KM	Vlastita sredstva.

Plan upravljanja Spomenik prirode "Tajan" 2024. - 2034. godine

Podtema		DC	Imovina i infrastruktura													
Specifični cilj		Unaprijediti potrebnu infrastrukturu i stvoriti pretpostavke za rješavanje imovinsko-pravnih odnosa u cilju osiguranja uslova potrebnih za održivi razvoj lokalne zajednice i upravljanja SP Tajan.														
Pokazatelji		Smanjen je negativan uticaj izgradnje u SP Tajan na očuvanje vrijednosti Spomenika prirode. Stvorene pretpostavke za rješavanje imovinsko-pravnih odnosa. Svi objekti oko tekućih i stajaćih vodenih sistema imaju infrastrukturu koja sprječava negativan uticaj otpadnih voda na njihove prirodne vrijednosti. Smanjen je negativan uticaj naselja u SP Tajan na očuvanje vrijednosti Spomenika prirode.														
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Aktivnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja
DC1	Redovno, u skladu sa godišnjim planovima, provoditi nabavu, održavanje i servisiranje opreme za rad uposlenih u PJ SP Tajan u skladu s tehnološkim napretkom.	Realiziranost godišnjih planova.	1	Upravitelj											50.000,00 KM	Budžet FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Vlastiti prihodi.
DC2	Prema utvrđenim prioritetima na godšnjem nivou planirati i provoditi	Utrošena sredstva. Evidencija obnovljenih, saniranih, uklonjenih	1	Upravitelj. Nadležno kantonalno ministarstvo.											200.000,00 KM	Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti.

	obnovu, prenamjenu, sanaciju ili uklanjanje zapuštenih nekretnina i objekata koji ugrožavaju sigurnost na području SP Tajan i narušavaju izgled prostora.	nekretnina i objekata.		Općine Zavidovići i Kakanj.												
DC3	Unaprijediti stanje informacijskog/ih centra/centara u SP Tajan.		1	Opremljen info centar.										100.000,00 KM		Budžet FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori. Vlastiti prihodi.
DC4	Nabavka osnovnih sredstava za realizaciju aktivnosti upravljanja.	Nabavljeno terensko vozilo. Nabavljena oprema. Nabavljen mobilijar.	1	Upravitelj										120.000,00 KM		Budžet FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti.

																	Međunarodni izvori.	
DC5	U saradnji sa cestama FBiH i drugim nadležnim institucijama poticati projekte izrade projektne dokumentacije pokretanje sanacije i asfaltiranja svih puteva do i unutar zaštićenog područja SP Tajan.	Broj pokrenutih suradničkih Inicijativa. Asfaltirani putevi.	1	Upravitelj i drugi.													1.000.000,00 KM	Budžet FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.
DC6	Zatvoriti sve ulaze u područje SP Tajan osim glavnog ulaza. Izgradnja parkinga, izgradnja kapije, video nazor, električna energija. Razmotriti mogućnost ulazne kapije na	Broj zatvorenih ulaza. Novi parking prostori. Nove kapije. Postavljeni video nadzor	1	Upravitelj i drugi.													200.000,00 KM	Budžet FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti. Međunarodni izvori.

granici prve i druge zone.																	
----------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Podtema		DD	Finansiranje														
Specifični cilj			Unaprijediti i osigurati održiv sistem finansiranja SP Tajan.														
Pokazatelji			SP Tajan ima obezbijeđen dugoročno održiv sistem finansiranja. Godišnji prihodi u stalnom porastu. Povećan broj projekata odabranih za finansiranje.														
Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Aktivnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja	
DD1	Osiguranje prihoda iz budžetskih sredstava (FBiH, kantona i općina) za finansiranje osnovnih aktivnosti Upravitelja.	Sklopljeni su ugovori o Finansiranju. Iznos budžetskih sredstava na godišnjoj osnovi (najmanje 80% osnovne djelatnosti).	1												600.000,00 KM	Budžet Zeničko-dobojskog kantona.	
DD2	Osiguranje prihoda od naknada od usluga i korištenja prostora i resursa SP Tajan.	Iznos sredstava obezbijeđenih kroz vlastite prihode uz kontinuirano povećanje od 10% godišnje u	1	Upravitelj											400.000,00 KM	Budžet FBiH. Budžet Zeničko-dobojskog kantona. Općinski budžeti.	

		roku od 10 godina.																
DD3	Osiguranje prihoda od tekućih transfera, sponzorstva i donacija.	Sklopljeni ugovori o sponzorstvima i donacijama.	1	Upravitelj													120.000,00 KM	Tekući transferi. Sponzori.
DD4	Iznalaženje dodatnih sredstava za finansiranje planiranih razvojnih programa i projekata iz domaćih i međunarodnih fondova.	Broj odobrenih projekata. Iznos sredstava iz domaćih i međunarodnih fondova uz pokrivanje najmanje 50% planiranih razvojnih programa.	1	Upravitelj													300.000,00 KM	NGO. Međunarodni izvori.

5.1.5. Osiguravanje pravnog i planskog okvira potrebnog za upravljanje

Upravljanje zaštićenim područjem SP Tajan, uređenje prostora i korištenje njegovih prirodnih vrijednosti provodi se na osnovu dokumenata prostornog uređenja, planova upravljanja, usklađenim sa strategijama zaštite prirode, te uslovima i mjerama zaštite prirode određenim u svrhu očuvanja biološke i pejzažne raznolikosti. Ovi dokumenti trebaju biti međusobno usklađeni i utemeljeni na naučnim spoznajama o prostoru i njegovim korisnicima kako bi upravljanje zaštićenim područjem bilo efikasno.

Prostorni plan područja posebnih obilježja je plan koji definira organizaciju prostora, način korištenja, uređenja i zaštite prostora unutar zaštićenog područja. Donosi ga Skupština Zeničko-dobojskog kantona i hijerarhijski je nadređen ostalim prostornim planovima nižeg reda u zaštićenom području. Izrada ovog plana u nadležnosti je Ministarstva za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline Zeničko-dobojskog kantona i usklađena je sa smjernicama strateških i razvojnih dokumenta donesenih na nivou kantona. Prostorni plan područja posebnih obilježja, osim upravljanja prirodnim resursima, definira i okvire za razvoj javne i druge infrastrukture, uslove gradnje za zahvate u prostoru za područja za koja se ne donosi detaljniji prostorni plan, obavezu i obuhvat izrade, te smjernice i pokazatelje za elemente detaljnijih planova užih cjelina uz zadovoljenje privredne, socijalne i ekološke komponente.

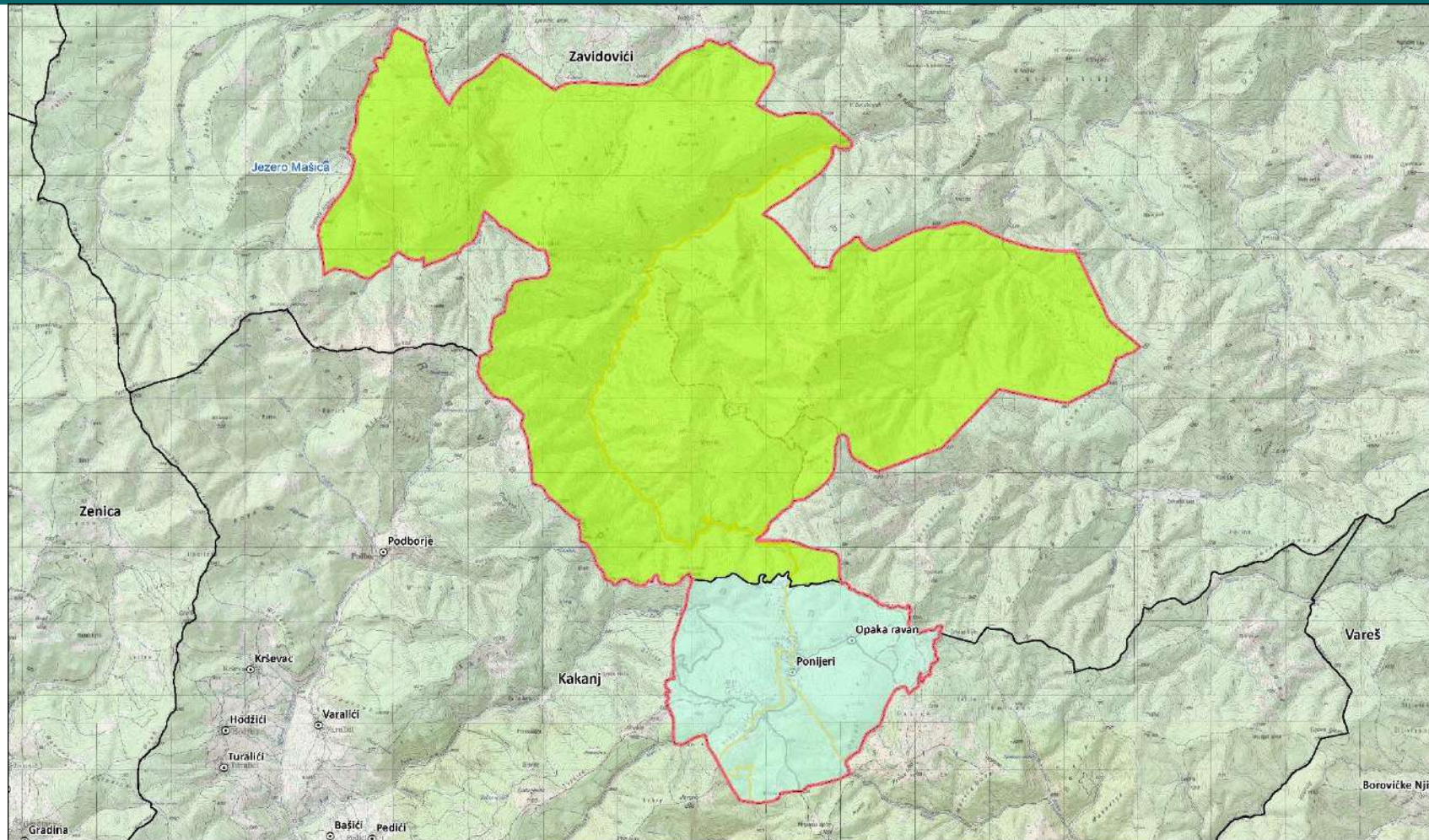
Prostorni plan područja posebnih obilježja Spomenika prirode Tajan nije urađen u trenutku izrade ovog Plana upravljanja i predstavlja jednu od prioritarnih aktivnosti koja treba biti realizirana u prve 3 godine važenja Plana upravljanja.

Plan upravljanja SP Tajan je temeljni i obavezujući dokument koji određuje osnovne pravce razvoja ovog područja.

Kod	Aktivnosti	Pokazatelji	Prioritet	Nosioci Akitvnosti	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	2031.	2032.	2033.	Trošak Provedbe	Izvori Finansiranja
EA1	Izraditi i usvojiti izmjene i dopune Zakona o proglašenju ZP SP Tajan.		1	Izmjene i dopune Zakona o proglašenju zaštićenog područja SP Tajan											10.000,00 KM	Budžet Zeničko-dobojskog kantona.
EA2	Donošenje Odluke o pristupanju izradi Prostornog plana područja posebnih obilježja Spomenik prirode Tajan zajedno sa neophodnim studijama i elaboratima.	Prostorni plan područja posebnih obilježja Spomenik prirode Tajan. Studije. Elaborati.	1	Nadležno kantonalno ministarstvo. Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje											70.000,00 KM	Budžet Zeničko-dobojskog kantona.

6. Prilozi

6.1 Prilog 1 – Zone zaštite Spomenika prirode Taja

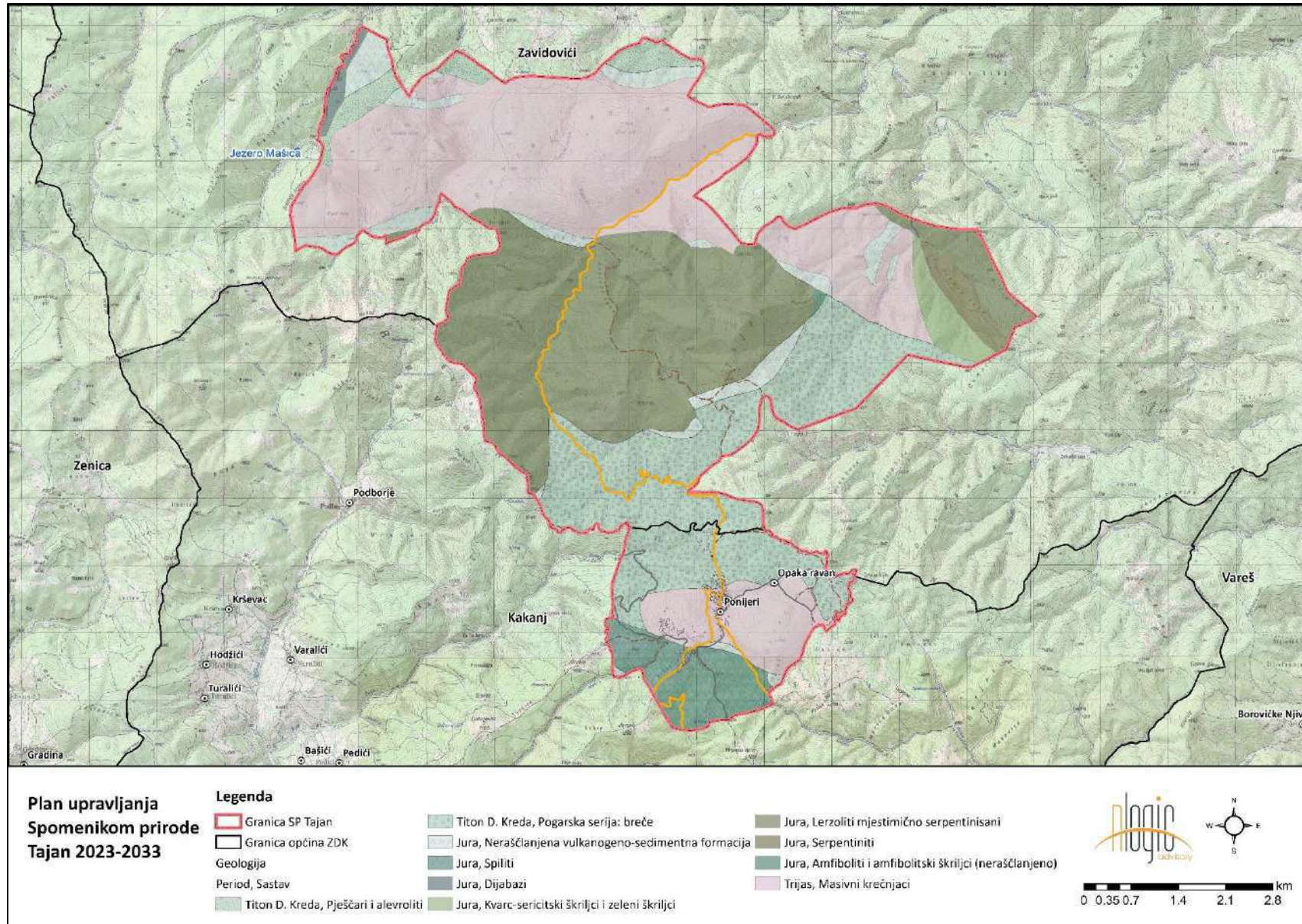
**Plan upravljanja
Spomenikom prirode
Tajan 2023-2033**

Legenda

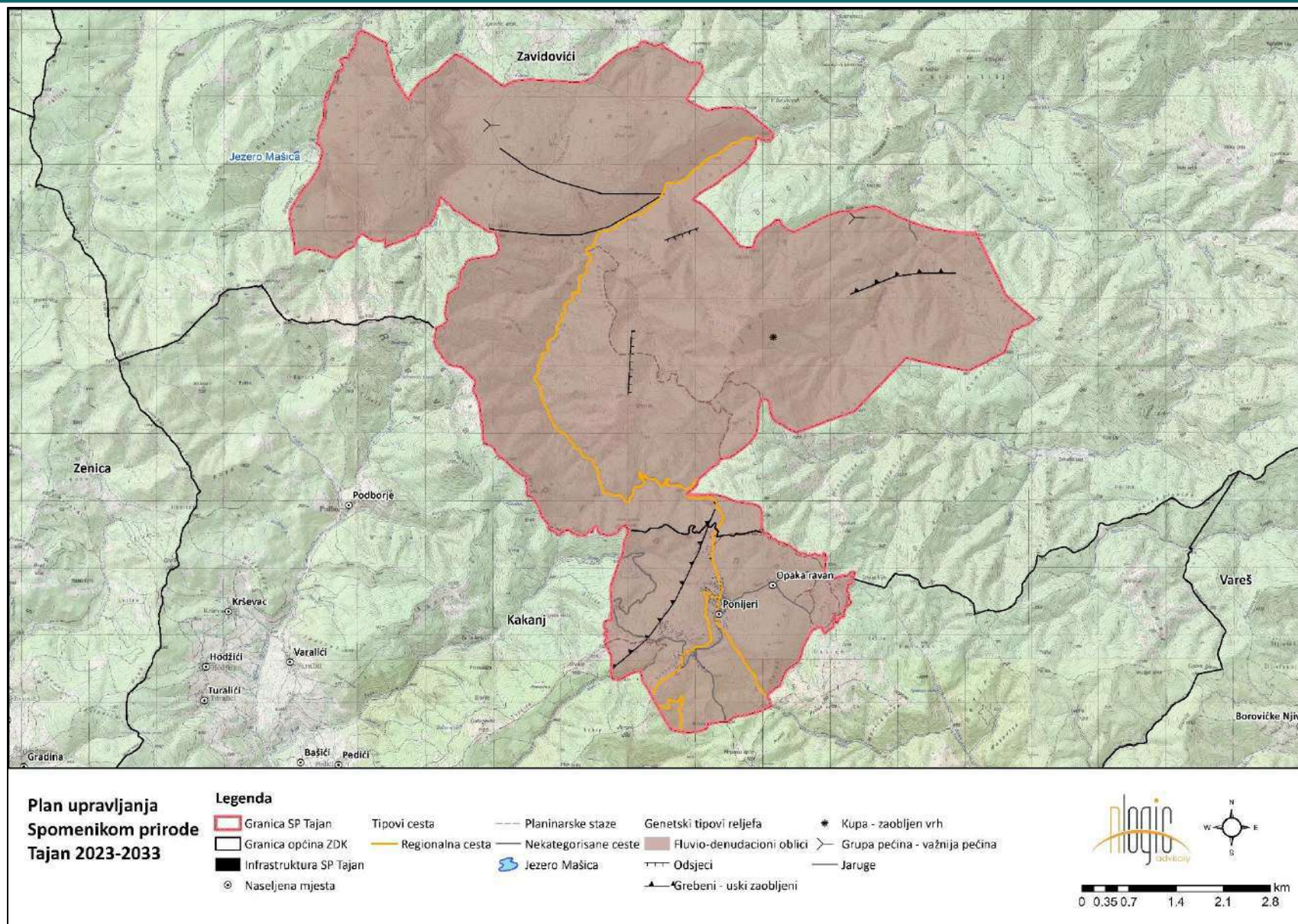
Granica SP Tajan	Tipovi cesta	Planinarske staze	Zone zaštite
Granica općina ZDK	Regionalna cesta	Nekategorisane ceste	Zona A
Infrastruktura SP Tajan	Jezero Mašica		Zona B
Naseljena mjesta			

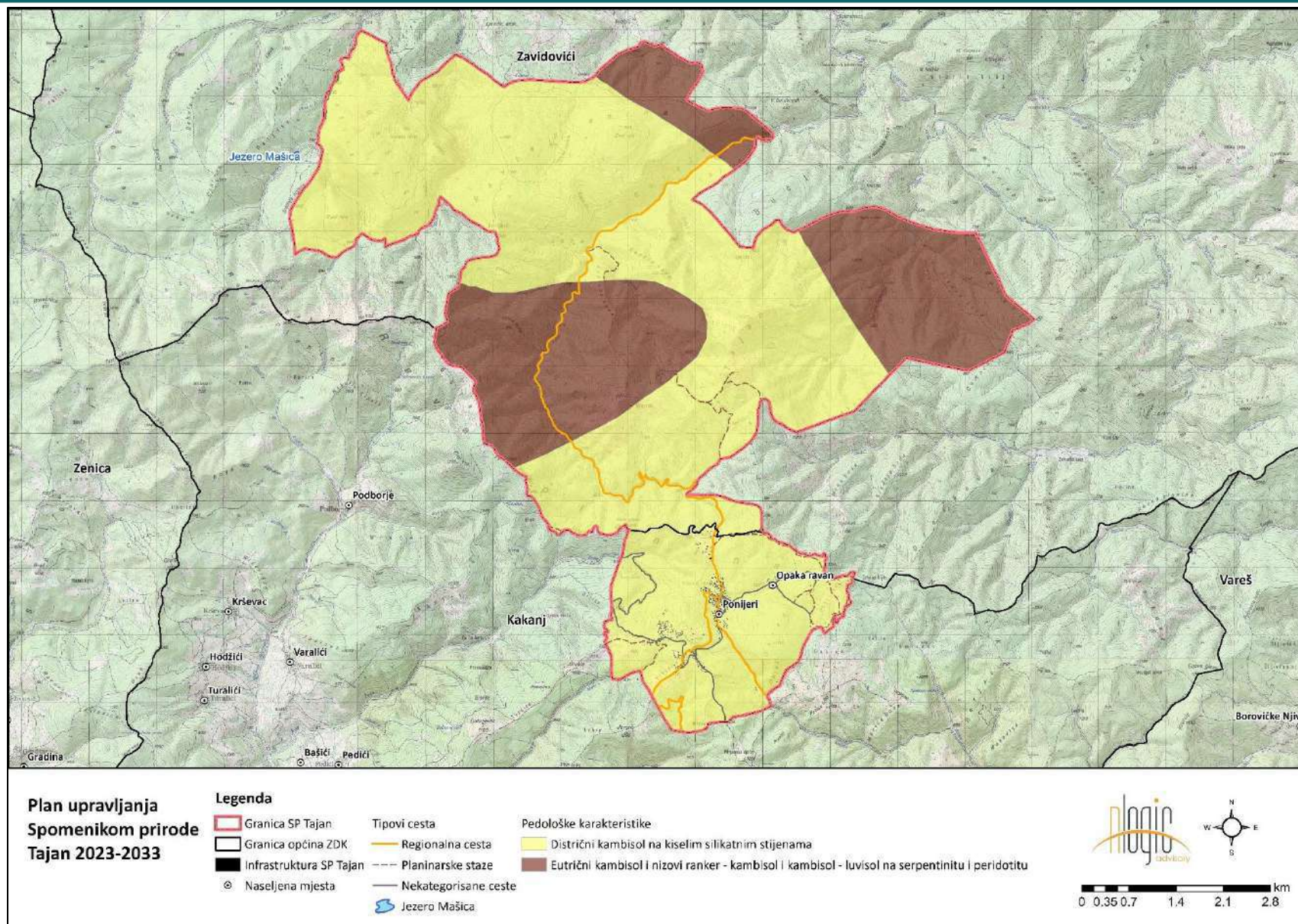
6.2 Prilog 2 – Geološke karakteristike područja Spomenika prirode Tajan

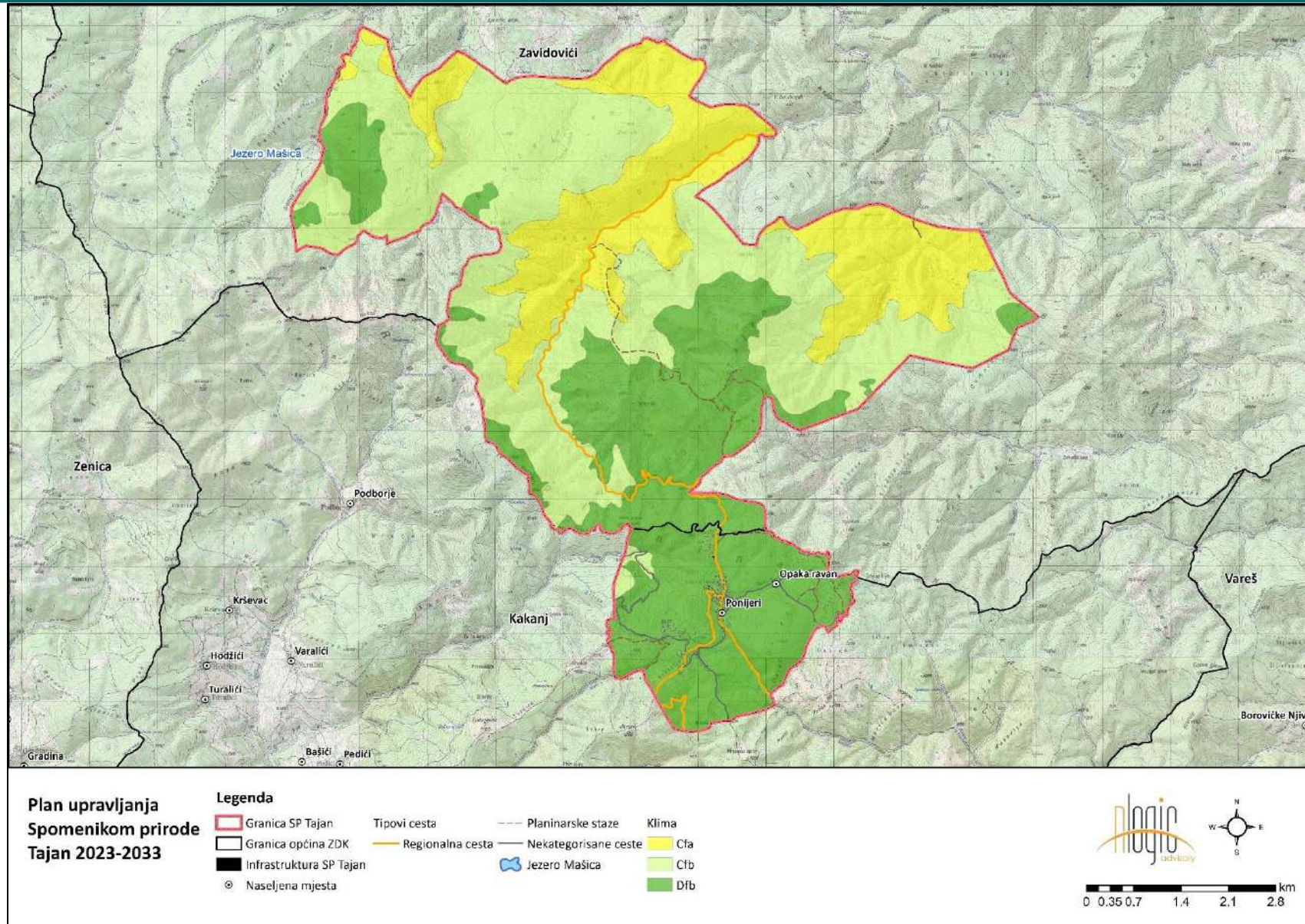
6.3 Prilog 3 – Genetski tipovi reljefa na području Spomenika prirode Tajan

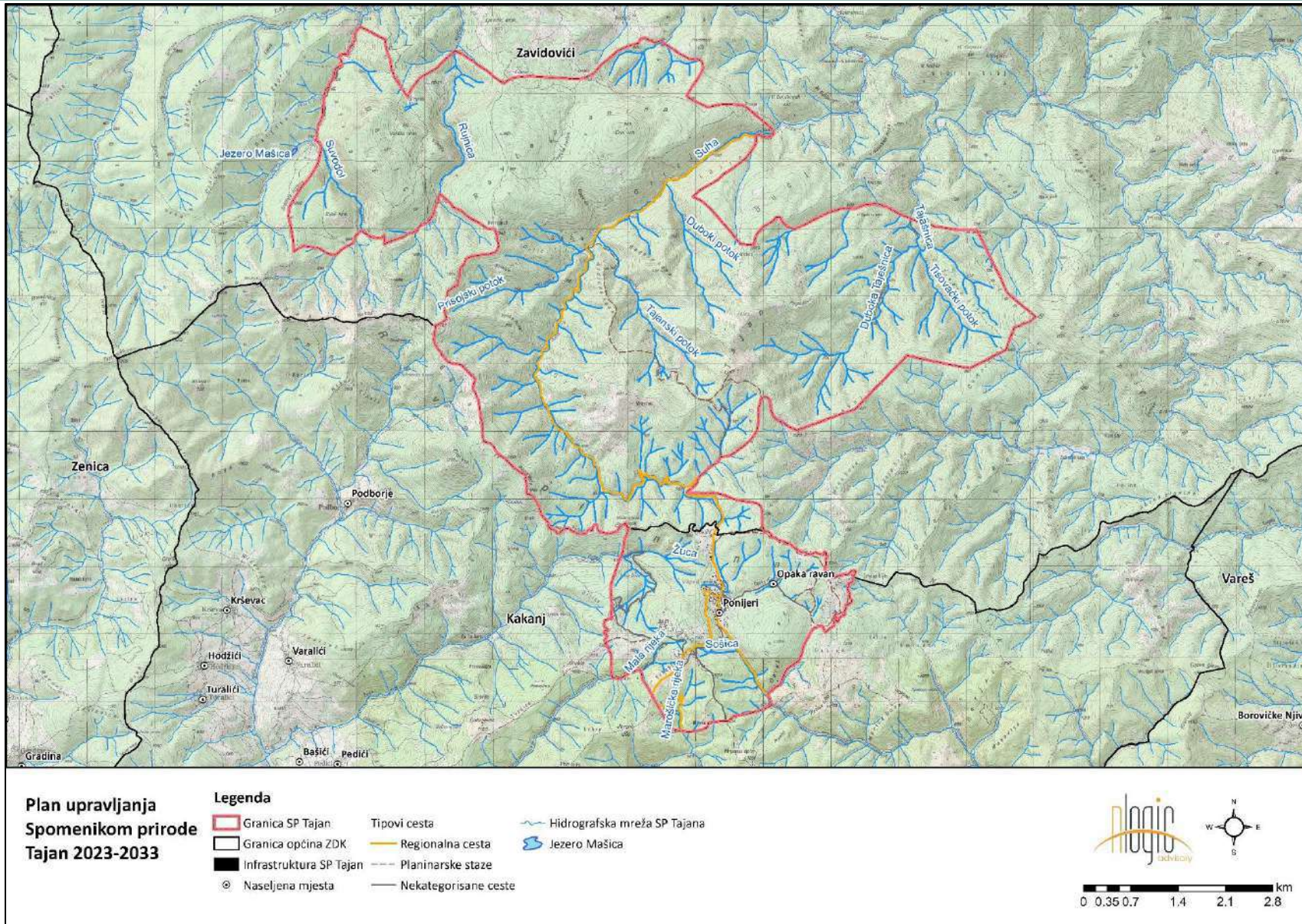
6.4 Prilog 4 – Pedološke karakteristike na području Spomenika prirode Tajan

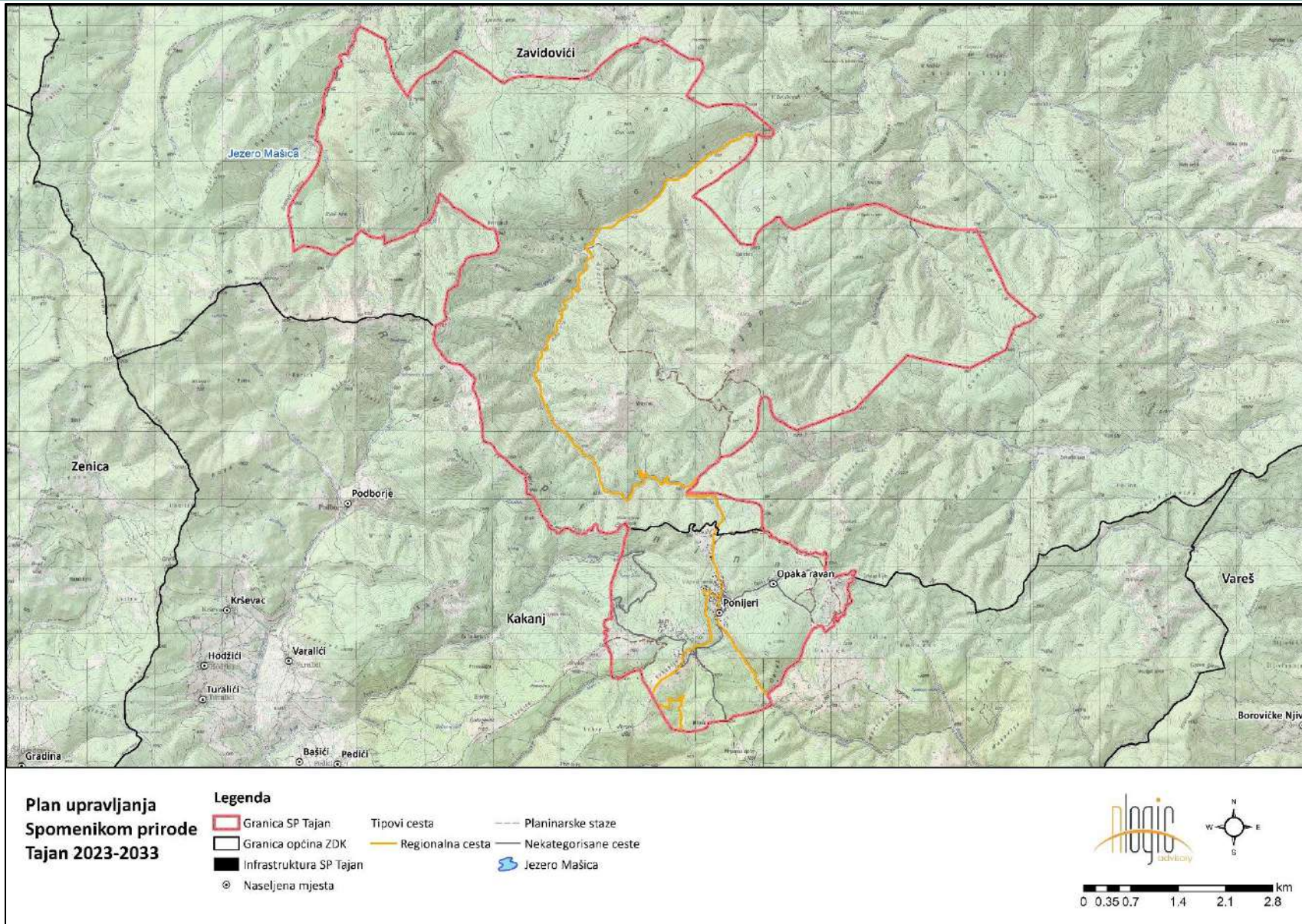
6.5 Prilog 5 – Klimatske karakteristike na području Spomenika prirode Tajan

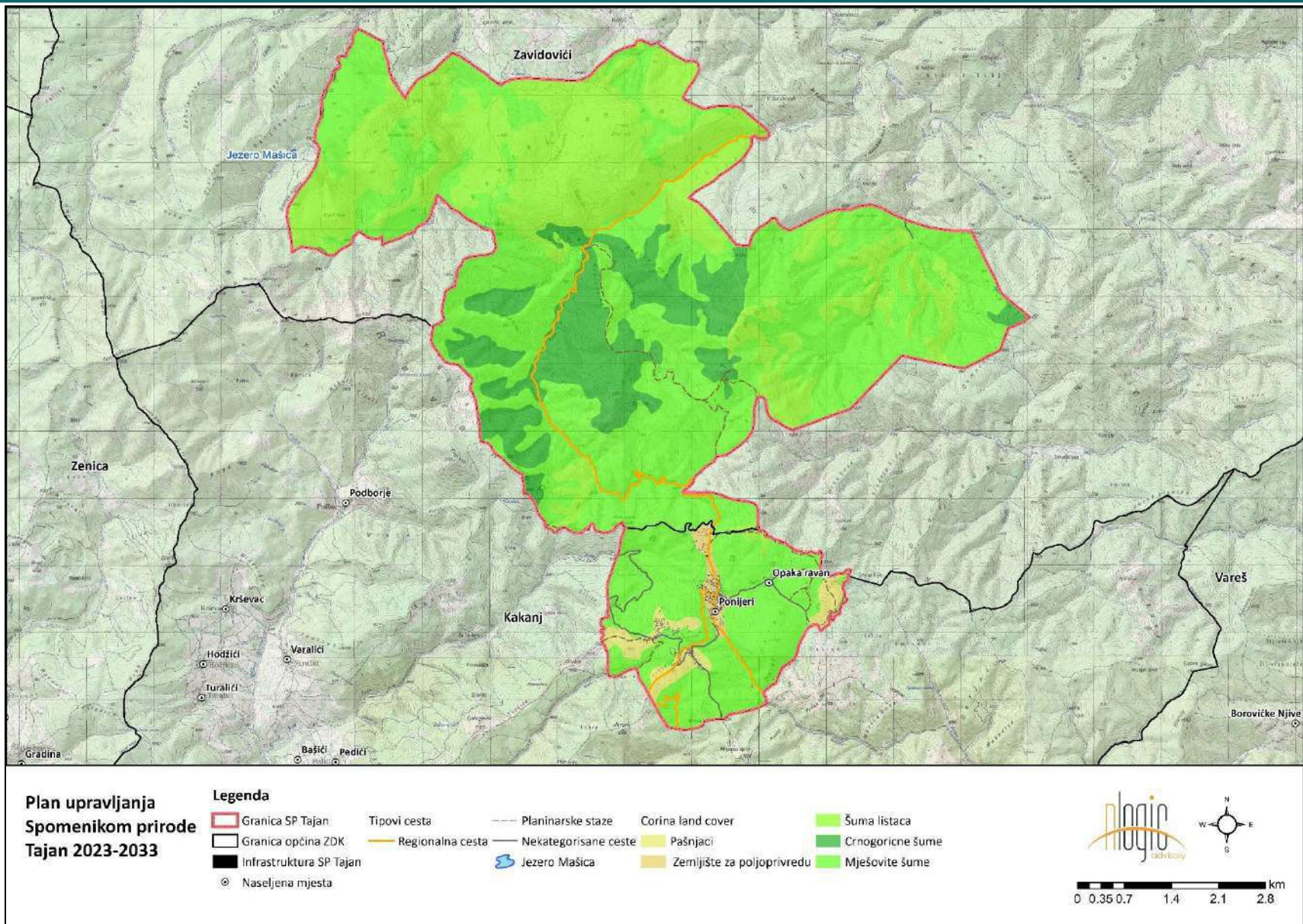
6.6 Prilog 6 – Hidrografska mreža područja Spomenika prirode Tajan

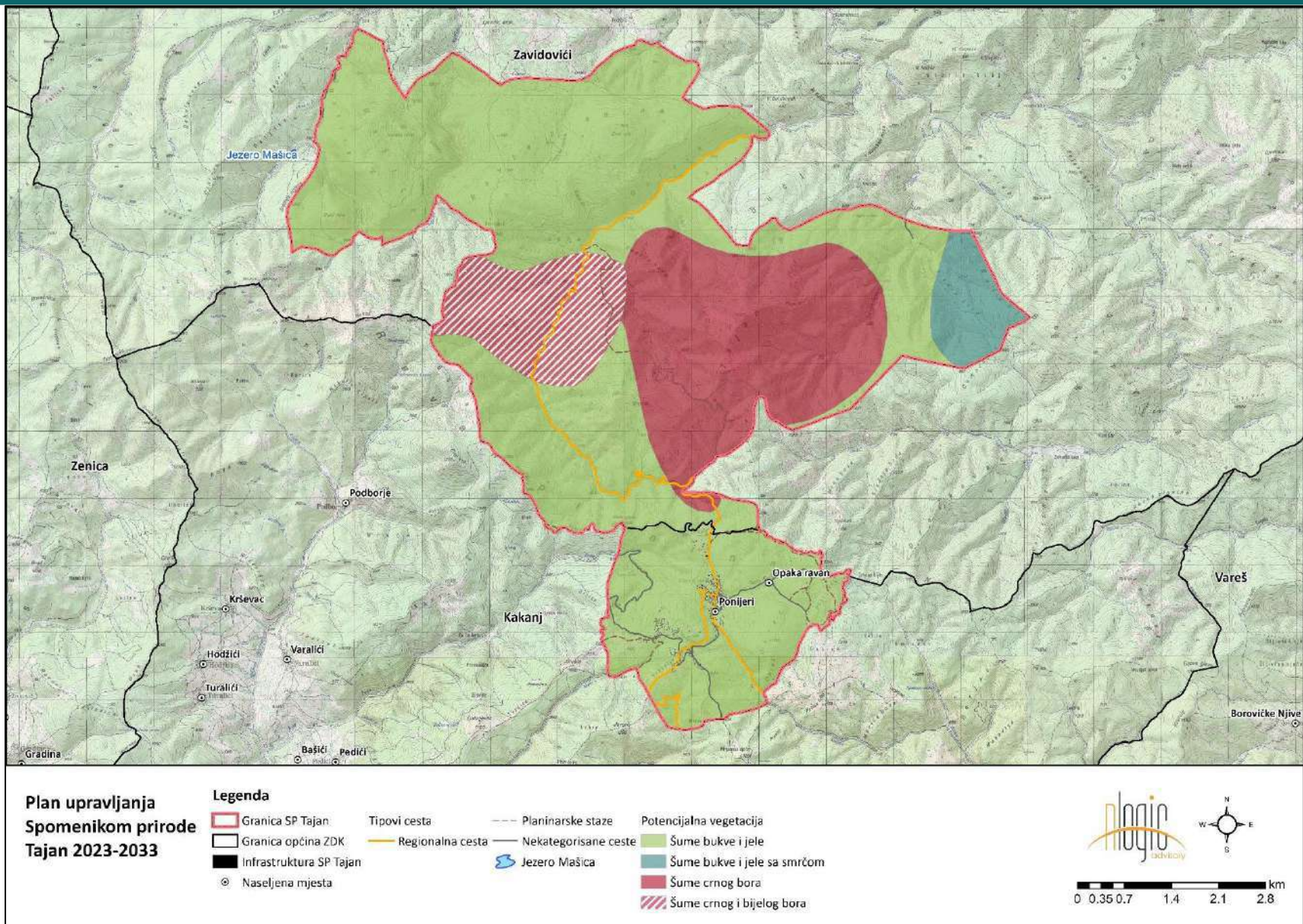
6.7 Prilog 7 – Prostorni razmještaj tipova cesta područja Spomenika prirode Tajan

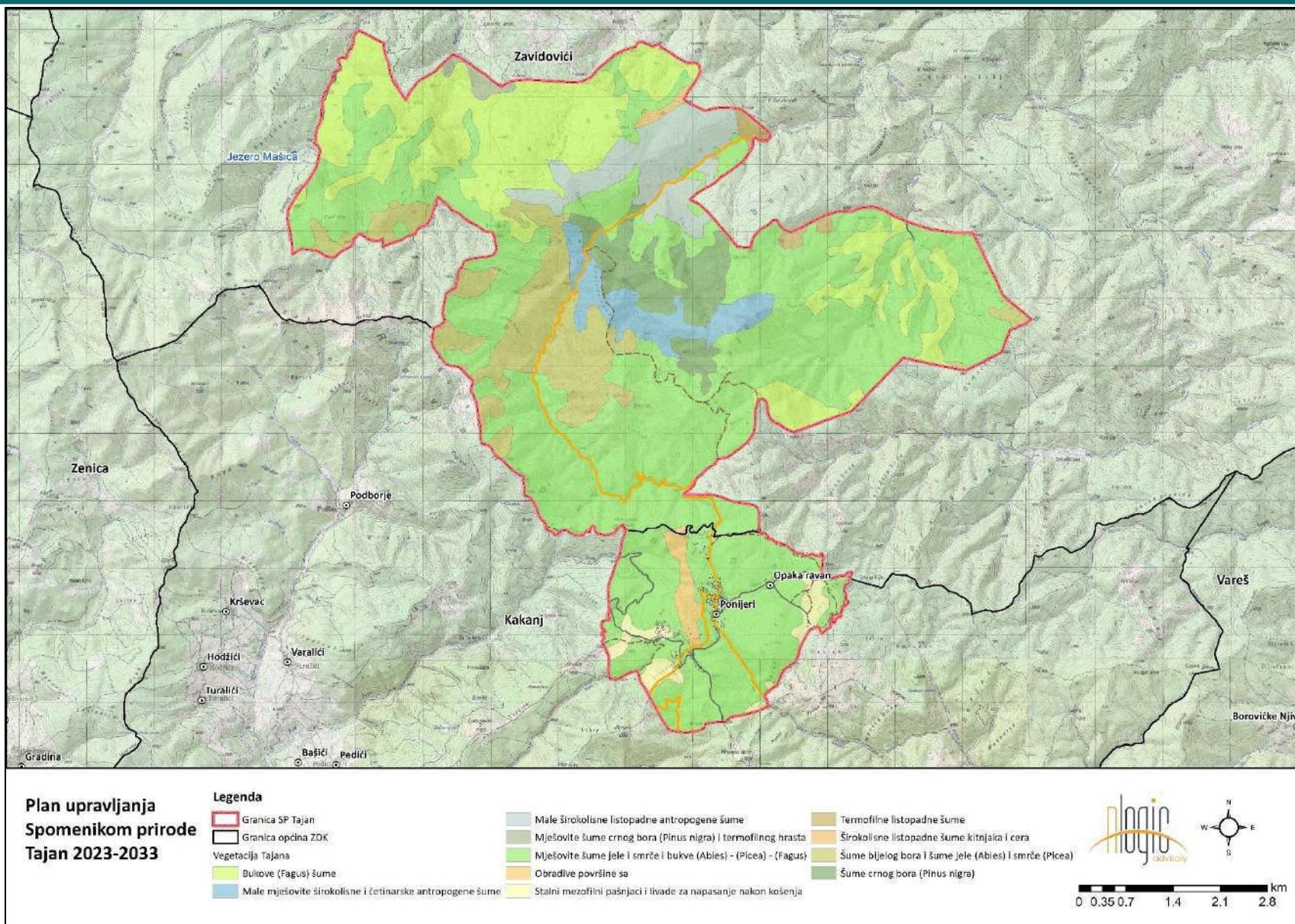
6.8 Prilog 8 – Corina zemljišni pokrivač područja Spomenika prirode Tajan

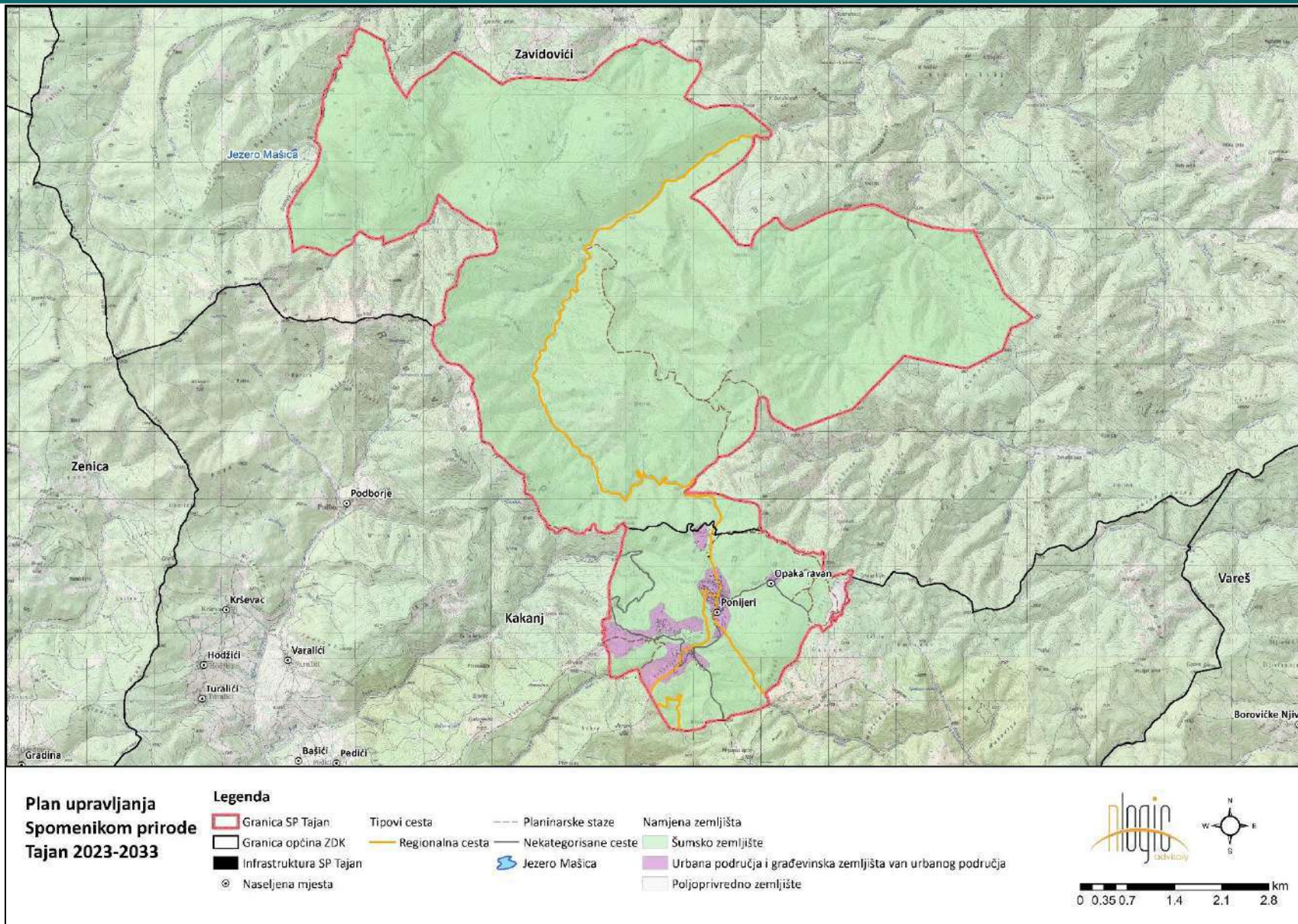
6.9 Prilog 9 – Potencijalna šumska vegetacija područja Spomenika prirode Tajan

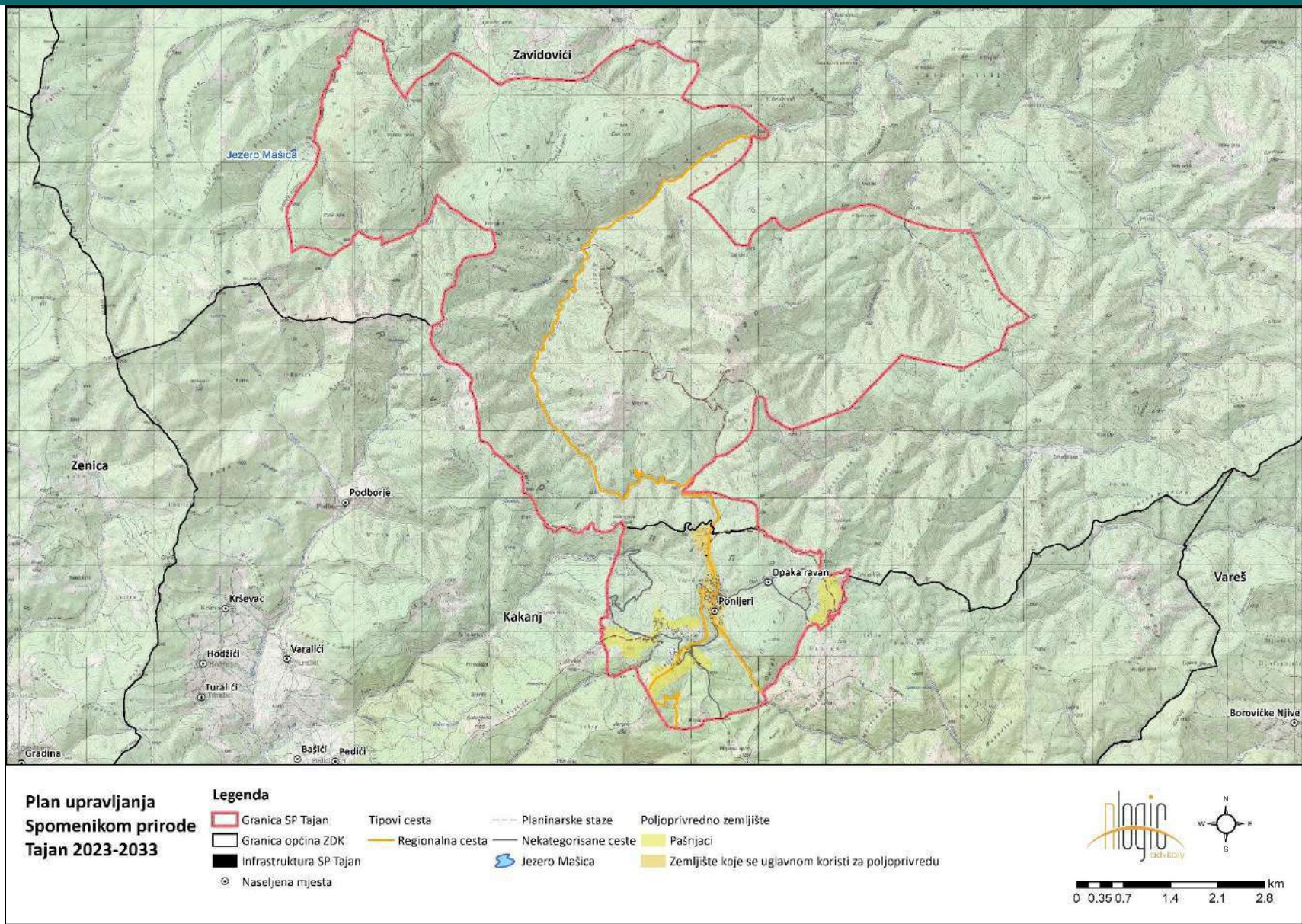
6.10 Prilog 10 – Vegetacijski tipovi područja Spomenika prirode Tajan

6.11 Prilog 11 – Namjena zemljišta područja Spomenika prirode Tajan

6.12 Prilog 12 – Poljoprivredne površine područja Spomenika prirode Tajan

6.13 Prilog 13 – Popis ugroženih i endemičnih biljnih vrsta Spomenika prirode Tajan

Red.broj	Naziv taksona	Porodica	CL	EN
1.	<i>Achillea lingulata</i> Waldst. & Kit.	Asteraceae	VU	
2.	<i>Anacamptis pyramidalis</i>	Orchidaceae	NT	
3.	<i>Aristolochia rotunda</i> L.	Aristolochiaceae	EN	
4.	<i>Asplenium adulterinum</i> Milde	Aspleniaceae	LC	
5.	<i>Asplenium cuneifolium</i> Viv. subsp. <i>Cuneifolium</i>	Aspleniaceae	VU	
6.	<i>Asplenium septentrionale</i> (L.) Hoffm.	Aspleniaceae	VU	
7.	<i>Caltha palustris</i> L.	Ranunculaceae	CR	
8.	<i>Campanula hofmannii</i> (Pantan.) Greuter & Burdet	Campanulaceae	NT	Da
9.	<i>Centaurea nigrescens</i> subsp. <i>smolinensis</i> (Hayek) Dostál	Asteraceae	VU	Da
10.	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	Orchidaceae	NT	
11.	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) R. M. Fritsch	Orchidaceae	VU	
12.	<i>Daphne blagayana</i> Freyer	Thymelaeaceae	VU	Da
13.	<i>Daphne laureola</i> L.	Thymelaeaceae	EN	
14.	<i>Dianthus giganteus</i> subsp. <i>croaticus</i> (Borbás) Tutin	Caryophyllaceae	VU	Da
15.	<i>Dianthus sylvestris</i> subsp. <i>boissieri</i> (Willk.) Dobignard	Caryophyllaceae	NT	
16.	<i>Dipsacus pilosus</i> L.	Caprifoliaceae	NT	
17.	<i>Erythronium dens-canis</i> L.	Liliaceae	LC	
18.	<i>Euphorbia gregersenii</i> K. Malý ex Beck	Euphorbiaceae	NT	Da
19.	<i>Euphrasia illyrica</i> Wettst.	Euphorbiaceae	EN	
20.	<i>Fumana bonapartei</i> Maire & Petitm.	Cistaceae	CR	Da
21.	<i>Galanthus nivalis</i> L.	Amaryllidaceae	LC	
22.	<i>Gentiana acaulis</i> subsp. <i>Acaulis</i>	Gentianaceae	VU	
23.	<i>Gentiana lutea</i> L. subsp. <i>symphyandra</i> (Murb.) Hayek	Gentianaceae	EN	
24.	<i>Halacsya sendtneri</i> (Boiss.) Dörf.	Boraginaceae	NT	Da
25.	<i>Hemionitis marantae</i> (L.) Christenh.	Pteridaceae	EN	
26.	<i>Hepatica nobilis</i> Schreb.	Ranunculaceae	VU	
27.	<i>Hesperis dinarica</i> Beck.	Ranunculaceae	EN	Da

28.	<i>Hieracium tajanum</i> K.Malý & Zahn	Asteraceae	DD	
29.	<i>Ilex aquifolium</i> L.	Aquifoliaceae	VU	
30.	<i>Iris × germanica</i> L.	Iridaceae	DD	
31.	<i>Iris reichenbachii</i> Heuff.	Iridaceae	LC	Da
32.	<i>Knautia dinarica</i> (Murb.) Borbás	Caprifoliaceae	LC	
33.	<i>Knautia sarajevensis</i> (Beck) Szabó	Caprifoliaceae	LC	Da
34.	<i>Lathyrus laevigatus</i> (Waldst. & Kit.) Gren.	Fabaceae	VU	
35.	<i>Lilium bosniacum</i> (Beck) R. M. Fritsch	Liliaceae	LC	Da
36.	<i>Lilium martagon</i> L.	Liliaceae	LC	
37.	<i>Limodorum abortivum</i> (L.) Sw.	Orchidaceae	VU	
38.	<i>Melampyrum hoermannianum</i> K. Malý	Orobanchaceae	DD	Da
39.	<i>Narcissus poeticus</i> subsp. <i>radiiflorus</i> (Salisb.) Baker	Amaryllidaceae	NT	
40.	<i>Pedicularis heterodonta</i> Pančić	Orobanchaceae	DD	
41.	<i>Petasites kablikianus</i> Bercht.	Asteraceae	EN	
42.	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Orchidaceae	NT	
43.	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Rchb.	Orchidaceae	NT	
44.	<i>Rhinanthus wagneri</i> Degen	Scrophulariaceae	EN	
45.	<i>Ruscus hypoglossum</i> L.	Asparagaceae	VU	
46.	<i>Scabiosa cinerea</i> subsp. <i>cinerea</i>	Caprifoliaceae	LC	
47.	<i>Scrophularia scopolii</i> Hoppe	Scrophulariaceae	DD	
48.	<i>Selaginella helvetica</i> (L.) Spring.	Selaginellaceae	EN	
49.	<i>Silene sendtneri</i> Boiss.	Caryophyllaceae	LC	Da
50.	<i>Stachys zepcensis</i> Formánek	Lamiaceae	CR	Da
51.	<i>Taxus baccata</i> L.	Taxaceae	VU	
52.	<i>Telekia speciosa</i> (Schreb.) Baumg.	Asteraceae	VU	
53.	<i>Viola beckiana</i> Beck	Violaceae	NT	Da

6.14 Prilog 14 – Popis herpetofaune Spomenika prirode Tajan

Klasa	Red. br.	Vrsta	Lokalitet	CL	EN
Vodozemci	1.	<i>Salamandra salamandra</i> Linnaeus, 1758 pjegavi daždevnjak	Kamenica, Mašica, Tajašnica, Buretina, Stranski potok, Srednja stijena, Suha	LC	
	2.	<i>Lissotriton vulgaris</i> (Linnaeus, 1758) mali vodenjak	Mašica-Mašička rijeka ispod Mašičke stijene	VU	
	3.	<i>Ichthyosaura alpestris</i> (Laurenti 1768) alpski vodenjak	Mašica-Mašička rijeka ispod Mašičke stijene, Gostović, Rapte, Srednja stijena, jezero Mašica	LC	
	4.	<i>Bombina variegata</i> Linnaeus, 1758 žuti mukač	Kamenica, Mašica, Ponijeri, Mašica-Mašička rijeka ispod Mašičke stijene, dolina Suha, dolina Lužnice	NT	
	5.	<i>Bufo bufo</i> Linnaeus, 1758 smeđa krastača	Kamenica, Mašica, Ponijeri, Lukina pećina, jezero Mašica, kanjon Tajašnice, dolina Gostovića	LC	
	6.	<i>Bufo viridis</i> (Laurenti, 1768)	Kamenica		
	7.	<i>Rana graeca</i> Boulenger, 1891 grčka žaba	Kamenica, Buretina, Mašica, srednja dolina Gostovića, u dolini Suhe, Mašička rijeka	NT	
	8.	<i>Rana dalmatina</i> Fitzinger, 1843 šumska žaba	u blizini Ponijera (prvi nalaz za SP Tajan)	LC	
	9.	<i>Rana temporaria</i> Linnaeus, 1758 livadska žaba	Mašica, Kamenica, gornja dolina Suhe, Lužnica, Ravni laz, Rapte	NT	
	10.	<i>Pelophylax ridibundus</i> (Palas, 1771) velika zelena žaba	Kamenica	LC	
Gmizavci	11.	<i>Emys orbicularis</i> (Linnaeus, 1758)	Rijeka Gostović	VU	
	12.	<i>Anguis fragilis</i> Linnaeus, 1758 sljepić	Kamenica, Mašica, Ponijeri, dolina Sađavice, Gostović	LC	
	13.	<i>Lacerta agilis</i> Linnaeus, 1758	prije vrha Tajana u svijetlim šumama sa <i>Pinus sylvestris</i> na oko 970 m (prvi nalaz za SP Tajan)	LC	
	14.	<i>Lacerta viridis</i> Laurenti, 1768 zelembać	Kamenica, Mašica, Tajašnica, Buretina, Ponijeri, Gostović	LC	
	15.	<i>Zootoca vivipara</i> Jacquin, 1787 živородni gušter	dolina Suhe (Gostović) na oko 440 m	LC	
	16.	<i>Podarcis muralis</i> (Laurenti, 1758) zidni gušter	Gostović, Lužnica	LC	

17.	<i>Coronella austriaca</i> Laurenti, 1768 smukulja	Kamenica, Sađavica	LC	
18.	<i>Zamenis longissima</i> (Laurenti, 1768) smuk	Kamenica (prvi nalaz za SP Tajan)	LC	
19.	<i>Natrix natrix</i> (Linnaeus, 1758) bjelouška	Kamenica, Buretina, Gostović	LC	
20.	<i>Natrix tessellata</i> (Lurenti, 1768) ribarica	Kamenica, rijeka Gostović, Sađavica	LC	
21.	<i>Vipera ammodytes</i> (Linnaeus, 1758) poskok	Kamenica, Tajašnica, Ponijeri, dolina Sađavice, dolina Gornje Kamenice, planina Tajan	LC	

6.15 Prilog 15 – Spisak katastarskih čestica

Općina	Grad Zavidovići		Općina Kakanj	
K.O./k.č.	Kamenica	Mitrovići	Brnjic	Vukanovići
k.č.	270	1040/1	2473	2692
k.č.	dio 235	1041	2472	2693
k.č.	243	1046	2474	2694
k.č.	244	1047	2475	2695
k.č.	241	1084	2471	2696
k.č.	274	1085	2470	2697
k.č.	271	1086	2476	2698
k.č.	282	1087	2480	2699
k.č.	199	1088	2481	2700
k.č.	193/1	1089	2477	2922
k.č.	195	1090	2469	2923
k.č.	196	1091	2468	2924
k.č.	198	1092	2478	2925
k.č.	dio 235	1093	2479	2926
k.č.	241	1094	2483	2934
k.č.	274	1049	2488	2591
k.č.	264	1050	2487	2590
k.č.	265	1054	2486	2589
k.č.	263	1053	2484	2588
k.č.	239/1	1040/9	2485	2587
k.č.	239/2	1106	2489	2586
k.č.	267/2	1082	2533	2585
k.č.	269	1083	2534	2584
k.č.	261	1040/6	2535	2583
k.č.	260	1040/5	2536	831
k.č.	259	-	2537	830
k.č.	258	-	2538	829
k.č.	268	-	2539	836
k.č.	256	-	2540	835
k.č.	240	-	2541	834
k.č.	dio 235	-	2532	837
k.č.	-	-	2531	838

k.č.	-	-	2529	839
k.č.	-	-	2528	840
k.č.	-	-	2527	841
k.č.	-	-	2546	842
k.č.	-	-	2526	843
k.č.	-	-	2547	844
k.č.	-	-	2544	845
k.č.	-	-	2555	846
k.č.	-	-	2556	847
k.č.	-	-	2549	848
k.č.	-	-	2557	849
k.č.	-	-	2543	850
k.č.	-	-	2542	851
k.č.	-	-	2567	852
k.č.	-	-	2568	853
k.č.	-	-	2572	854
k.č.	-	-	2580	855
k.č.	-	-	2573	856
k.č.	-	-	2571	857
k.č.	-	-	2570	858
k.č.	-	-	2574	859
k.č.	-	-	2579/1	865
k.č.	-	-	2579/2	866
k.č.	-	-	2581	864
k.č.	-	-	2584	863
k.č.	-	-	2582	862
k.č.	-	-	2585	861
k.č.	-	-	2508	860
k.č.	-	-	2587/1	833
k.č.	-	-	2587/2	832
k.č.	-	-	2586	862
k.č.	-	-	2583	861
k.č.	-	-	2578	860
k.č.	-	-	2577	833
k.č.	-	-	2576	832

k.č.	-	-	2575	867
k.č.	-	-	2563	868
k.č.	-	-	2564	869
k.č.	-	-	2565	870
k.č.	-	-	2562	871
k.č.	-	-	2561	872
k.č.	-	-	2550	873
k.č.	-	-	2551	874
k.č.	-	-	2552	877
k.č.	-	-	2553	950
k.č.	-	-	2558	951
k.č.	-	-	2559	952
k.č.	-	-	2560	949
k.č.	-	-	2590/1	953
k.č.	-	-	2590/2	948
k.č.	-	-	2537/2	955
k.č.	-	-	2589/1	956
k.č.	-	-	2582/2	957
k.č.	-	-	2589/3	958
k.č.	-	-	2589/4	959
k.č.	-	-	2589/5	960
k.č.	-	-	2589/6	961
k.č.	-	-	2589/7	962
k.č.	-	-	2589/8	963
k.č.	-	-	2589/9	964
k.č.	-	-	2589/10	965
k.č.	-	-	2589/11	966
k.č.	-	-	2591	967
k.č.	-	-	2592	968
k.č.	-	-	2593	969
k.č.	-	-	2594	970
k.č.	-	-	2595	971
k.č.	-	-	2596/1	972
k.č.	-	-	2596/2	973
k.č.	-	-	2596/3	974

k.č.	-	-	2597	975
k.č.	-	-	2598	976
k.č.	-	-	2599	977
k.č.	-	-	2600	978
k.č.	-	-	2604	979
k.č.	-	-	2605	980
k.č.	-	-	2603	981
k.č.	-	-	2601	2600/2
k.č.	-	-	2602	2600/3
k.č.	-	-	2606	2600/4
k.č.	-	-	2607	2600/5
k.č.	-	-	2608	2600/6
k.č.	-	-	2609	2600/7
k.č.	-	-	2610	2600/8
k.č.	-	-	2611	2600/9
k.č.	-	-	2612	2600/10
k.č.	-	-	2613	2600/11
k.č.	-	-	2614	2600/12
k.č.	-	-	2615	2600/13
k.č.	-	-	2616	987
k.č.	-	-	2617	988
k.č.	-	-	2618	986
k.č.	-	-	2619	985
k.č.	-	-	2620	984
k.č.	-	-	2621	983
k.č.	-	-	2622	982
k.č.	-	-	2623	879
k.č.	-	-	2624	878
k.č.	-	-	2625	881
k.č.	-	-	2626	882
k.č.	-	-	2627	883
k.č.	-	-	2628	884
k.č.	-	-	2629	885
k.č.	-	-	2630	886
k.č.	-	-	2631	887

k.č.	-	-	2632	888
k.č.	-	-	2633	889
k.č.	-	-	2634	890
k.č.	-	-	2635	891
k.č.	-	-	2636	892
k.č.	-	-	2637	893
k.č.	-	-	2638	894
k.č.	-	-	2639	895
k.č.	-	-	2640	896
k.č.	-	-	2641	897
k.č.	-	-	2642	898
k.č.	-	-	2643	899
k.č.	-	-	2644	900
k.č.	-	-	2645	901
k.č.	-	-	2646	902
k.č.	-	-	2647	903
k.č.	-	-	2648	904
k.č.	-	-	2649	905
k.č.	-	-	2650	906
k.č.	-	-	2651	907
k.č.	-	-	2652	908
k.č.	-	-	2653	909
k.č.	-	-	2654	910
k.č.	-	-	2655	911
k.č.	-	-	2656	912
k.č.	-	-	2657	913
k.č.	-	-	2658	914
k.č.	-	-	2659	915
k.č.	-	-	2660	916
k.č.	-	-	2661	917
k.č.	-	-	2662	918
k.č.	-	-	2663	919
k.č.	-	-	2664	920
k.č.	-	-	2665	921
k.č.	-	-	2666/1	922

k.č.	-	-	2666/2	923
k.č.	-	-	2673	924
k.č.	-	-	2674	925
k.č.	-	-	2675	926
k.č.	-	-	2676	927
k.č.	-	-	2677	928
k.č.	-	-	2678	929
k.č.	-	-	2679	930
k.č.	-	-	2680	931
k.č.	-	-	2681	932
k.č.	-	-	2682	933
k.č.	-	-	2683	934
k.č.	-	-	2684	935
k.č.	-	-	2685	936
k.č.	-	-	2686	937
k.č.	-	-	2687	938
k.č.	-	-	2688	939
k.č.	-	-	2689	940
k.č.	-	-	2690	941
k.č.	-	-	2691	942
k.č.	-	-	-	943
k.č.	-	-	-	944
k.č.	-	-	-	945
k.č.	-	-	-	946
k.č.	-	-	-	947
k.č.	-	-	-	1058
k.č.	-	-	-	1057
k.č.	-	-	-	1056
k.č.	-	-	-	1055
k.č.	-	-	-	1054
k.č.	-	-	-	1053
k.č.	-	-	-	1052
k.č.	-	-	-	1049
k.č.	-	-	-	1048
k.č.	-	-	-	1062

k.ć.	-	-	-	1061
k.ć.	-	-	-	1060
k.ć.	-	-	-	1068
k.ć.	-	-	-	1069
k.ć.	-	-	-	1067
k.ć.	-	-	-	1063
k.ć.	-	-	-	1064
k.ć.	-	-	-	1065
k.ć.	-	-	-	1066
k.ć.	-	-	-	1070
k.ć.	-	-	-	1071
k.ć.	-	-	-	1072
k.ć.	-	-	-	1073
k.ć.	-	-	-	1074
k.ć.	-	-	-	1075
k.ć.	-	-	-	1076
k.ć.	-	-	-	1077
k.ć.	-	-	-	1078
k.ć.	-	-	-	1079
k.ć.	-	-	-	1080
k.ć.	-	-	-	1081
k.ć.	-	-	-	1082
k.ć.	-	-	-	1083
k.ć.	-	-	-	1084
k.ć.	-	-	-	1085
k.ć.	-	-	-	1086
k.ć.	-	-	-	1087
k.ć.	-	-	-	1088
k.ć.	-	-	-	1089
k.ć.	-	-	-	1090
k.ć.	-	-	-	1091
k.ć.	-	-	-	1092
k.ć.	-	-	-	1093
k.ć.	-	-	-	1094
k.ć.	-	-	-	1095

k.ć.	-	-	-	1096
k.ć.	-	-	-	1097
k.ć.	-	-	-	1098
k.ć.	-	-	-	1099
k.ć.	-	-	-	992
k.ć.	-	-	-	993
k.ć.	-	-	-	994
k.ć.	-	-	-	995
k.ć.	-	-	-	996
k.ć.	-	-	-	997
k.ć.	-	-	-	998
k.ć.	-	-	-	999
k.ć.	-	-	-	1000
k.ć.	-	-	-	1001
k.ć.	-	-	-	1002
k.ć.	-	-	-	1003
k.ć.	-	-	-	1004
k.ć.	-	-	-	1005
k.ć.	-	-	-	1006
k.ć.	-	-	-	1007
k.ć.	-	-	-	1008
k.ć.	-	-	-	1009
k.ć.	-	-	-	1010
k.ć.	-	-	-	1011
k.ć.	-	-	-	1012
k.ć.	-	-	-	1013
k.ć.	-	-	-	1014
k.ć.	-	-	-	1015
k.ć.	-	-	-	1016
k.ć.	-	-	-	1017
k.ć.	-	-	-	1018
k.ć.	-	-	-	1019
k.ć.	-	-	-	1020
k.ć.	-	-	-	1021
k.ć.	-	-	-	1022

k.ć.	-	-	-	1023
k.ć.	-	-	-	1024
k.ć.	-	-	-	1025
k.ć.	-	-	-	1026
k.ć.	-	-	-	1027
k.ć.	-	-	-	1028
k.ć.	-	-	-	1029
k.ć.	-	-	-	1030
k.ć.	-	-	-	1031
k.ć.	-	-	-	1032
k.ć.	-	-	-	1033
k.ć.	-	-	-	1034
k.ć.	-	-	-	1035
k.ć.	-	-	-	1036
k.ć.	-	-	-	1037
k.ć.	-	-	-	1038
k.ć.	-	-	-	1039
k.ć.	-	-	-	1040
k.ć.	-	-	-	1041
k.ć.	-	-	-	1042
k.ć.	-	-	-	1043
k.ć.	-	-	-	1044
k.ć.	-	-	-	1045
k.ć.	-	-	-	1046
k.ć.	-	-	-	1047
k.ć.	-	-	-	1048
Ukupno	31	25	192	303

7. Popis literature

7.1 Popis korištenih zakona

Red. broj	Zakon / Pravilnik / Odluka
1.	Zakon o zaštiti prirode F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 66/13)
2.	Zakon o zaštiti okoliša F BiH ("Sl. novine F BiH", br. 33/03 i 38/09)
3.	Zakon o proglašenju Spomenika prirode Tajan ("Sl. novine ZDK", br. 3/08)
4.	Odluka Skupštine Zeničko-dobojskog kantona o osnivanju Javnog preduzeća "Šumsko – privredno društvo Zeničko-dobojskog kantona" d.o.o Zavidovići, (JP „ŠPD-ZDK“ d.o.o Zavidovići), 2003. god.
5.	Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima (Sl. novine FBiH, br. 65/06)
6.	Pravilnik o uvjetima pristupa zaštićenom području (Sl. novine FBiH, br. 69/06)
7.	Pravilnik o zaštiti upravljanja i održivom korištenju ribljeg fonda u vodotocima na području Spomenika prirode "Tajan"

7.2 Popis korištenih strateških i planskih dokumenata

Red. broj	Strategija / Dokument / Plan
1.	Prostorni plan Zeničko – Dobojskog Kantona (2009 – 2029.)
2.	Strategija integriranog razvoja grada Zavidovići za period 2017-2026.
3.	Strategija razvoja poljoprivrede grada Zavidovići (2018 – 2023.)
4.	Strategija razvoja Općine Kakanj 2021 – 2027. godina

7.3 Popis korištene literature

Red. broj	Literatura
1.	Drešković N., Mirić R., (2015). Klimatska regionalizacija Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
2.	PJ Spomenik prirode Tajan, Godišnji izvještaj PJ Spomenik Prirode „Tajan“ za 2022. godinu.
3.	PJ Spomenik prirode Tajan, Godišnji izvještaji PJ Spomenik Prirode „Tajan“ o turističkim posjetama za 2018. – 2022. godinu.
4.	Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje Zenica (2024) GIS baza podataka – granica SP Tajan, Zeničko-dobojski kanton
5.	Bolkay S. (1922). Tablica za određivanje amfibija Jugoslavije. Glasnik Hrvatskog prirodjačkog društva, 34.

6.	Bolkay S. (1924). Popis vodozemaca i gmizavaca, koji se nalaze u bos.-herc. Zemaljskom muzeju u Sarajevu s morfološkim, biološkim i zoogeografskim bilješkama. Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, 41(11), 1-29.
7.	Lelo, S., Lukić-Bilela, L. (2010). Preliminarna batrahološka (Vertebrata, Amphibia) istraživanja Općine Zavidovići. Prilozi fauni Bosne i Hercegovine, 6, 48-53.
8.	Lelo, S. (2012). Biosistematika vertebrata: Herpetologija sa posebnom osvrtom na herpetofaunu Bosne i Hercegovine. Skripta. Odsjek za biologiju Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.
9.	Zakon o proglašenju Spomenika prirode "Tajan". (2008). Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, broj 3. 69-74.
10.	Möellendorff, O. (1873). Beiträge zur Fauna Bosniensis. Inaugural Dissertation.
11.	Zimić, A., Čengić, M., Merdan, S., Jwlić, D. (2013). New data on amphibians (Amphibia) and reptiles (Reptilia) in Natural monument "Tajan" (BiH). Hyla VOL. 2013., No. 1, 19-38.
12.	Lukić-Bilela, Lada., Mulaomerović, J., Tulić, Una., Habul, A., Softić, A., Katica, V. (2009). Morfometrijski parametri kostiju glave i postkranijalnog skeleta špiljskog medvjeda (Ursus spelaeus Rosenmüller & Heinroth, 1794) iz Lukine pećine i Megare u Bosni i Hercegovini. Veterinaria, Vol. 58, br. 1-2. 77-83.
13.	Lukić-Bilela, Lada., Mulaomerović, J., Tulić, U., Lačević, A., Softić, A., Katica, V., Pojskić, N. (2009). Novo nalazište špiljskog medvjeda (Ursus spelaeus Rosenmüller & Heinroth, 1794) u Bosni i Hercegovini: morfološko-anatomske odlike kostiju glave nađene u špilji na vrelu Mokranjske Miljacke. VETERINARIA, Vol. 58, br. 1-2. 83-97.
14.	Milanović, V., Napotnik, I. (2021). Pregled dosadašnjih istraživanja šišmiša planine Tajan i rezultati tokom međunarodne speleološke i naučno-istraživačke ekspedicije "Tajan 2021".
15.	Mulaomerović, J. (2017). Chiroptera, 14. 10. 2006., Pećina u Dubokoj Tajašnici, 21. 8. 2016., Pećina u srednjoj stijeni, Tajan, Bosna i Hercegovina / Chiroptera, 14. 10. 2006, Pećina u Dubokoj Tajašnici Cave, 21. 8. 2016, Pećina u srednjoj stijeni Cave, Tajan, Bosnia and Herzegovina. Hypsugo 2(1): 55-56.
16.	Mulaomerović, J., Pašić, M., Husanović, T., Dervović, M., Hodžić, S., Milanolo, I., Napotnik, P., Presetnik. (2018). Rezultati pregleda potencijalnih zimskih skloništa šišmiša u Bosni i Hercegovini u zimu 2017/18. Hypsugo III(1): 13-26.
17.	Zagmajster, M.B., Karapandža, M., Paunović, J., Mulaomerović, J. (2008). Šišmiši Bosne i Hercegovine / Bats of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: S.D. Speleo dodo. p. 64.
18.	Zagmajster, M., Delić, T. (2015). Contribution to the knowledge on fauna of caves and springs in Tajan area near Zavidovići (Bosnia and Herzegovina). Zbornik simpozija „Čovjek i krš 2014 Man and karst“, Naš krš XXXV (48): 121-131.
19.	Kalabić, M., Gurda, B., Šafhauzer, M., Fazlić, E., Kuna, Dž., Mulaomerović, J. (2021). Moguća porodijska kolonija velikog potkovastog šišmiša (Rhinolophus ferrumequinum) u objektu Franje Herljevića u Kamenici. Drugi susreti ljubitelja šišmiša, Sarajevo, 23.4.2021. Hypsugo, VI, 2, 2021. Knjiga sažetaka, 37-38.
20.	Kuna, Dž., Šafhauzer, M., Fazlić, E. (2021). Veliki kasni šišmiš (Eptesicus serotinus) – nova vrsta za područje planine Tajan. Drugi susreti ljubitelja šišmiša, Sarajevo, 23. 4. 2021. Hypsugo, VI, 2, 2021. Knjiga sažetaka: 29.
21.	Milanović, V., Napotnik, I., Mulaomerović, J. Nyctalus leisleri, 22. 8. 2021, Tajan Mountain (Bosnia and Herzegovina).

22.	Savez geografskih društava (1992), Geomorfološka karta SR Bosne i Hercegovine, Geokarta, Beograd.
23.	Speleološki objekti kao atrakcija "Parka prirode Tajan". (2012). Speleološko društvo "Bosansko hercegovački krš", Sarajevo Centar za krš i speleologiju, Sarajevo.
24.	Škrijelj, R., Lelo, S., Drešković, N., Sofradžija, A., Trožić-Borovac, S., Korjenić, E., Lukić-Bilela, L., Mitrašinić-Brulić, M., Kotrošan, D., Šljuka, S., Gajević, M., Karačić, J. (2013). Crvena lista faune Federacije Bosne i Hercegovine. Knjiga 3. EU "Greenway" i PMF, Sarajevo.
25.	Federalno ministarstvo okoliša i turizma. (2020). Pravilnik o mjerama zaštite za strogo zaštićene vrste i podvrste i zaštićene vrste i podvrste. Službene novine FBiH, 21:54, Sarajevo.
26.	Šuman, I. (ed). Plan upravljanja SP Prokoško jezero 2024-2034. Centar za ekologiju, obrazovanje i održivi razvoj CEKOOOR, Sarajevo i Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH.
27.	Džukić, G., Kalezi, M.L. (2004). The Biodiversity of Amphibians and Reptiles in the Balkan Peninsula. In: Griffiths, H.I., Kryštufek, B., Reed, J.M. (eds) Balkan Biodiversity. Springer, Dordrecht.
28.	Enova d.o.o. Sarajevo. (2016). Plan upravljanja zaštićenim pejzažom "Konjuh" 2017-2027. Vlada Tuzlanskog kantona.
29.	Sendra, A., Borko, Š., Jiménez-Valverde, A., Selfa, J., Lukić, M., Miculinić, K., Rađa, T., Antić, D. (2021). Cave-adapted campodeids (Hexapoda, Diplura, Campodeidae) from the Dinarides and adjacent karst regions. <i>Revue suisse de Zoologie</i> . 128(1): 15-52.
30.	Antić, D.Ž., Ćurčić, B.P.M., Tomić, V.T., Rađa, T., Rađa, B., Milinčić, M.A., Makarov, S.E. (2013). Two new species of <i>Brachydesmus</i> Heller, 1858 from Balkan Peninsula (Diplopoda: Polydesmida; Polydesmidae). <i>Archives of Biological Sciences</i> 65: 1233-1243.
31.	Jukić, N., Omerović, N., Tomić, S., Treštić, T., Gašić, R. (2022). Gljive spomenika prirode Tajan. Mikološko udruženje MycoBH, Sarajevo i Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH. Dobra Knjiga d.o.o. Sarajevo. 245 pp.
32.	JP "ŠPD ZDK" d.o.o. Zavidovići. (2013). Integralni plan gospodarenja šumskim resursima za šumsko-gospodarsko područje "Kakanjsko" 2013-2022.
33.	Kuna, Dž., Šafhauzer, M., Fazlić, E. (2021). Veliki kasni šišmiš (<i>Eptesicus serotinus</i>) – nova vrsta za područje planine Tajan. Drugi susreti ljubitelja šišmiša, Sarajevo, 23. 4. 2021. Knjiga sažetaka: 29.
34.	Milanović, V., Napotnik, I., Mulaomerović, J. (2021). <i>Nyctalus leisleri</i> , 22. 8. 2021, Tajan Mountain (Bosnia and Herzegovina). <i>Hypsugo</i> , VI, 2. 48-49.
35.	Milanović, V., Napotnik, I. (2021). Pregled dosadašnjih istraživanja šišmiša planine Tajan i rezultati tokom međunarodne speleološke i naučno-istraživačke ekspedicije "Tajan 2021".
36.	Balić, E., Bajraktarević, A. (2020). <i>Rhinolophus ferrumequinum</i> , 10. 11. 2019, Odušak cave, Suha, Tajan mountain (Bosnia and Herzegovina) / <i>Rhinolophus ferrumequinum</i> , 10. 11. 2019, pećina Odušak, Suha, planina Tajan (Bosna i Hercegovina). <i>Hypsugo</i> 5(1); 36–37.
37.	Bolkay, S. J. (1926). Additions to the Mammalian Fauna of the Balkan Peninsula. <i>Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini</i> , XXXVII: 159–179.
38.	Kalabić, M., Gurda, B., Šafhauzer, M., Fazlić, E., Kuna, Dž., Mulaomerović, J. (2021). Moguća porodijska kolonija velikog potkovastog šišmiša (<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>) u objektu Franje Herljevića u Kamenici. Drugi susreti ljubitelja šišmiša, Sarajevo, 23.4.2021. Knjiga sažetaka, 37–38.
39.	Mulaomerović, J. (2017). Chiroptera, 14. 10. 2006., Pećina u Dubokoj Tajašnici, 21. 8. 2016., Pećina u srednjoj stijeni, Tajan, Bosna i Hercegovina / Chiroptera, 14. 10. 2006, Pećina u Dubokoj Tajašnici

	Cave, 21. 8. 2016, Pećina u srednjoj stijeni Cave, Tajan, Bosnia and Herzegovina. <i>Hypsugo</i> 2(1): 55–56.
40.	Zgmajster, M., Karapandža, B., Paunović, M., Mulaomerović, J. (2008). Šišmiši Bosne i Hercegovine / Bats of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: S.D. Speleo dodo. p. 64.
41.	Zgmajster, M., Delić, T. (2015). Contribution to the knowledge on fauna of caves and springs in Tajan area near Zavidovići (Bosnia and Herzegovina). Zbornik simpozija „Čovjek i krš 2014 Man and karst“, Naš krš XXXV (48): 121–131.
42.	Zimić, A., Čengić, M., Merdan, S., Jelić, S. (2013). Nivo istraženosti faune vodozemaca (Amphibia) i gmizavaca (Reptilia) Spomenika prirode "Tajan" (B&H). <i>Hyla</i> , No. 1, 19-38.
43.	Lelo, S. (2007). Priručnik za identifikaciju bosanskohercegovačkih vodozemaca. Udruženje za inventarizaciju i zaštitu životinja, Ilijaš, Kanton Sarajevo.
44.	Čengić, M. (2013). Formiranje GIS baze podataka herpetofaune Bosne i Hercegovine. Diplomski rad. Sarajevo: Prirodno-matematički fakultet.
45.	Beus, V. (1980). Zjednica bukovo jelove šume na peridotitu i serpentinitu Bosne. <i>Radovi Šumarskog fakulteta i Instituta za šumarstvo u Sarajevu</i> . 24 (6): 1-86.
46.	Jukić, N., Omerović, N. (2017). Gljive reda Pezizales u Bosni i Hercegovini – Ugroženost, ekologija i biogeografija. Amatersko mikološko udruženje, Sarajevo. 206 pp.
47.	Jukić, N. (2017). Two rare and interesting species of Pezizales (Fungi) from Bosnia and Herzegovina – <i>Peziza montirivicola</i> and <i>Trichophaea flavobrunnea</i> . <i>Glasnik Šumarskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci</i> . 27: 5-16.
48.	Jukić, N., Matočec, N., Kušan, I., Gašić, R., Omerović, N. i Tomić, S. 2019. Diversity of Ascomycetous Fungi in the Territories of Protected Areas and in the Areas Evaluated for the Protection in Bosnia-Herzegovina – Establishing Important Fungus Areas (IFA). <i>Mikološko udruženje MycoBH – Sarajevo</i> . 234 pp.
49.	Lukić-Bilela, L., Mulaomerović, J., Tulić, U., Habul, A., Softić, A., Katica, V. (2009). Morfometrijski parametri kostiju glave i postkranijalnog skeleta špiljskog medvjeda (<i>Ursus spelaeus</i> Rosenmüller & Heinroth, 1794) iz Lukine pećine i Megare u Bosni i Hercegovini. <i>Veterinaria</i> . 58 (1-2): 83-96.
50.	Vojniković, S. (2017). Zaštićena šumska područja u Bosni i Hercegovini. <i>Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu</i> . 1-220.
51.	Đug, S., Muratović, E., Drešković, N., Boškailo, A., Dudević, S. (2013). Crvena lista flore Federacije Bosne i Hercegovine. Federalno ministarstvo okoliša i turizma. Sarajevo.
52.	Stefanović, V., Beus, V., Burlica, Č., Dizdarević, H., Vukorep, I. (1983). Ekološko vegetacijska rejonizacija Bosne i Hercegovine, Posebno izdanje br. 17, <i>Šumarski fakultet u Sarajevu</i> , Sarajevo.
53.	Šabanović, E., Boškailo, A., Randjelović, V., Đug, S., Šarić, Š., Boškailo, S., Bektić, S. (2020). Orhideje Zeničko-dobojskog kantona. <i>JU Zavičajni muzej Visoko</i> . 157 pp.
54.	Mulaomerović, J., Kulture srednjeg i mlađeg paleolitika u Bosni i Hercegovini u svjetlu novijih nalaza. <i>Naš krš</i> , XXXV, 48: 91-103.
55.	Olujić, J., Pamić, O., Pamić, J., Mihajlović, D., Veljković, D., Kapelar, J., (1958 -1970) Osnovna geološka karta 1:100 000, Tumač za list Vareš, <i>Geološki zavod Sarajevo</i> , Sarajevo.
56.	Burlica, Č., Vukorep, I., (1980) Pedološka karta SR Bosne i Hercegovine, <i>Geokarta</i> , Beograd,
57.	Stefanović, V., Beus, V., (1980) Potencijalna vegetacija karta SR Bosne i Hercegovine, <i>Geokarta</i> , Beograd,
58.	Vojnogeografski institut (1977), Topografska karta 1:25.000: list (Kakanj-istok), Beograd
59.	Vojnogeografski institut (1977), Topografska karta 1:25.000: list (Kakanj-zapad), Beograd

60.	Vojnogeografski institut (1977), Topografska karta 1:25.000: list (Pepelari), Beograd
61.	Vojnogeografski institut (1977), Topografska karta 1:25.000: list (Tajan), Beograd
62.	Vojnogeografski institut (1977), Topografska karta 1:25.000: list (Vožuća), Beograd
63.	Vojnogeografski institut (1977), Topografska karta 1:25.000: list (Vareš), Beograd

7.4 Popis korištenih internet izvora

Red. broj	Internet izvori
1.	CORINE Land Cover - Copernicus Land Monitoring Service, https://land.copernicus.eu/en/products/corine-land-cover [pristup april 2024].
2.	Javna Ustanova Kulturno-sportski centar Kakanj https://ksckakanj.ba/ [pristup april 2024].
3.	Službena internet stranica Federalne uprave za geodetske i imovinsko-pravne poslove FBiH, https://www.katastar.ba/ [pristup februar 2024].
4.	Agencija za statistiku BiH, http://www.statistika.ba/ [pristup mart 2024].
5.	Forest Stewardship Council, High conservation values forest https://adria-balkan.fsc.org/en/forest-management/high-conservation-values [pristup mart 2024].